

การศึกษาแนวคิดเรื่องอธิษฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

A STUDY OF THE CONCEPT OF THE PERFECTION ON
SELF – DETERMINATION IN THERAVADA BUDDHIST SCRIPTURE

นางสาวสุภาพร พรหมเลื่อน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาแนวคิดเรื่องอิทธิฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

นางสาวสุภาพร พรหมเลื่อน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Study of the Concept of the Perfection on Self-Determination in Theravada
Buddhist Scripture**

Miss Suphaphorn Phromthuan

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

C.E 2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาแนวคิดเรื่องอริยฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
 ผู้วิจัย : นางสาวสุภาพร พรหมเดือน
 ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
 คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
 : พระเทพปริยัติเมธี (สถัญญ์ สิริธุโร) ป.ธ.๘, กศ.ม., พธ.ด.
 : ดร.อริเทพ ผาทา ป.ธ.๔, พธ.บ., พธ.ม., พธ.ด.
 : ผศ.ดร.วรกฤต เดือนช้าง ป.ธ.๘, ศษ.บ., ศศ.ม., ป.ร.ด.
 วันสำเร็จการศึกษา : ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การศึกษาแนวคิดเรื่องอริยฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาการบำเพ็ญอริยฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อนำเสนอวิธีการประยุกต์ใช้อริยฐานบารมีในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

การบำเพ็ญอริยฐานบารมี การตั้งมั่นสมทานอย่างไม่หวั่นไหว คือความตั้งมั่นที่เข้าไปในอาการต่างๆ มีลักษณะคือ การตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวในที่นั้น “บารมี” นั้นมี ๓ ระดับคือ “บารมี” เป็นการสร้างความดีในชาติต่างๆ เหมือนคนปกติทั่วไป “อุปบารมี” เป็นบารมีที่สร้างความดียิ่งขึ้นไป และความดีก็เริ่มจะสมบูรณ์ขึ้นจัดเป็น “ปรมัตถบารมี” เป็นบารมีที่เต็มเปี่ยมจนสามารถบรรลุธรรมได้ อริยฐานบารมีจึงเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการทำความดี

เรื่องของ การบำเพ็ญอริยฐานบารมี นั้นเป็นการอริยฐานบารมี ในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่เสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอริยฐานบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพญากุญชร ทรงบำเพ็ญอริยฐานอุปบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นมาตังคบัณฑิต และทรงบำเพ็ญอริยฐานปรมัตถบารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นพระเทมิยราชกุมาร

การแบ่งระดับขั้นของการบำเพ็ญบารมีว่าเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงการเลื่อนระดับขั้นของการทำความดี จากระดับปกติสามัญจนถึงระดับสูงสุดในบารมีทั้ง ๑๐ ประการนั้น แต่ละระดับขั้นของการบำเพ็ญออกเป็น ๓ ระดับ คือ

- ขั้นบารมี บารมีสามัญ หรือปกติธรรม
- ขั้นอุปบารมี บารมีระดับกลาง

- ชั้นปรมัตถบารมี บารมีระดับสูง

อธิษฐานบารมี ในการพัฒนาชีวิตนั้นสามารถที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาในสังคมไทยได้ ทั้งในด้านการศึกษา สังคม เศรษฐกิจ นำแนวคิดเรื่องหลักการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีมาประยุกต์ใช้ใน สังคมไทยย่อมสามารถที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวได้

ผลการวิจัยพบว่า การบำเพ็ญบารมีถือว่าเป็นหลักการสร้างคุณธรรมในทาง พระพุทธศาสนา โดยการบำเพ็ญบารมีนั้นมีอยู่ ๑๐ ประการ มีทานบารมี เป็นต้น และอธิษฐาน บารมี นั้นก็ถือว่าเป็นหนึ่งในกรอบการสร้างคุณธรรม ผู้ที่มุ่งหวังความเจริญหรือการบรรลุธรรมขั้น สูงพึงนำไปปฏิบัติ คำว่าอธิษฐานบารมีหมายถึง การตั้งมั่นสมาทานอย่างไม่หวั่นไหว คือความตั้ง มั่นที่เป็นไปในอาการต่างๆ อันกำกับด้วยความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การตั้ง มั่น ไม่หวั่นไหวใน เป็นต้น

Thesis Title : A Study of the Concept of the Perfection on Self-Determination in
Theravada Buddhist Scripture

Researcher : Miss Suphaphorn Phromthuan

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phratheppariyatmedhi (Asst.Prof.Dr.) Pali IX, B.A., M.A.

: Dr.Athitthep Phatha Pali IV, B.A., M.A., Ph.D.

: Assist. Prof.Dr. Worrakit Thuenchang, Pali LX, B.E., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : March 30, 2012

ABSTRACT

The objectives of this thesis are (1) to study the concept of the perfection on self-determination in Theravada Buddhist scripture, (2) to study the practicing of the perfection on self-determination in Theravada Buddhism, and (3) to propose the ways for the application of the perfection on self-determination (Adhitthanaparami) in the development of life quality.

Practicing Adhitthanaparami which persists in taking upon oneself means upholding for any condition or manners. In characteristics of persisting and calming, these are a foundation to be a Buddha. Parami consists of three steps: Parami has always to do virtue when people are born, Upaparami means a high reputation which is giving rise to virtues, and Paramatthaparami is a highest step for achieving Summum Bonum. The perfection on self-determination (Adhitthanaparami) is the foundation of making a virtue.

According to practicing Adhitthanaparami, it was found that in the past there were many Jakatas concerning Bodhisattvas' cultivation of Perfections. While practicing perfection, Bodhisattva practiced Adhitthanaparami in order to support other Perfections as well.

Classifying steps of practicing Adhitthanaparami indicates a level of getting promotion of benefit. It starts from Parami foundation until the highest level in the ten perfections stages. Each step of practicing Adhitthanaparami consists of 3 steps as follows:

1. Parami (perfections) 2. Upaparami (superior perfections) and 3. Paramatthaparami (supreme perfections)

Adhitthanaparami concept can be used for developing life quality and for applying for solving problems in education, social and economics in Thai society.

From the result of this research, it was found that the concept of practicing Adhitthanaparami is a principle of virtue in Buddhism. Parami (perfection) is one out of practicing Perfections 10. Therefore, Adhitthanaparami is one of performing meritorious acts for people who want to reach the highest enlightenment. The word “Adhitthanaparami” means persisting in taking upon oneself and upholding for any condition or manners by conducting compassion and proficiency as to the means of success.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ก็ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากผู้มีอุปการคุณหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ คือ พระเทพปริยัติเมธี (สฤษฏ์สิริธโร, ผศ.ดร.) ท่านอาจารย์ ดร.อริเทพ ผาธา และท่านอาจารย์ ผศ.ดร.วรกฤต เกื่อนช้าง ที่กรุณาเสียสละเวลาให้คำแนะนำปรึกษา ตรวจสอบแก้ไข และปรับปรุงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบคุณห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ที่เอื้อเฟื้อสถานที่ทำงาน คั่นคว้าแหล่งข้อมูล และเอกสารข้อมูลด้วยดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณท่านพระครูปลัดสมชาย จิตตคุตุโต และเพื่อนนักศึกษาปริญญาโท รุ่นที่ ๑ รุ่นที่ ๒ และรุ่นที่ ๓ ทุกท่านที่ได้ช่วยเหลือคั่นคว้าข้อมูล และให้กำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยดีมาโดยตลอด

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ให้ความสะดวก และบริการช่วยคั่นคว้าแนะนำหนังสือ และเอกสารต่าง ๆ ให้คำปรึกษาวิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี

คุณงามความดีและประโยชน์ที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอใช้เป็นเครื่องสักการบูชาคุณพระพุทฺธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ และพระคุณมารดาบิดาผู้บังเกิดเกล้า บูชาพระคุณครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้ ขอแผ่กุศลคุณงามความดีนี้ให้ผู้ที่มียุอุปการคุณทุกท่าน

นางสาวสุภาพร พรมเลื่อน

๑ มีนาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘

บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ แนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๕
๒.๑.๑ ความหมายของคำว่าบารมี	๕
๒.๑.๒ ลักษณะของบารมี	๑๔
๒.๑.๓ ประเภทของบารมี	๑๖
๒.๒ แนวคิดเรื่องอริยฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๗
๒.๒.๑ ความหมายของคำว่าอริยฐาน	๑๗
๒.๒.๒ ลักษณะของการอริยฐาน	๒๓
๒.๒.๓ ประเภทของการอริยฐาน	๒๕
๒.๒.๔ องค์ประกอบของการอริยฐาน	๓๑
๒.๒.๕ เกณฑ์ของการอริยฐาน	๓๓

๒.๒.๖ คุณค่าความสำคัญของการอธิฐานต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน	๓๔
บทที่ ๓ การบำเพ็ญอธิฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	
๓.๑ ความเป็นมาของการบำเพ็ญบารมี	๔๐
๓.๑.๑ การบำเพ็ญอธิฐานบารมี	๔๐
๓.๑.๒ ลักษณะการบำเพ็ญอธิฐานบารมี	๔๓
๓.๑.๓ การทำจิตให้มั่นคงในคำอธิฐาน	๔๓
๓.๒ การบำเพ็ญอธิฐานบารมีก่อนได้รับพุทธพยากรณ์	๔๕
๓.๒.๑ การตั้งความปรารถนาด้วยใจ	๕๐
๓.๒.๒ การตั้งความปรารถนาด้วยวาจา	๕๖
๓.๒.๓ การตั้งความปรารถนาด้วยกายและวาจา	๕๕
๓.๓ การบำเพ็ญอธิฐานบารมีหลังจากได้รับพุทธพยากรณ์	๖๖
๓.๓.๑ การบำเพ็ญอธิฐานบารมีที่ปรากฏในนิบาตชาดก	๖๓
๓.๓.๒ อธิฐานบารมีที่ปรากฏในจรียาปิฎก	๗๖
๓.๓.๓ การบำเพ็ญอธิฐานบารมีของเจ้าชายสิทธัตถะ	๗๗
๓.๔ สรุปการบำเพ็ญอธิฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๗๗
บทที่ ๔ วิธีการประยุกต์ใช้อธิฐานบารมีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต	
๔.๑ ปัญหาเรื่องความเข้าใจผิดในเรื่องอธิฐานบารมีของคนในสังคมไทย	๘๐
๔.๑.๑ การอธิฐานกับการอ้อนวอน	๘๐
๔.๑.๒ ประโยชน์ของการบำเพ็ญอธิฐานบารมีของคนในสังคมไทย	๘๑
๔.๒ การนำผลการบำเพ็ญอธิฐานบารมีมาใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมไทย	๘๔
๔.๒.๑ การแก้ไขปัญหาสังคมไทยในด้านสังคม	๘๔
๔.๒.๒ การแก้ไขปัญหาสังคมไทยในด้านเศรษฐกิจ	๙๐
๔.๒.๓ การแก้ไขปัญหาสังคมไทยในการศึกษา	๙๕
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๓
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการพัฒนา	๑๐๓

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	๑๐๓
บรรณานุกรม	๑๐๔
ภาคผนวก. ก	๑๑๐
ภาคผนวกรูปภาพ. ข	๑๑๓
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อภาษาไทย

๑.๑ คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อพระไตรปิฎกในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม/ ชื่อ/ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่นที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๑๖/ ๑๐ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ชื่อ ๑๖ หน้า ๑๐

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มฺ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อุฏฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อุฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)

ข.อุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
ข.อิติ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ข.สุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ข.พุทธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

๑.๒ คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงคัมภีร์ อรรถกถา ภาษาไทย ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย จะแจ้ง เล่ม/ภาค/หน้า เช่น ข.ธ.อ.(ไทย) ๒/๒/๒๔๓. หมายถึง พระสูตร และอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ธรรมบท เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๒ หน้า ๒๔๓ ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย ๒๕๒๕ ส่วนการอ้างอิงปกรณ์วิเสส จะใช้ระบุชื่อคัมภีร์ / เล่ม / หน้า เช่น วิสุทธิ. ๓ / ๗. หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม (ภาค) ที่ ๓ หน้า ๗. หากเป็นวิสุทธิมรรค ภาษาไทยจะใช้ฉบับสมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). โดยใช้อ้างอิงจะใช้วิธีการระบุตามแบบการอ้างอิงของหนังสือทั่วไป คือ สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). คัมภีร์วิสุทธิมรรค ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔.(กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนามาช้านาน และได้มีการสั่งสมปลูกฝังความดีด้วยศรัทธาความเชื่อให้กับกุลบุตร กุลธิดาในเรื่องกุศลผลบุญอันจะนำมาซึ่งประโยชน์สุขของตนเอง บุคคลในครอบครัว และคนในสังคม ให้มีความเชื่อมั่นกับการทำในสิ่งที่ดีงาม ซึ่งเราจะพบว่าหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นได้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความเชื่อและการปฏิบัติของคนในสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการทำความดีหรือการสั่งสมความดีทั้งในชาตินี้และชาติหน้าเรียกว่าเป็นการสร้างบารมี เป็นสิ่งที่สามารถก่อให้เกิดความสำเร็จหรือประโยชน์กับชีวิตได้ บารมีนั้น หมายถึง คุณธรรมที่ประพฤติดุปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูงสุด เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้าและความเป็นมหาสาวก เป็นต้น^๑ ส่วนในปัจจุบันคนส่วนใหญ่เข้าใจความหมายของคำว่า “บารมี” ในแง่ที่หมายถึง คุณธรรมที่นำไปสู่การเป็นพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ให้เป็นไปตามความต้องการของตนได้^๒ เป้าหมายสูงสุดทางพระศาสนานั้นเป็นการมุ่งถึงการบรรลุธรรม โดยการบำเพ็ญหรือการสั่งสมบารมีในทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๑๐ ประการ คือ ๑.ทานบารมี ๒.ศีลบารมี ๓.เนกขัมมบารมี ๔.ปัญญาบารมี ๕.วิริยบารมี ๖.ขันติบารมี ๗.สัจจะบารมี ๘.อธิษฐานบารมี ๙.เมตตาบารมี ๑๐.อุเบกขาบารมี^๓ และในบารมีทั้ง ๑๐ นี้ได้มีการแบ่งตามรูปแบบการบำเพ็ญเป็นระดับชั้นได้ ๓ ระดับ คือระดับธรรมดาปกติ ระดับอุปปารมีและระดับสูงสุดคือระดับปรมัตตปารมี^๔ รวมรูปแบบประเภทและระดับการบำเพ็ญบารมีทั้งหมดนั้นก็รวมเป็น ๓๐ เรียกว่า บารมี ๓๐ ทศ

^๑พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, ปัจจุบันนี้คือ พระพรหมคุณาภรณ์), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,(กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓๕.

^๒พระมหาวนัส กตสาโร (ทิมน์ม) “การศึกษาวิเคราะห์อธิษฐานบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓),หน้า ๒๒.

^๓พระมหาวิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕ โลกนาถทีปนี. (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์จำลองศิลป์ ๒๕๐๘), หน้า ๓๕.

^๔พุทธ. (ไทย) ๓๓/๓๖/๘๓.

จากการศึกษาเกี่ยวกับบารมีนั้นเราจะพบว่าการบำเพ็ญบารมีแต่ละข้อของพระโพธิสัตว์นั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าประกอบไปด้วยหลักการอันจะนำไปสู่ความสำเร็จ คือ เป้าหมายแห่งการบรรลุธรรมแทบทั้งสิ้น การบำเพ็ญอริยฐานบารมีข้อที่ ๘ คือการบำเพ็ญอริยฐานบารมีถือเป็นการบำเพ็ญบารมีที่มีความเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้งนี้เพราะมนุษย์โดยทั่วไปมักจะเป็นผู้ที่ชอบแสวงหาที่พึ่งและมักจะอริยฐานเพื่อขอให้เกิดในสิ่งที่ตนเองต้องการ พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์รู้จักการบำเพ็ญอริยฐานบารมีเพื่อสร้างที่ดีเราจะพบว่า แนวความคิดเรื่องอริยฐานบารมีนั้นเป็นแนวคิดที่บรรดาพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนำไปปฏิบัติเพื่อที่จะก่อให้เกิดผลคือการสั่งสมบารมีเพื่อการบรรลุธรรมดังปรากฏกรณีการบำเพ็ญอริยฐานบารมีของบรรดาพระโพธิสัตว์^๕ ไม่สามารถนับภพชาติที่พระโพธิสัตว์เวียนว่ายตายเกิดเพื่อบำเพ็ญอริยฐานบารมีได้และบารมีที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญไว้ในแต่ละภพแต่ละชาตินั้นย่อมสั่งสมต่อเนื่องไปถึงภพชาติต่อ ๆ ไป^๖ จนกระทั่งสมบูรณ์บริบูรณ์จะเห็นได้ในพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะตรัสรู้ก็ทรงอริยฐานบารมี^๗

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้เมื่อกล่าวถึงคำว่าอริยฐาน หรือการบำเพ็ญอริยฐานบารมีสังคมไทยแม้จะทราบกันดีว่ามีความยึดมั่นในคำสอนของพระพุทธศาสนาแต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีความเข้าใจผิดในเรื่องของการอริยฐานบารมีอยู่ ดังจะปรากฏในการให้ความหมายของพจนานุกรมของหน่วยราชการของไทยยังให้ความหมายว่า“ตั้งจิตขอร้องต่อสิ่งที่ดีคิดว่าศักดิ์สิทธิ์เพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่ง”^๘ ก็เข้าใจผิดว่าการอริยฐานคือการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งการปฏิบัติเช่นนั้นย่อมก่อให้เกิดความผิดพลาดในทางด้านการวางกรอบแนวคิดต่อระบบคำสอนของพระพุทธศาสนา^๙การอริยฐานดังที่ได้กล่าวมาแล้วจะไม่ใช่ความเข้าใจของคนไทยทั้งหมดแต่ก็

^๕พ.ป. (ไทย) ๓๑/๕/๕๖๒.

^๖พระมหาจุลลอม ชูเลื่อน, “ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ในทศชาติชาดก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

^๗พระครูปลัดสมชาย จิตตคุตโต (โถมจันทร์) “การศึกษาการบำเพ็ญสัจจบารมีของวิสุทธิบัณฑิต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑-๒.

^๘อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๕/๖๑.

^๙ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, พ.ศ. ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๒๔.

^{๑๐}พ.ป. (ไทย) ๒๕/๔๕/๘๓.

เป็นส่วนมากที่ผู้วิจัยเห็นว่าสมควรที่จะต้องนำเอากรอบเรื่องการบำเพ็ญบารมีนี้มาศึกษาให้ทราบข้อเท็จจริงทั้งในส่วนที่เป็นข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาและแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและเมื่อได้ผลการวิจัยเช่นใดแล้วผู้วิจัยก็คิดว่าคงจะเป็นประโยชน์ต่อวงการการศึกษาของพระพุทธศาสนาและผู้สนใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องอริยฐานบารมีในโอกาสต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการบำเพ็ญอริยฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอวิธีการประยุกต์ใช้อริยฐานบารมีในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาแนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับอริยฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก วรรณคดี หนังสือ และสื่อที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลจากพระไตรปิฎก ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนวรรณคดีใช้วรรณคดีภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

อริยฐานบารมี หมายถึง บารมีข้อหนึ่งในบรรดาบารมี ๑๐ ข้อ หรือทศบารมี มีทานบารมี เป็นต้น มีอุเบกขาบารมี เป็นที่สุด

การบำเพ็ญอริยฐานบารมี หมายถึง การตั้งมั่นสมาทานอย่างไม่หวั่นไหว คือความตั้งมั่นที่เป็นไปในอาการต่างๆ อันกำกับด้วยความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การตั้งมั่นในโพธิสมภารทั้งหลาย มีรสคือ การข่มขจัดปฏิบัติของโพธิสมภารทั้งหลายเหล่านั้น สภาพที่ปรากฏคือ ความไม่หวั่นไหวในที่นั้น มีพื้นฐานคือ โพธิสมภาร

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ หนังสือที่เกี่ยวข้อง

สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงอธิบายถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์จนถึงในพระชาติที่สุดซึ่งเป็นพระสิทธัตถะ “ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้เกิดไม่ได้เจ็บ ไม่ได้ตาย ตลอดถึงไม่เกิด ไม่เกิดไปตามกาย แม้ในทศชาติคือ ๑๐ ชาติ ที่ท่านแสดงไว้ว่า พระเตมีย์ พระชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิ พระมหอสถ เป็นต้น จนถึงพระเวสสันดร” เมื่อต้องเกิดในเบื้องต้น ก็ต้องชำระจุดโทษในท่ามกลาง ในที่สุดก็สลาย นี่เป็นส่วนรูปกาย ท่านจึงบำเพ็ญบารมีสืบเนื่องต่อกันมาโดยลำดับ จนถึงในที่สุดที่เป็นพระสิทธัตถะ นี่เป็นตัวอย่างที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะระลึกถึง แล้วและพยายามทำตนให้ดีขึ้นโดยลำดับ ตามความสามารถที่จะพึงกระทำได้ พระโพธิสัตว์ที่เรียกกันและรู้จักกันเข้าใจกันนั้น ท่านมุ่งหมายถึงพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเดียว แต่เมื่อระลึกถึงศัพท์ว่า พระพุทธะ เช่นนี้แล้ว ท่านแจกออกไปต่าง ๆ กันคือ พระสัมมาสัมพุทธะ หรือ อนุพุทธะ อีกอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็น่าจะเรียกพระโพธิสัตว์เป็น ๓ อย่าง ตามพระพุทธะนั้น อย่างต้นควรจะเรียกชื่อว่า สัมมาสัมพุทธโพธิสัตว์ อย่างที่ ๒ ควรจะเรียกว่า ปัจเจกโพธิสัตว์ อย่างที่ ๓ ควรจะเรียกว่า สาวกโพธิสัตว์ หรือ อนุโพธิสัตว์^{๑๑}

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ทศบารมี ทศพิชราชธรรม” ว่าในการบำเพ็ญบารมี ทั้ง ๓ นั้น คือ บารมี อุปปบารมี ปรมัตถบารมี โดยให้ความหมายของบารมีทั้ง ๓ อย่างว่า บารมีที่เป็นปกติสามัญ บารมีที่ยิ่งใหญ่กว่าปกติสามัญ และบารมีที่ถึงที่สุด บารมี ๑๐ และ ราชธรรมต้องปฏิบัติให้สัมพันธ์กันถึงจะสมบูรณ์จะขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ได้ พระโพธิสัตว์ทำได้ ก็สั่งสมบารมีเป็นพระพุทธเจ้าได้ พระราชาทำได้ก็จะทำให้พระราชาที่มีความประเสริฐที่สุดในโลก ทั้งบารมีและทศพิชราชธรรมทุกคนสามารถปฏิบัติได้เหมือนกันหมด^{๑๒}

พระเทพมุณี (วิลาส ญาณวโร) กล่าวว่าไว้ในหนังสือศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า “สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง ย่อมมีใจมั่นประกอบไปด้วยอธิฐานธรรม มีความมั่นคงเด็ดขาดยิ่งนัก ด้วยว่าพระพุทธภูมิจักสำเร็จได้ ต้องอาศัยอธิฐานธรรมเป็นสำคัญ เหตุ นั้นพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งปวง จึงพยายามสร้างสม อบรมพระอธิฐานธรรมให้มากมูลเพิ่มพูน ให้ถึงความแก่กล้ายิ่งขึ้นไปในทุก ๆ ชาติที่เกิด ไม่ว่าจะเกิดในชาติไหน และเสวยพระชาติเป็นอะไรก็ตาม

^{๑๑}สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๓๒๐-๓๒๑.

^{๑๒}สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ทศบารมี ทศพิชราชธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๕๓.

ก็ยอมพยายามสร้างความมั่นคงตั้งมั่นแห่งดวงจิตเพื่อให้ศักดิ์สิทธิ์สัมฤทธิ์ผลตามความมุ่งมาด ถ้ายังขาดอยู่ไม่เต็มบริบูรณ์ ก็เพียรเพิ่มพูนให้ภิญโญภาพยิ่ง ๆ ขึ้นไปมีใจแน่วแน่ตั้งมั่นในสิ่งนั้น มิได้หวั่นไหวโยกคลอนเลยแม้แต่น้อย ถึงใครจะคอยขู่คำรามเข่นฆ่าให้อาสยวาทินชีวิต ก็ไม่ละอธิษฐานจิตสมาทานในกาลไหน ๆ”^{๑๓}

พระพจนารถ ปภาโส กล่าวไว้ในหนังสือ “ปัญญาวารมี” ว่าการสร้างหรือการบำเพ็ญวารมีให้เกิดขึ้นนั้นมี ๒ แบบ คือ แบบธรรมดาสามัญ และแบบพิเศษ การสร้างในวารมีแบบธรรมดา การสร้างวารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก หรือเพื่อให้ประสบความสำเร็จในเรื่องที่ต้องการ การสร้างวารมีของพระโพธิสัตว์จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า^{๑๔}

นิตดา หงษ์วิวัฒน์ กล่าวถึงชื่อนรกและวิมานที่ปรากฏในเนมิราชชาดกไว้ในหนังสือ “ทศชาติชาดกกับจิตรกรรมฝาผนัง” สรุปความได้ว่า บุคคลผู้ทำอกุศลกรรมบถ เมื่อตายไปจะตกนรก ๑๕ ขุมตามแต่บาปกรรมที่ตนเคยทำในมนุษย์โลก คือนรกเวตรณีนที นรกสุนัข นรกแผ่นดินเหล็กร้อนแรง นรกกองถ่านเพลิง นรกกระทะทองแดงนรกโซ่ทองแดง นรกแม่น้ำแกลบ นรกแหลนหลาว นรกทุบตี นรกมูตรคู่นรกน้ำเลือดน้ำหนอง อุสสุทนรก นรกภูเขาบด นรกบ่อเพลิง นรกหมกไหม้ และกล่าวถึงวิมานต่าง ๆ อันเป็นผลจากการทำบุญกุศลที่ตนเคยทำในมนุษย์โลก คือ วิมาน ๕ ยอด วิมานทองทั้ง ๗ วิมาน วิมานแก้วพลี วิมานแก้วมณี วิมานแก้วพลีประดับยอดวิมาน แก้วพลีทิพย์สถาน วิมานแก้วไพฑูรย์ วิมานทองส่องรัศมี^{๑๕}

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวถึงการแบ่งระดับขั้นของการบำเพ็ญวารมี “ว่าเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงการเลื่อนระดับขั้นของการทำความดี” จากระดับปกติสามัญ จนถึงระดับสูงสุด ในวารมีทั้ง ๑๐ ประการนั้น แต่ละระดับขั้นของการบำเพ็ญออกเป็น ๓ ระดับ คือ “ขั้นวารมี (วารมีสามัญหรือปกติธรรม) “ขั้นอุปวารมี” (วารมีระดับกลาง) และ “ขั้นปรมัตถ

^{๑๓}พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร), ศาสตราจารย์ด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน, (ม.ป.ป.), หน้า ๖๔.

^{๑๔}พระพจนารถ ปภาโส, ปัญญาวารมี, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า๗๓-๗๕.

^{๑๕} นิตดา หงษ์วิวัฒน์, ทศชาติชาดกกับจิตรกรรมฝาผนัง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงแดด เพื่อเด็ก, ๒๕๔๘), หน้า ๔๔.

บารมี” (บารมีระดับสูง) ดังนั้นเกณฑ์ในการแบ่งก็มีอยู่หลายวิธี มีการแบ่งตามสิ่งที่สละตามภูมิธรรมและตามการปฏิบัติ^{๖๖}

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชวิทยานิพนธ์เรื่อง “ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท” เกี่ยวกับความหมายของคำว่าบารมีในพระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์พิเศษ ความหมายของคำว่าบารมีในคัมภีร์พุทธศาสนาในประเทศไทย และอิทธิพลความคิดเรื่องบารมีในวัฒนธรรมไทย โดยให้ความหมายของคำว่าบารมีไว้อย่างครอบคลุมในทุก ๆ ด้าน เช่น ในเรื่อง การปกครองโดยพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ การจัดระเบียบแบบแผนทางสังคมให้ได้รับความผาสุกกันทั่วหน้า ทั้งนี้พระมหากษัตริย์ยังเป็นศาสนูปถัมภ์ของพระพุทธศาสนา เป็นผู้นำในเรื่องของการมีวินัย มีศีลธรรมจริยธรรม และยึดถือเป็นข้อปฏิบัติ ทำให้บ้านเมืองเกิดความร่มเย็น สงบสุข การปฏิบัติ เช่น นี้ของพระมหากษัตริย์ เรียกว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์อย่างแท้จริง^{๖๗}

พระมหาจุฬาลงกรณ ฐิตฺตมฺ ได้ทำการวิจัยเรื่อง“ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดก” จากการศึกษาวิจัยพบว่า พระโพธิสัตว์ทั้งมีความกล้าหาญมุ่งมั่นในการบำเพ็ญบารมีของตนเป็นอย่างยิ่ง แม้ต้องเผชิญกับ ความยากลำบากอย่างที่สุด การที่พระโพธิสัตว์มีความกล้าหาญในการเผชิญกับความยากลำบากเพราะมีความต้องการที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นแรงจูงใจ แม้ว่าการกระทำของ พระโพธิสัตว์บางโอกาสจะเป็นสถานการณ์ขัดแย้งทางศีลธรรม แต่พระโพธิสัตว์ก็สามารถดำรงตนอยู่ในการบำเพ็ญบารมีอย่างมั่นคง และคุณธรรมสำคัญที่พระโพธิสัตว์มีความ กล้าหาญในการบำเพ็ญบารมีได้อย่างต่อเนื่อง^{๖๘}

พระมหาประทีป ปทุมรัตน์ กล่าวว่า “พระสมณโคดมพุทธเจ้าทรงเริ่มต้นแสวงหาการตรัสรู้ ตั้งแต่นิเวศกาลย้อนหลังจากกัปนี้ไปสี่แสนกัปกับอีกแสนกัป ในกาลนั้นพระองค์เกิดเป็นสุเมธพราหมณ์ ได้พบพระทีปังกรพุทธเจ้า และตั้งความปรารถนาที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัม

^{๖๖}ไพฑิณงค์สุพรรณ,“การศึกษาวีเระาะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕๗.

^{๖๗}สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, “ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๗๓.

^{๖๘}พระมหาจุฬาลงกรณ ฐิตฺตมฺ, “ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ในทศชาติชาดก”,วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,สาขาวิชา จริยศาสตร์ศึกษา,(บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๖), หน้า ๓.

พุทธเจ้า โดยหวังที่จะพาผู้อื่นให้พ้นทุกข์ด้วย จากนั้นพระองค์ได้พิจารณาธรรมที่จะทำให้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีทานเป็นต้น และมีอุเบกขาเป็นที่สุด แล้วปฏิบัติตามธรรมนั้นสืบเนื่องมาโดยไม่ทรงทอดทิ้ง แม้ต้องประสบกับความลำบากถึงขั้นยอมสละชีวิต^{๑๙}

ไพลิน องค์สุพรรณ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก” จากการศึกษาวิจัยพบว่า การบำเพ็ญบารมี ก็คือหลักการพัฒนาตนในเบื้องต้นเห็นแก่ประโยชน์สุขส่วนรวมของชาวโลกด้วยการเสียสละ จัดว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีอย่างยั่งยืนไม่มีใครที่จะทำตามแบบอย่างได้ จุดประสงค์ของการที่บำเพ็ญบารมีเช่นนี้ก็เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดในชีวิต เมื่อมองโดยภาพรวมแล้วหลักการสั่งสมบารมีของพระนางพิมพานั้นเป็นการเสียสละอย่างแท้จริงโดยมิได้คิดหวังผลตอบแทน^{๒๐}

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบถึงแนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทว่าการบำเพ็ญบารมีนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ระดับคือ “ขั้นบารมี (บารมีสามัญหรือปกติธรรม) “ขั้นอุปปบารมี” (บารมีระดับกลาง) และ “ขั้นปรมัตถบารมี” (บารมีระดับสูง)

นอกจากนี้เอกสารและงานวิจัยที่ได้ทบทวนมาข้างต้นพบว่า งานที่ได้ทำไว้แล้วยังไม่สามารถตอบประเด็นปัญหาของการบำเพ็ญอริยฐานบารมีชัดเจน ดังนั้น ผู้วิจัยจะได้ทำวิจัยต่อไป

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) เป็นการค้นคว้าจากเอกสารโดยอาศัยข้อมูลจากพระไตรปิฎก และคัมภีร์ อรรถกถา พร้อมทั้งเอกสาร ตำราวิชาการ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑. ศึกษาจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) คือแหล่งข้อมูลสำคัญที่เป็นหลักคำสอนสำคัญโดยตรง ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๒. ศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่คัมภีร์อรรถกถา และหนังสือที่นักปราชญ์ทั้งหลายเขียนรวบรวมไว้ รวมทั้งวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องอันศึกษาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

^{๑๙}พระมหาประทีป ประทุมรัตน์, “ศึกษาวิเคราะห์หลักฐานการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระสมณโคตมพุทธเจ้า : ศึกษาเฉพาะกรณีการแสวงหาที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก และสุตตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๖.

^{๒๐}ไพลิน องค์สุพรรณ , “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๗.

๓. รวบรวมข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ ทำการศึกษา วิเคราะห์ สรุปพร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาและค้นคว้าของผู้ที่มีความสนใจที่จะทำในเรื่องต่อไป

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๓ ทำให้ทราบผลการนำเสนอวิธีการประยุกต์ใช้อธิษฐานบารมีในการพัฒนา

คุณภาพชีวิต

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ แนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่าบารมี

“บารมี” ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกตามพระสูตรต่าง ๆ แต่เดิมจะหมายถึง ความเป็นเลิศเป็นของปัจเจกบุคคล ไม่ได้เน้นเฉพาะว่าต้องเป็นความเป็นเลิศในทางพุทธศาสนา ต่อมามีการใช้มากขึ้นในพุทธศาสนามีความหมายเปลี่ยนเป็นความเป็นเลิศในการปฏิบัติธรรม และในที่สุดก็ได้เจาะจงว่าบารมี หมายถึง ความเป็นเลิศที่สุดในการปฏิบัติธรรม เป็นการดัดสันแห่งอัสวะกิเลส แต่ความหมายนี้ก็ยังไม่แพร่หลาย ส่วนใหญ่จะใช้ในความหมายว่าเป็นความเป็นเลิศในการปฏิบัติธรรมในชั้นตอนหนึ่ง^๑

“บารมี” สันนิษฐานว่ามาจากศัพท์เดิมว่า “ปรม” ลง ณ ปัจจัย ในราชาศัพท์ได้ศัพท์ว่าปรามิ แล้วลง อิ อติลิङ्ก อีกที เป็นปรามิ คำว่า “ปรม” ที่เป็นต้นศัพท์ของคำว่า ปรามิ ตามแบบสัททณยะ ที่เก่าที่สุดในเถรวาทปรากฏอยู่ในจรียาปิฎก อรรถกถาของพระธรรมปาละ ท่านวิเคราะห์ความหมายไว้ คือ ผู้เลิศ ยังให้เต็ม อย่างยิ่ง และประเสริฐ

“บารมี” ตามรูปศัพท์ ตามที่มีผู้แสดงความคิดเห็นทั้งในคัมภีร์และหนังสือทางพุทธศาสนาต่างๆ ไว้มากมาย แต่ผู้วิจัยมุ่งจะศึกษาถึงความหมายของ “บารมี” ตามความหมายในมัชฌิมนิกาย บุคคละบัญญัติ อปทาน พุทธวงศ์ และในคัมภีร์จรียาปิฎก ดังนี้

ก.ความหมายของบารมีในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย เป็นส่วนที่เก่าแก่และสำคัญของพระสูตรต้นตอปิฎก และมีหลายพระสูตรที่กล่าวถึงความหมายของ บารมี ในจำนวนพระสูตรเหล่านั้นผู้วิจัยจะนำมากล่าวเฉพาะสการวสูตรเท่านั้นที่ใช้คำว่า บารมี ในความหมายว่า เป็นเลิศ ถึงที่สุดในพระพุทธศาสนาในสการวสูตร หรือ สังการวสูตร ในมัชฌิมนิพนธ์กล่าวว่า อธิบายว่า “บารมี คือความเป็นเลิศ เป็นที่สุดแห่งอกิญญา ในทิวฐธรรม ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับภารัตวาชะว่า ดูกรภารัตวาชะ เราขอมกล่าวความต่างกัน (แยกประเภท) ของสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้บรรลุความเป็นเลิศ (บารมี) อันเป็นที่สุดแห่งอกิญญาในทิวฐธรรมแล้วขอมปริญญาน คือ ขอมรับซึ่งอาทิพรหมจรรย์ บางพวกเป็นผู้ฟัง

^๑ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๕๐๕/๕๔๓.

ตามวันมา เหมือนพราหมณ์ทั้งหลายผู้ทรงไตรวิชา สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเป็นผู้บรรลุความเป็นเลิศอันเป็นที่สุดแห่ง อภิญญาในทิวธรรมแล้วรู้เฉพาะซึ่งอาทิพรหมจรรย์ เพราะสักว่าศรัทธา เหมือนพวกนักตริกตรอง นักไคร์ควญ สมณพราหมณ์ทั้งหลายพวกหนึ่งเป็นผู้บรรลุความเป็นเลิศอันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาในทิวธรรมแล้ว ด้วยการรู้ยิ่งแล้วซึ่งธรรมด้วยตนเองนั้นเทียว ในธรรมทั้งหลายอันไม่ได้ฟังกันมาก่อน ย่อมรู้เฉพาะซึ่งอาทิพราหมณ์ เราย่อมเป็นผู้หนึ่ง^๒ จากข้อความที่ยกมา แสดงให้เห็นว่าสมณพราหมณ์ทุกคนล้วนบรรลุความเป็นเลิศตามลัทธิของตน ให้คำว่า “ทิวธรรมมาภิญญาโศสานปรามิปุตตา” ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นเลิศ คือถึงความเป็นที่สุดแห่งอภิญญา

ในปัจจุบัน ในที่นี้ใช้คำอธิบายว่า “บารมี” หมายถึง “ความเป็นที่สุดอภิญญาในปัจจุบัน” ในพระสูตรนี้ อภิญญาโศสาน หมายถึงที่สุดแห่งความรู้ ผลสุดท้าย ผลเลิศที่สุด ตามคติของพราหมณ์แต่ละนิกาย มิได้หมายถึงผลสุดท้ายทางพุทธศาสนา เห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ตรัสถึงสมณพราหมณ์ว่า เพราะเป็นผู้เรียนฟังกันมาตามคัมภีร์ เหมือนกับผู้รู้ ไตรวิชา คือพระเวท ๓ และเพราะเป็นตริกตรองเอาเองซึ่งพระพุทธเจ้าไม่ทรงยกย่องทรงให้พิจารณาด้วยตนเอง พระพุทธเจ้าทรงย้ำถึงบารมีในทิวธรรม คือทรงย้ำธรรมเนียมปฏิบัติในปัจจุบัน ไม่ใช่การสะสมจากอดีต หรือรอที่จะรับผลในอนาคต เป็นเรื่องที่ทำเป็นในปัจจุบัน และให้ผล ในปัจจุบัน

ข. ความหมายของบารมีในคัมภีร์อุปทาน

คัมภีร์อุปทานเป็นคัมภีร์ที่ ๑๔ ในขุททกนิกาย กล่าวถึงความหมายของคำว่า “บารมี” ตามทปรากฎในคัมภีร์อุปทาน พุทธวงศ์ และจรียาปิฎก ต่างจากความหมายในระยะต้น เพราะในคำว่าบารมี ในระยะต้นนี้ หมายถึง “ผลเลิศ” หรือ “ผลสุดท้าย” กลับหมายถึง คุณธรรมหลายอย่างที่พระโพธิสัตว์พึงบำเพ็ญ เพื่อนำไปสู่การบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรืออาจจะกล่าวได้ว่า เป็นหนทางไปสู่ผลสุดท้าย คือ พระโพธิญาณ และหนทางนี้ไม่ใช่หนทางที่ใครจะปฏิบัติก็ได้ แต่เป็นหนทางเฉพาะพระโพธิสัตว์ ในพุทธาปทาน พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศว่าพระองค์เป็นธรรมราชา ผู้สมบูรณ์ ด้วยบารมี๓๐ ทศ และได้ทรงอธิบายกว้างๆ ว่า

“เราให้แล้วซึ่งทานอันควรให้บำเพ็ญสุดโดยไม่เหลือไปแล้วสู่ เนกขัมมบารมี เป็นผู้บรรลุแล้วซึ่งพระสัมโพธิญาณอันอุดม เราเรียนถามบัณฑิตแล้ว กระทำความเพียรอันสูงสุด ไปแล้วสู่ขันติบารมี เป็นผู้บรรลุแล้ว ซึ่ง พระสัมโพธิญาณอัน

^๒ม.ม. (ไทย) ๕/๕๐๕/๒๐๑.

อุดม เราเป็นผู้มีใจเสมอในอารมณ์ทั้งปวง คือ ในลาภความเสื่อมลาภ ในสุขทุกข์ ในสรรเสริญ นินทา เป็นผู้บรรลुพระสัมโพธิญาณอันอุดม”^๓

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า “บารมี” ได้เปลี่ยนความหมายจาก ความเป็นเลิศที่สุดในการปฏิบัติธรรม คือการพ้นอาสวะทั้งปวงมาเป็นธรรมที่พึง บำเพ็ญ ปฏิบัติให้ถึงที่สุดเพื่อจะได้บรรลุสัมโพธิญาณอันอุดม ข้อสังเกต คือ กริยาที่ใช้ประกอบคู่กับคำว่า บารมี บางตัว ได้เปลี่ยนจาก คม ธาตุหรือ อาป ธาตุ เป็น ปฐ ธาตุ ในความ “เต็ม และ ใช้ในรูปเหตุกัตตุวาก แปลว่า “ทำให้เต็ม” แต่บางตัวก็ยังใช้ คม ธาตุ เช่นเคย ฉะนั้น ถือได้ว่ายังรักษาความหมายเดิมที่ว่า “ความเป็นเลิศ” อยู่บ้าง คือความเป็นเลิศในเชิงขมมะในขันติ เป็นต้น

“บารมี” ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์มีรายละเอียดมากกว่าในอปทาน บารมีแต่ละอย่างนั้นมีลำดับการปฏิบัติแตกต่างกันเป็น ๓ ชั้น เรียกว่า บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี รวมทั้งสิ้นเป็น ๓๐ บารมีด้วยกัน เพื่อแสดงประวัติของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ โดยเฉพาะ เรื่องการบำเพ็ญ ทศบารมี อันท่านบำเพ็ญให้บริบูรณ์แล้วเป็นโณ อุปบารมี เต็มเพียงใด ปรมัตถบารมีเต็มเพียงใด พระพุทธเจ้าไม่ได้อธิบายแสดงความต่างของบารมีทั้ง ๓ ชั้น แต่ทรงอธิบายรวมกันไปแม้ในที่อื่น โดยทั่วไปมักจะกล่าวถึงบารมีทั้งหมดโดยรวม อาจกล่าวได้ว่า นอกจากจะใช้คำว่าบารมีในความหมายถึงคุณธรรม ๑๐ อย่าง

“บารมี” ที่พระโทธิตัวบำเพ็ญเพื่อการเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตแล้ว คัมภีร์พุทธวงศ์ยังมีความหมายของ บารมีว่า “เป็นเลิศ” เหมือนในคัมภีร์ระยะต้น ดังตอนที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงเมื่อทรงเป็นพราหมณ์มีนามว่า สุเมธ และมาณพ มีนามว่า โชติบาล ตามลำดับว่า มีวิชาความรู้ เป็นต้น

ค.ความหมายของบารมีในคัมภีร์พุทธวงศ์

คำว่า “บารมี” ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ อาจกล่าวได้ว่า “นอกจากจะได้คำว่า บารมี ในความหมายถึงคุณธรรม ๑๐ อย่างที่พระโทธิตัวบำเพ็ญเพื่อการเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต แล้ว คัมภีร์พุทธวงศ์ยังมีความหมายของคำว่าบารมีว่า “เป็นเลิศ” เหมือนในคัมภีร์ระยะต้น ดังตอนที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าถึงเมื่อทรงเป็นพราหมณ์มีนามว่า สุเมธ และมาณพ มีนามว่า โชติบาล ตามลำดับว่า มีวิชาความรู้ ดังนี้

^๓พ.ม. (ไทย) ๖๕/๕๑/๔๒๘.

“เราเป็นผู้เล่าเรียน ทรงไว้ซึ่งมนต์ เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งพระเวททั้งสาม ถึงแม้ซึ่งความเลิศ (บารมี) ในคัมภีร์มหาปริสติกษณะ คัมภีร์อิติहाส และธรรมอันเป็นของตน”^๔

๖.ความหมายของบารมีในคัมภีร์จริยาปิฎก

คัมภีร์จริยาปิฎก ได้กล่าวถึงบารมีไว้มากมายมีทั้งเหมือนและแตกต่างจากคัมภีร์อปทาน และพุทธวงศ์ ความคิดที่เหมือนกัน คือ บารมีเป็น พุทธกรรม คือธรรม ๑๐ อย่าง ซึ่งนำไปสู่การถึง พระโพธิญาณ และเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคต บารมีแต่ละอย่างแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี รวมกันมี ๓๐ อย่าง แต่ไม่มีคำอธิบายที่ชัดเจน เพียงแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีโดยลำดับ คือจากการบำเพ็ญง่ายไปหาการบำเพ็ญยากขึ้น

ดังนั้นความหมายของบารมีในจริยาปิฎกนี้ จึงหมายถึงการบำเพ็ญพุทธกรรม ๑๐ ให้ครบบริบูรณ์ แต่ไม่ได้กล่าวถึงความเป็นเลิศเหมือนในคัมภีร์ต่างๆ นอกจากนี้ ยังมีพระนิพนธ์และท่านผู้รู้อื่นๆ ได้กล่าวความหมายของบารมีไว้ ดังนี้^๕

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงนิพนธ์ไว้ในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒ ไว้ว่า ศัพท์ว่า “บารมี” สันนิษฐานว่าออกจากศัพท์ ปรม แปลว่า คุณสมบัติ หรือปฏิบัติอันยอดเยี่ยม ท่านพรรณนาว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญมาแต่ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ เมื่อบารมีเหล่านี้เต็มจึงได้ตรัสรู้ บารมีเหล่านี้กระจ่างแล้วโดยมาก บารมีเหล่านี้ท่านแจกออกเป็น ๓ หมวด คือ บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี รวมเป็นบารมี การสละอวัยวะ จัดเป็นทานอุปบารมี การสละชีวิตจัดเป็นทานปรมัตถบารมี^๖

สุเขาว์ พลอยชุม ได้กล่าวถึงบารมีไว้ว่า ศัพท์ ว่า “บารมี” หรือเรียกในภาษาไทยว่า บารมี ท่านว่ามาจากศัพท์ว่า ปรม ที่แปลว่า อย่างยิ่ง หรือยิ่ง คงมุ่งถึงทางไป หมายความว่า ดำเนินไปในทางดียิ่งขึ้นโดยลำดับ คำว่า บารมี จึงเป็นการสร้างความดีของพระพุทธรเจ้าเมื่อยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาโดยลำดับ จนในที่สุดได้บำเพ็ญพระบารมีอย่างสูงสุด ก็ได้บรรลุปรมัตถประโยชน์ คือประโยชน์อย่างยิ่ง”^๗

^๔ พ.อุ. (ไทย) ๑/๑๒๔/๔๖.

^๕ พ. ข. (ไทย) ๖๓/๔๘๒/๑๕๖.

^๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘) หน้า ๑๐๕.

^๗ สุเขาว์ พลอยชุม, ธรรมานุกรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๓๓.

จ. ความหมายของบารมีในพระอภิธรรม

บุคคลบัญญัติเป็นอภิธรรมคัมภีร์ที่ ๕ ในพระอภิธรรมปิฎก ถือว่าเป็นคัมภีร์อภิธรรมชุดแรกสุด มีเนื้อความเกี่ยวกับระดับขั้นของบุคคลต่าง ๆ กระจายตามแนวคัมภีร์อังคุตตรนิกาย มีข้อความใน ว่า

“ในบุคคลทั้งหลายเหล่านั้น บุคคลใดย่อมรู้ยิ่งซึ่งสัจจะทั้งหลาย ในธรรมะทั้งหลายทั้งหลายอันไม่เคยได้ยินกันมาก่อนด้วยตนเอง เป็นผู้กระทำให้สำเร็จที่สุดแห่งทุกข์ในทิวะฐธรรมนั้นเทียว อนึ่ง บุคคลนั้นย่อมบรรลु สวากบารมี (ความเป็นเลิศแห่งสวาก) พระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน์ อันเขาพึงเห็นด้วยคุณนั้น”^๔

จากการศึกษาความหมายดังที่กล่าวมานั้น ทำให้เราเข้าใจได้ว่า บารมีในที่นี้หมายถึง “ความเป็นเลิศ” แห่งพระสวาก คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลาน์ ซึ่งมีความเป็นเลิศกว่าสวากทั้งปวง แสดงถึงความสำคัญของบารมี มีปรากฏมากมายในพระไตรปิฎก ที่นำมากล่าวไว้ข้างต้นนั้นเป็นตัวอย่างเพียงเล็กน้อยที่แสดงให้เห็นลักษณะคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสถึงบารมีไว้มากในคำสอนของพระองค์

สรุปได้ว่า คำว่าบารมี ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น ใช้ในความหมายคล้ายคลึงกัน คือหมายถึงความเป็นเลิศ แสดงว่าคำนี้มีประกอบรูปศัพท์มาจากคำว่า “ปรม” แต่ความหมายที่ว่าเป็นเลิศนั้นได้ใช้แตกต่างกัน ในพระสูตรต่างๆ ๓ แบบ คือ

๑. ตามความหมายดั้งเดิมที่สุด บารมี หมายถึงความเป็นเลิศในอะไรก็ได้ และเป็นคุณสมบัติของผู้ใดก็ได้ ไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นความเป็นเลิศในทางพระ-พุทธศาสนา

๒. ต่อมาคำว่า บารมี ได้ใช้มากขึ้นในพุทธศาสนา แต่มีความหมายเพียงความเป็นเลิศในการปฏิบัติธรรมขั้นตอนหนึ่ง

๓. ในที่สุดความหมายของคำว่า บารมี ได้ขยายเจาะจงจำเพาะถึงความเป็นเลิศที่สุดในการ ปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา คือ การดับสิ้นแห่งอาสวกิเลส ดังสำนวนที่ใช้คือ อภิญาโณสณ ปารมิปุตตา

^๔ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, “ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๓๖

๒.๑.๒ ลักษณะของบารมี

ก่อนที่จะกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมี ผู้วิจัยมุ่งจะกล่าวถึงลักษณะบารมี ๑๐ ประการ แต่ละบารมีมุ่งไปในการเป็นเครื่องช่วยทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเพื่อประโยชน์ของสังคม บารมีทั้งหลายมีลักษณะร่วมกัน คือการช่วยเหลืออนุเคราะห์ผู้อื่น มีรส คือการกระทำความช่วยเหลือ (อุปการะ) ผู้อื่น หรือรสคือความไม่หวั่นไหว สภาพที่ปรากฏ คือการมุ่งความช่วยเหลือผู้อื่นหรือสภาพที่ปรากฏคือความเป็นพระพุทธเจ้า และมีพื้นฐานคือ มหากรุณา หรือมีพื้นฐาน คือความกรุณาและอุบายโกศล “ในขุททกนิกายชาดก ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมี ๑๐) ประการ” มีรายละเอียด ดังนี้

(๑) **ทานบารมี** คือเจตนาที่จะบริจาคตนเองและอุปกรณ์ต่างๆ โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล (ปัญญา) กำกับอยู่มีลักษณะคือ การบริจาค มีรส คือการจัดโลกะในไทยธรรม มีความปรากฏ คือ ความไม่ยึดติด มีพื้นฐานคือ วัตถุที่ควรบริจาค^๙

(๒) **ศีลบารมี** คือความประพฤติทางกาย วาจา ที่มีความกรุณาและอุบายโกศลกำกับอยู่ด้วยการงดเว้นสิ่งที่ไม่ควรกระทำและมีความตั้งใจกระทำสิ่งที่ควรกระทำเป็นต้น มีลักษณะคือ การสมาทาน มีรสคือ การทำลายความทุกข์ มีรสคือ ความไม่มีโทษ มีสภาพที่ปรากฏคือ ความเป็นของสะอาด มีพื้นฐานคือ หิริโอตตปปะ^{๑๐}

(๓) **เนกขัมมบารมี** คือการมีจิตคิดออกจากกามและภพ อันมีการเห็นโทษของกามและภพทั้งหลายก่อน โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การออกจากกามและภพ มีรสคือ การอบรมประกอบด้วย อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตา^{๑๑}

(๔) **ปัญญาบารมี** คือความรู้สึกลักษณะทั่วไปและลักษณะพิเศษ (รายละเอียด) ของธรรมทั้งหลายโดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ ความเห็นแจ้งแทงตลอด สภาวะตามความเป็นจริง หรือการเห็นแจ้งแทงตลอดอย่างไม่ผิดพลาด มีรสคือ ความโอภาสในวิสัยเพียงดังประทีปสภาพที่ปรากฏคือ ความไม่หลง มีพื้นฐานคือ สมาธิหรืออริยสัจ ๔

(๕) **วิริยบารมี** คือการขวนขวายที่จะกระทำประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วยกาย และใจ โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ ความพยายาม มีรสคือ ความอุปลัมภ์ มีสภาพที่ปรากฏคือความไม่ย่อหย่อน พื้นฐานคือ เรื่องที่เริ่มทำให้มีวิริยะ หรือความสังเวช

^๙พระเทพเวที.(ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร :บริษัทด้านสุทธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๑๐}เรื่องเดียวกัน,หน้า ๒๔๕.

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน,หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

(๖) **ขันติบารมี** คือการเกิดของจิต (ความตั้งใจ) ที่จะอดทนต่อความผิดอันสัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว มีความไม่โกรธเป็นใหญ่ โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ ความข่ม มีรสคือ ความอดทนต่อทั้งสิ่งที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ สภาพที่ปรากฏคือ ความอดกลั้นหรือความไม่โกรธ มีพื้นฐานคือ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

(๗) **สัจจบารมี** คือการไม่กล่าวคลาดเคลื่อนจากความจริง มีการเว้นกล่าวบางอย่าง เป็นต้น โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การกล่าวไม่ผิดจากความจริง มีรสคือ การกระทำภาวะตามเป็นจริงให้แจ่มแจ้ง สภาพที่ปรากฏคือ ความดีความถูกต้อง มีพื้นฐานคือ ความเป็นผู้ยินดีในธรรมอันงาม

(๘) **อธิษฐานบารมี** คือการตั้งมั่นสมาทานอย่างไม่หวั่นไหว คือความตั้งมั่นที่เป็นไปในอาการต่างๆ อันกำกับด้วยความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การตั้งมั่นในโพธิสมภารทั้งหลาย มีรสคือ การข่มขจัดปฏิกิริยาของโพธิสมภารทั้งหลายเหล่านั้น สภาพที่ปรากฏคือ ความไม่หวั่นไหวในที่นั้น มีพื้นฐานคือ โพธิสมภาร

(๙) **เมตตาบารมี** คือมีจิตใจไม่ประทุษร้าย มีความปรารถนาที่จะนำประโยชน์สุขมาให้แก่โลกอันมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ ความเป็นไปเพื่อประโยชน์ มีรสคือการนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูล มีรสคือ การนำออกซึ่งความอาฆาตเบียดเบียน สภาพที่ปรากฏคือ ความน่ารัก มีพื้นฐานคือ การเห็นความพอใจของสัตว์ทั้งหลาย^{๑๒}

(๑๐) **อุเบกขาบารมี** คือการดำเนินไปสมำเสมอในความปรุ้งแต่งของสัตว์ ทั้งที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ อันขจัดอนุสนยะ(คล้อยตาม) และปภิมะ(ความกระทบ,ติดขัด) โดยมีความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การวางเฉยเป็นกลาง มีรสคือ การเห็นความเสมอ มีสิ่งปรากฏคือ การสงบระงับจากความตึงเครียด พื้นฐานคือ การประจักษ์ชัดว่ากรรมเป็นของตน^{๑๓} ดังนั้น บารมีแต่ละอย่างจะมีความต่อเนื่องกัน คืออาศัยกันขึ้นไปเป็นลำดับ ความกรุณาและอุบายโกศล (ปัญญา) จะต้องประสานกันในการบำเพ็ญบารมี กล่าวคือ กรุณาทำให้พระโพธิสัตว์ มุ่งปฏิบัติบารมีเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น ทำให้มีความสำเร็จในพุทธการกกรรม ส่วนปัญญาทำให้เข้าใจว่าบารมีต่างๆ เป็นภาวะที่นำไปสู่โพธิ์ คือความรู้แจ้ง ทำให้เกิดความสำเร็จแห่งพุทธภาวะ

สรุปได้ว่า พระโพธิสัตว์ย่อมข้ามฝั่งแห่งสังสาระด้วยปัญญาและยังอื่นให้ข้ามด้วยความกรุณาย่อมเข้าใจความทุกข์ของผู้อื่นด้วยปัญญา แต่ย่อมดับทุกข์ของผู้อื่นได้ด้วยความรู้

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

^{๑๓}พ.ช. (ไทย) ๖๓/๔๘๓/๑๕๕.

ด้วยปัญญาพระโพธิสัตว์เป็นผู้มุ่งหน้าสู่นิพาน ด้วยความกรุณาพระองค์เป็นผู้ที่บรรลุนิพพานสูงสุด แล้วจะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้บรรลุตามไปด้วย แสดงให้เห็นว่าผู้บรรลุนิพพานสูงสุด

ผู้ได้บำเพ็ญบารมีเต็ม บริบูรณ์แล้วนี่คือองค์พระพุทธเจ้าผู้ทรงประกาศพระศาสนา และ บารมีทั้งหลายเป็นธรรมที่พระโพธิสัตว์ กำลังยังให้เต็มอยู่ในเวลาเริ่มต้น ความแตกต่างระหว่างบารมี อุปบารมี และปรมัตตบารมีนั้น แตกต่างกันที่ความสามารถในการปฏิบัติ และความยากง่ายในบารมีนั้น

๒.๑.๓ ประเภทของบารมี

พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปุตฺโต) ได้กล่าวถึงการแบ่งระดับขั้นของการบำเพ็ญบารมีว่าเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงการเลื่อนระดับขั้นของการทำความดี จากระดับปกติสามัญ จนถึงระดับสูงสุด ในบารมีทั้ง ๑๐ ประการนั้น แต่ละระดับขั้นของการบำเพ็ญออกเป็น ๓ ระดับ คือ “ขั้นบารมี (บารมีสามัญหรือปกติธรรม) “ขั้นอุปบารมี” (บารมีระดับกลาง) และ “ขั้นปรมัตตบารมี” (บารมีระดับสูง) ดังนั้นเกณฑ์ในการแบ่งก็มีอยู่หลายวิธี มีการแบ่งตามสิ่งที่สละตามภูมิธรรมและตามการปฏิบัติ แต่โดยทั่วไปมักจะแบ่งตามสิ่งที่สละ ดังที่ พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปุตฺโต) ได้กล่าวไว้ดังนี้

๑) ถ้าเป็นการสละทรัพย์สินของสิ่งอันเป็นที่รักและคนที่รักจัดเป็นบารมีระดับต้น (ขั้นบารมี)

๒) ถ้าเป็นการเสียดสละอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น การบริจาคหัวใจ บริจาคดวงตา จัดเป็นขั้นระดับกลาง (ขั้นอุปบารมี)

๓) ถ้าเป็นการสละชีวิต จัดเป็นบารมีระดับสูง (ขั้นปรมัตตบารมี)^{๑๔}

เมื่อศึกษาการบำเพ็ญบารมีแล้วจะพบว่าบารมีตามภูมิธรรมและการปฏิบัติมีความแตกต่างกันดังนี้

สมเด็จพระสังฆราช ได้ตรัสไว้ใน ทศบารมี ทศพิชราชธรรม เกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีไว้ว่า ระดับการสร้างบารมีสามารถแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือโดยภูมิธรรมและการปฏิบัติ ดังนี้

๑. ตามภูมิธรรม “บารมี” เป็นการสร้างคุณความดีในชาติต่างๆเหมือนคนปกติทั่วไปมีดีบ้าง ชั่วบ้างคละเคล้ากันไป “อุปบารมี” เป็นการสร้างคุณความดียิ่งๆขึ้นไป ความดีก็เริ่มจะสมบูรณ์ขึ้น “ปรมัตตบารมี” เป็นขั้นที่บารมีเต็มเปี่ยมจนสามารถบรรลุนิพพานได้

^{๑๔}พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๒๕.

๒. ตามการปฏิบัติ “บารมี” เป็นการปฏิบัติปกติทั่วไป “อุปบารมี” เป็นการปฏิบัติโดยการปลีกตัวออกจากเครื่องผูกพันต่างๆ เช่น ปลีกตัวออกจากเรือนไปรักษาศีล เป็นต้น “ปรมัตถบารมี” เป็นการปฏิบัติเมื่อปลีกตัวออกจากเรือนแล้วต้องบำเพ็ญเพียรทางจิต หรือที่เรียกว่า ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนได้บรรลุธรรม จึงเรียกได้ว่าเป็นขั้นปรมัตถบารมี^๕

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ทรงนิพนธ์ถึงการบำเพ็ญบารมีในชาดกไว้ว่า เป็นเครื่องบ่มพระโพธิญาณ คือบารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ สัจจะบารมีย่อมมีในภพที่พระโพธิสัตว์เป็น เป็นสัณห์ชิต และมัจฉราชเป็นพญาปลาอยู่ในน้ำ อุปบารมีย่อมมีในภพที่พระโพธิสัตว์เป็น วิธูรบัณฑิต สุปารบัณฑิตผู้เป็นปราชญ์นั่งเรือให้เข้าไปด้วยความสัจ เป็นอุษิกัญหที่ปายณะ ถอนพิษได้ด้วยคำสัจ เป็นพญาวานรข่างกระแสน้ำคงคาได้ด้วยความสัจ ปรมัตถบารมีย่อมมีในภพที่พระโพธิสัตว์เป็นพระราชนามว่า สุตโสม รักษาสัจจะอันสูงสุด^๖

๒.๒ แนวคิดเรื่องอริยฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมีแนวทางแห่งการสร้างกุศลคุณงามความดีได้หลากหลายวิธี และการที่ตั้งจิตมั่นประกอบอยู่ในคุณความดีนั้นเรียกว่าจิตเป็นกุศล สามารถทำให้สมความปรารถนาในสิ่งที่ตนเองมุ่งหวังและสำเร็จประโยชน์ได้โดยการหมั่นอริยฐานบารมี ดังปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของคำว่าอริยฐาน

ตามรูปศัพท์คำว่า “อริยฐาน” มีรูปศัพท์ตามที่ปรากฏในภาษาบาลีนั้นมาจากคำว่า อธิบพทหน้า ธาตุ ลงยุ บังญัติ ซึ่งเป็นคำกริยา คือ “อธิธุจหติ” ส่วนคำว่า “การอริยฐาน” เป็นคำนาม มีความหมายปรากฏในวิทยานิพนธ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

(๑) การยืนหยัดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

(๒) การกำหนดความตั้งใจ รวมทั้งความคิดหรือความรู้สึกลงอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างมั่นคง

(๓) การตั้งใจปฏิบัติหรือดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่ตนเองกำหนดอย่างมั่นคง นอกจากนี้ยังหมายถึง

^๕ สมเด็จพระญาณสังวร, ทศพิชราชธรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖) หน้า ๑๕ - ๑๖

^๖ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕ - ๑๖.

(๔) การตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยว

(๕) การกำหนดใจตนเองให้มั่นคง(๖)การให้ความเห็นชอบอย่างจริงจัง^{๓๗}

อธิษฐานมีความหมายพอสรุปได้ ดังนี้

(๑) ความตั้งใจมั่นในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างเด็ดเดี่ยว

(๒) การกำหนดจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจน

(๓) การตั้งจุดประสงค์ไว้ในใจ

เป็นที่น่าสังเกตว่าความหมายของคำว่าอธิษฐานตามรูปศัพท์ และคำที่เป็นไวยากรณ์ของอธิษฐาน ไม่มีหลักฐานที่แสดงความหมายอันเกี่ยวกับการอ้อนวอน ซึ่งเป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อนเลยแม้แต่น้อย

๑) อธิษฐานความหมายตามพจนานุกรม

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ได้นิยามคำว่า “อธิษฐาน” ไว้ว่า หมายถึง ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่วแน่^{๓๘}

ส่วนในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้นิยามความหมายของอธิษฐาน ว่า หมายถึง การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง, ตั้งจิตปรารถนา, ตั้งจิตขอร้องต่อสิ่งที่ตนถือว่าศักดิ์สิทธิ์เพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๓๙}

อย่างไรก็ตามจากการรวบรวมความหมายมาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่าความหมายของคำว่าอธิษฐานตามพจนานุกรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจะให้ความหมายไปในทำนองเดียวกับความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แต่หากเป็นพจนานุกรมฉบับร่วมสมัยจะให้ความหมายของคำว่าอธิษฐานที่เปลี่ยนไป โดยจะเป็นการให้ความหมายที่โน้มเอียงไปตามความเข้าใจของคนในสังคมมากกว่าที่จะยึดโยงตามความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์เท่านั้น กล่าวคือการอธิบายว่าคำว่าอธิษฐานหมายถึงการตั้งจิตขอร้องต่อสิ่งที่ตนถือว่าศักดิ์สิทธิ์เพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น

๒) อธิษฐานความหมายในพระไตรปิฎก

^{๓๗}บุญชัย นิลเกษ, ดร., อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่มที่ ๑๐ ตอน การบำเพ็ญอธิษฐานบารมี, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า ๑-๒.

^{๓๘}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต,ปัจจุบันนี้คือ พระพรหมคุณาภรณ์), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑,(กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓๕.

^{๓๙}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, พ.ศ. ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๒๔.

ในพระไตรปิฎกพบว่ามีการใช้คำนี้ ๒ ความหมาย ความหมายแรกทางพระวินัย และความหมายที่สองทางธรรม ดังนี้

๑) ความหมายทางพระวินัย คำว่า “อริชฐาน” ตามความหมายในพระวินัยมีการใช้ ๒ ส่วนด้วยกัน คือ ส่วนที่เป็นสิกขาบทเกี่ยวกับการใช้สอยบริวารของภิกษุ และส่วนที่เป็นสังฆกรรมของสงฆ์

ก. ส่วนที่เป็นสิกขาบทเกี่ยวกับการใช้สอยบริวารของภิกษุ

คำว่า “อริชฐาน” ในพระวินัยปิฎกส่วนที่เกี่ยวกับสิกขาบท มีความหมายว่าการตั้งเอาไว้หรือตั้งใจกำหนดเอาไว้ ได้แก่ ตั้งใจกำหนดเอาไว้ว่าจะใช้เป็นของประจำตัวชนิดนั้น ๆ เช่น ไตรจีวร บาตร ซึ่งมีวิธีอริชฐานโดยการใช้กายคือมือสัมผัสหรือเปล่งวาจาก็ได้^{๒๐} ส่วนมากพบในนิสสัคคิยกัณฑ์ มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

ในปฐมกฐินสิกขาบท แห่งจีวรวรรค มีพระบัญญัติว่า “ก็ภิกษุใดทรงอดิเรกจีวร ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์”^{๒๑}

คำว่าอดิเรกจีวร คือ ผ้าส่วนเกินที่เขาถวายเพิ่มเข้ามาจากผ้าที่อริชฐานเป็นไตรจีวร ในสิกขาบทวิภังค์ อธิบายว่า ชื่อว่า อดิเรกจีวร ได้แก่จีวรที่ไม่ได้อริชฐาน^{๒๒}

ในบทภาชนีย์ แห่งสิกขาบทเดียวกันนี้ยังมีกล่าวไว้อีกว่า “จีวรยังไม่ได้อริชฐาน ภิกษุเข้าใจว่าอริชฐานแล้ว ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์”^{๒๓}

ในคติยสิกขาบท แห่งจีวรวรรค มีพระบัญญัติว่า “เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อกฐินเคาะแล้ว อกาลจีวรเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ภิกษุต้องการก็พึงรับไว้ได้ ครั้นรับแล้วพึงรับให้ทำเป็นจีวร ถ้าผ้านั้นมีไม่พอ เมื่อมีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม ภิกษุนั้นพึงเก็บผ้าสำหรับทำจีวรนั้นไว้ไม่เกิน ๑ เดือน เพื่อเพิ่มผ้าสำหรับทำจีวรที่ยังขาดให้ครบ ถ้าเก็บเกินกำหนดนั้น แม้มีความหวังว่าจะได้ผ้ามาเพิ่ม ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์”^{๒๔}

^{๒๐}วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๒/๒๑๖.

^{๒๑}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๖๐/๒.

^{๒๒}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๖๓/๔.

^{๒๓}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๖๘/๖.

^{๒๔}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๕๕/๒๐-๒๑.

มีคำอธิบายในสิกขาบททวิงศ์ว่า จีวรที่หวังเกิดขึ้นในเมื่อจีวรผืนเดิมเกิดขึ้นแล้วได้ ๓๐ วัน พึงอธิษฐาน วิกัป สละให้ผู้อื่นในวันนั้น ถ้าไม่อธิษฐาน ไม่วิกัปหรือไม่สละให้ผู้อื่น เมื่อรุ่งอรุณของวันที่ ๓๑ จีวรเป็นนิสัคคิย คือ เป็นของจำต้องสละแก่สงฆ์ แก่คณะ หรือแก่บุคคล^{๒๕}

ในปิตติสิกขาบท แห่งปิตตวรรค มีพระบัญญัติและพระอนุบัญญัติว่า

พระบัญญัติ “กัณฺฐโกตฺตโรตฺตเรกบาตฺร ตังโอาบดินิสัคคิยปาจิตติย”^{๒๖}

พระอนุบัญญัติ “กัณฺฐพิงฺทโรตฺตเรกบาตฺรไวได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก ให้เกินกว่ากำหนดนั้นไป ตังโอาบดินิสัคคิยปาจิตติย”^{๒๗}

ในสิกขาบททวิงศ์ มีคำอธิบายว่า ที่ชื่อว่า อติเรกบาตร ได้แก่ บาตรที่ไม่ได้อธิษฐาน ไม่ได้วิกัป^{๒๘}

ในบทภาษณียมีคำอธิบายว่า “บาตรที่ยังไม่ได้อธิษฐาน กัณฺฐเข้าใจว่าอธิษฐานแล้ว ตังโอาบดินิสัคคิยปาจิตติย”^{๒๙}

จากตัวอย่างที่ยกมา แสดงให้เห็นว่าการอธิษฐานมีความสำคัญในแง่พระวินัย การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้พระภิกษุได้อธิษฐานอุปัชฌาย์* ก่อนแล้วจึงใช้สอยได้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มีประโยชน์ต่อการประพฤติปฏิบัติของภิกษุตามพระธรรมวินัย ในฐานะที่เป็นบรรพชิตซึ่งจะต้องเป็นอยู่ง่าย มักน้อย สันโดษ ไม่แสวงหาเกินความจำเป็น เพราะการอธิษฐานอุปัชฌาย์ทำให้ภิกษุเกิดความยังคิดขึ้นว่าจะต้องใช้ของขึ้นนั้น ๆ ตามที่ตนอธิษฐาน เช่น ภิกษุอธิษฐานบาตรใบไหนก็ต้องใช้บาตรใบนั้น บาตรอื่นที่ไม่ได้มาก็ต้องสละไป ถ้าไม่สละก็เป็นอาบัติ

มิใช่เพียงแต่อุปัชฌาย์เท่านั้นที่พระภิกษุต้องอธิษฐาน แม้ของใช้อื่น ๆ ของภิกษุ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติว่าต้องอธิษฐานก่อนแล้วจึงจะใช้ได้ เช่น ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน ผ้าปิดฝี ผ้าเช็ดปาก หรือผ้าบริวาร ต้องอธิษฐานทั้งหมดเช่นเดียวกัน บางอย่างก็ทรงอนุญาตให้อธิษฐานได้เพียงอย่างละ ๑ ชิ้น บางอย่างก็ทรงอนุญาตให้ใช้ได้มากกว่านั้น

^{๒๕}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๐๐/๒๓.

^{๒๖}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๕๕/๑๒๓.

^{๒๗}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๑/๑๒๓.

^{๒๘}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๒/๑๒๔.

^{๒๙}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๗/๑๒๖.

*อุปัชฌาย์ คือ ของใช้ที่จำเป็นสำหรับพระภิกษุ ๘ อย่าง ได้แก่ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มิดโกน เข็ม ประคดเอว กระบอกกรองน้ำ (ธมกรก).

ข. ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังฆกรรม

นอกจากสิกขาบทที่เกี่ยวกับของใช้สำหรับภิกษุ เรื่องเกี่ยวกับการทำสังฆกรรมของภิกษุสงฆ์ก็พบว่ามีกรอริชฐานอีกหลายอย่าง เช่น การอริชฐานอุโบสถ การอริชฐานปวารณา การอริชฐานจำพรรษา

การอริชฐานอุโบสถ

ในวันอุโบสถ วัดแห่งหนึ่งมีภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ภิกษุสงฆ์สามารถทำอุโบสถกรรมยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงได้ ถ้ามีภิกษุ ๒-๓ รูป ต้องทำปริสสุทธีอุโบสถ แต่ถ้าในวัดมีภิกษุอยู่เพียงรูปเดียว พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ทำอริชฐานอุโบสถ โดยอริชฐานว่า “วันนี้เป็นวันอุโบสถของเรา” ถ้าไม่อริชฐานต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๐}

การอริชฐานปวารณา

ถ้าในวันปวารณา วัดแห่งหนึ่งมีภิกษุตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ปวารณาเป็นการสงฆ์ได้ ถ้ามีภิกษุ ๒-๔ รูป ทรงอนุญาตให้ปวารณาต่อกัน ถ้ามีภิกษุอยู่เพียงรูปเดียวทรงอนุญาตให้ภิกษุอริชฐานว่า “วันนี้ เป็นวันปวารณาของเรา” ถ้าไม่อริชฐาน ต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๑}

การอริชฐานจำพรรษา

การที่พระภิกษุตั้งใจจะจำพรรษาในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ตลอด ๓ เดือนในฤดูฝน ท่านก็ใช้คำว่ากรอริชฐานพรรษา โดยกล่าวคำอริชฐานพร้อมกันว่า “อิมสฺมี อวาเส อิมฺ เตมาสฺ วสุสฺ อุเปมิ” แปลความว่า “เราเข้าถึงฤดูฝน ในอาวาสนี้ ตลอด ๓ เดือน”^{๓๒} คำอริชฐานนี้เป็นการกล่าวพร้อมกันของภิกษุผู้ภายในสถานที่จำพรรษาแห่งเดียวกันทั้งหมด

นอกจากนี้ยังมีการตั้งธรรมเนียมการอริชฐานพรรษาเฉพาะรูปๆ ที่ภิกษุซ้ำอีกว่า “อิมสฺมี วิหาเร อิมฺ เตมาสฺ วสุสฺ อุเปมิ” แปลความอย่างเดียวกันเพียงแต่กล่าวรูปเดียว^{๓๓} ทั้งนี้เนื่องจากการจำพรรษาอยู่ในที่เดียว ควรมีเขตเป็นเครื่องกำหนดว่าจะอยู่ในที่เดียวเพียงไร กล่าวคือจะกำหนดด้วยวิหารคือกุฏิที่อยู่ หรือกำหนดด้วยอาวาสทั้งสิ้น

การอริชฐานในส่วนที่เป็นสังฆกรรมทั้งการอริชฐานอุโบสถการอริชฐานปวารณา พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตเนื่องจากจำนวนภิกษุไม่ครบองค์สงฆ์ไม่สามารถทำสังฆกรรม

^{๓๐}วิ.ม.หา. (ไทย) ๔/๑๖๘/๒๕๕.

^{๓๑}วิ.ม.หา. (ไทย) ๔/๒๑๘/๓๔๖-๓๔๗.

^{๓๒}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๘๓.

^{๓๓}อ้างแล้ว.

ตามปกติ ส่วนการอธิษฐานพรรษานั้น หลังจากที่ได้รับพระพุทธรูปแล้ว พระภิกษุต้องอยู่จำพรรษาแล้ว พระภิกษุทุกรูปต้องอธิษฐานพรรษาในฤดูฝนตลอด ๓ เดือน ไม่ว่าในวัดนั้นจะมีภิกษุจำนวนเท่าใดก็ตาม

ความหมายของอธิษฐานในสังฆกรรมทั้ง ๓ อย่างนี้ ล้วนหมายถึงความตั้งใจมั่นที่จะทำสังฆกรรมนั้น ๆ ทั้งสิ้น คือ ความตั้งใจที่จะทำอุโบสถ ปวารณา และจะอยู่จำพรรษาในที่นั้น เช่นเดียวกับความหมายในสิกขาบทที่เกี่ยวกับการใช้บริวารของภิกษุซึ่งเป็นความตั้งใจที่จะใช้สิ่งของนั้น ๆ

๒) ความหมายทางธรรม

คำว่า “อธิษฐาน” ตามความหมายในทางธรรมมุ่งไปที่การตั้งใจจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นสำคัญ มีทั้งส่วนที่เป็นหัวข้อธรรม และส่วนที่เป็นบารมี ส่วนที่เป็นหลักธรรมท่านได้กล่าวถึงอธิษฐานธรรม^{๓๔} คือธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ มี ๔ ประการ ได้แก่ ปัญญาอธิษฐาน สัจจาธิษฐาน จาคาธิษฐาน และอุปสมาธิษฐาน

ส่วนที่เป็นบารมี คำว่าอธิษฐานรู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นหนึ่งในบารมี ๑๐ ข้อ ที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญเพื่อให้บรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะทศชาติชาดก ซึ่งถือเป็นชาดกที่คนไทยมีความคุ้นเคยพระชาติที่ปรากฏในทศชาติชาดกว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญอธิษฐานบารมีคือพระชาติที่เป็นพระเนมิราช^{๓๕}

อีกความหมายหนึ่งของคำว่าอธิษฐานที่ปรากฏในพระสูตรต้นฉบับ คือ การใช้อำนาจจิตเพื่อให้เกิดสิ่งที่ตนปรารถนาขึ้นมาหรือเรียกว่าการแสดงฤทธิ์ ความหมายในลักษณะเช่นนี้ปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น ในอิทธิกถา มีการกล่าวถึงเรื่องฤทธิ์ไว้ ๑๐ อย่าง คือ

๑. ฤทธิ์ที่อธิษฐาน
๒. ฤทธิ์ที่แสดงได้ต่าง ๆ
๓. ฤทธิ์ที่สำเร็จด้วยใจ
๔. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยญาณ
๕. ฤทธิ์ที่แผ่ไปด้วยสมาธิ
๖. ฤทธิ์ของพระอริยะ
๗. ฤทธิ์ที่เกิดจากผลกรรม

^{๓๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๕๐.

^{๓๕}พ.ช. (ไทย) ๒๘/๔๒๑/๒๔๖.

๘. ฤทธิ์ของท่านผู้มีบุญ

๙. ฤทธิ์ที่สำเร็จมาจากวิชา

๑๐. ชื่อว่าฤทธิ์ เพราะมีสภาวะสำเร็จด้วยการประกอบโดยชอบในส่วนนั้น ๆ

เป็นปัจจัย^{๓๖}

ฤทธิ์ที่อธิษฐาน คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏก็ได้ แสดงให้หายไปก็ได้ ทะลุฝา กำแพง ภูเขา ไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้น ดำลงในแผ่นดินเหมือนดำลงในน้ำก็ได้ เดินไปบนน้ำโดยน้ำไม่แยกเหมือนเดินไปบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปได้ก็ได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มีอานุภาพมากอย่างนั้นก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้^{๓๗}

ในคัมภีร์กล่าวถึงฤทธิ์^{๓๘} เหตุการณ์ตอนที่พระสกวาทิและพระปรวาทิกำลังสนทนากันเรื่องฤทธิ์ ก็ได้มีปรากฏคำว่าอธิษฐาน กล่าวคือ พระสกวาทิไม่ยอมรับว่าฤทธิ์ของพระพุทธเจ้าและพระสาวกมีอยู่จริง พระปรวาทิถามว่า “ท่านพระปิลินทวัจฉะได้อธิษฐานปราสาทของพระเจ้าแผ่นดินมคธ ผู้เป็นจอมทัพ พระนามว่าพิมพิสารว่า “จงเป็นทอง” และปราสาทก็ได้กลายเป็นทองไปจริงมิใช่หรือ” เมื่อพระสกวาทิตอบว่าใช่ พระสกวาทิจึงกล่าวกับพระปรวาทิควรที่จะยอมรับฤทธิ์ของพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกมีอยู่จริงด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมา^{๓๙} อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ มิได้อยู่ในพระอภิธรรมแห่งเดียวเท่านั้น แต่ยังปรากฏอยู่ในพระวินัยอีกด้วย^{๔๐}

๒.๒.๒ ลักษณะของการอธิษฐาน

ลักษณะของการอธิษฐานบารมี พระโพธิสัตว์ทรงอบรมสั่งสมบำเพ็ญบารมีมาแต่ปางก่อน ด้วยความตั้งใจมั่นไม่แสดงอาการหวั่นไหว จิตย่อมตั้งมั่นอยู่ในอธิษฐานบารมีของตน เมื่อบำเพ็ญแล้วจักบรรลุพระโพธิญาณได้ อธิษฐานบารมี มีนัยดังนี้

^{๓๖} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๕/๕๖๒.

^{๓๗} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๐/๕๖๕.

^{๓๘} ชื่อเหมือนในพระสูตรต้นตปิฎกแต่เป็นคนละเรื่องกัน.

^{๓๙} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๘๘๔/๕๑๔-๕๑๕.

^{๔๐} วิ.มท. (ไทย) ๒/๖๑๕-๖๒๒/๑๔๐-๑๔๓.

“มีความตั้งใจมั่นในโพธิสมภารเป็นหลักชัย มีการครอบงำสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ของโพธิสมภารเป็นรศ มีความไม่หวั่นไหวในการครอบงำสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์เป็นปัจจุบันฐานะ มีโพธิสมภารเป็นฐาน ”^{๔๑}

ดังเช่นตัวอย่างใน นพป่านชาดก, ทুমมะชาดก , พญาอุกกุระ, มาตังคบัณฑิต, และเนมิราชชาดก, ดังนี้

๑. นพป่านชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นวานรพาบริวารไปในคิณน้ำในสระที่มีมือสุรสิงอยู่ จึงหาวิธีคืบหน้าโดยไม่ให้อสุรจับได้ โดยทางไม้ไผ่แต่ก่อนไม้ไผ่ปล้องยังไม่ทะลุถึงกัน พอสิ้นคำอธิษฐาน (ตั้งใจอธิษฐาน) ก็สำเร็จความปรารถนา วานรทั้งหลายก็ได้คืบหน้าด้วยความปลอดภัย^{๔๒}

๒. ทুমมะชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช้างของพระเจ้ามคธราช พระเจ้ามคธราชต้องการฆ่าช้าง จึงให้หัตถาจารย์ (คนฝึกช้าง) นำไปฝึกบนภูเขา เพื่อจะให้ช้างตกเหวตาย พระโพธิสัตว์ทรงทราบ จึงตั้งจิตอธิษฐานและรอดพ้นจากอันตราย ได้เป็นช้างทรงของพระเจ้าพาราณสี^{๔๓}

๓. พญาอุกกุระ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ ทรงบำเพ็ญอธิฐานบารมี

๔. มาตังคบัณฑิต พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมาตังคดาบสทรงบำเพ็ญอธิฐานอุปปารมีในขณะที่เสวยพระชาติเป็นมาตังคบัณฑิตได้เอาชีวิตเข้าแลกในการอธิษฐานและผลของการอธิษฐานของพระโพธิสัตว์ย่อมสำเร็จภายใน ๗ วัน

๕. เนมิราชชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราช ทรงบำเพ็ญอธิฐานปรমัตถบารมี ทรงยินดีในการบริจาคทานและรักษาพรหมจรรย์ จึงรำพึงว่าการบริจาคทานและการรักษาพรหมจรรย์ อย่างไหนจะมีผลมากกว่ากัน พระอินทร์ทรงทราบความรำพึงนั้นจึงให้มาตุเทพบุตรนำรถทิพย์ ไปรับพระองค์คุณรถและสวรรค์ ภายหลังได้เสด็จออกบวชเป็นฤาษี^{๔๔}

อธิษฐานบารมี

๑. อธิษฐานบารมี ความตั้งใจแน่วแน่ในการบำเพ็ญคุณงามความดีไม่ยอมเสียความตั้งใจเพื่อเห็นแก่ทรัพย์สินหรือคนรัก ภารกิจที่ตั้งใจจะไม่ล้มเลิกกลางคัน อธิษฐานบารมีสนับสนุนให้มั่นคงในการทำมาดี

^{๔๑} พระครูธรรมธรสุมนต์ (นนทิโก), สันติ พันธุ์เลกอมร. การสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าพิมพ์, ครั้งที่ ๑. บริษัท สามวิจิตรเพรส จำกัด, ๒๕๔๕, หน้า ๓๓-๓๔.

^{๔๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๐/๘.

^{๔๓} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗//๑๒๒/๕๐.

^{๔๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๕๔๑/๒๔๖.

๒. อธิษฐานอุปบารมี มีความมุ่งมั่นในการบำเพ็ญถึงแม้จะต้องมีอันตรายต่ออวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกาย ตัวอย่างที่แสดงคือในภพที่พระพุทธองค์เป็นมาตังคชภูติและช้างมาตังคะ

๓. อธิษฐานปรมัตถบารมี ในขั้นนี้จะต้องยอมเสียสละชีวิต โดยที่ไม่ยอมเสียความตั้งใจเพราะมีเป้าหมาย คือ โพธิญาณ

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นชัดพระเตมีย์ใบ้แต่บางท่านก็ได้จัดให้เป็นชาตกในเรื่องการบำเพ็ญเนกขัมมบารมีแต่พระเตมีย์ใบ้ได้ตั้งจิตอธิษฐานเพื่อต้องการที่จะออกบวชและยอมทำตัวให้คนง่อยเปลี้ย เป็นใบ้ และหูหนวกถึง ๑๖ ปี จนกระทั่งจะถูกฝังทั้งเป็น เป็นอธิษฐานปรมัตถบารมี

๒.๒.๓ ประเภทของการอธิษฐาน

การอธิษฐานที่มีความมั่นคงสำเร็จประโยชน์ คือ การอธิษฐานของพระอรหันต์มหาจินดาสวเจ้าซึ่งทรงพระคุณอันประเสริฐสูงสุดในบรรพพุทธศาสนา สมควรเป็นที่สักการบูชา ของปวงเทวดาและมนุษย์ทั้งปวงปาฏิหาริย์เป็นอัศจรรย์ ในกาลเป็นที่ดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานของพระอรหันต์อริยเจ้าทั้งหลายที่ได้บรรลุนิสรณวิมุตติในกาลสุดท้ายนี้ จักปรากฏมีขึ้นได้ก็โดยอาศัยอำนาจการอธิษฐานแห่งบุคคลเมื่อจักพรรณนาออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ๓ จำพวก ตามลำดับ ดังนี้

๑.ประเภทพระอรหันต์อธิษฐาน พระอรหันต์ผู้ทรงคุณสูงสุดในพระบวรพุทธศาสนา ทุกท่านครั้งถึงอายุขัยกาลจะดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานไปนั้น พระอรหันต์ องค์ใดท่านมีใจกรุณาปรารภนาจะให้ผู้คนทั้งหลายเกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และต้องการให้เห็นว่า พระบวรพุทธศาสนาซึ่งประกาศขึ้นโดยองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ มีธรรมวิเศษทรงไว้ซึ่งความมหัศจรรย์ บุคคลที่ได้บรรลุถึงธรรมวินัยนั้นแล้ว ย่อมจักมีจิตผ่องแผ้วเป็นพุทธบุตรสุดประเสริฐ มหัศจรรย์ เมื่อพระอรหันต์องค์นั้นท่านมีความปรารถนาจะนี้ ก่อนหน้าที่จักดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานท่านย่อมจักตั้งจิตอธิษฐานเพื่อให้เกิดปาฏิหาริย์ไว้โดยนัยเป็นต้นว่า

“ของมีปาฏิหาริย์ที่จิตกาธาน

คือที่เชิงตะกอนศพแห่งอำมาตมาเกิด”^{๔๕}

ครั้นอธิษฐานด้วยกลาอันเป็นประธานจะนี้แล้ว ท่านก็จะอธิษฐานเพื่อให้บังเกิด ปฏิหารย์อันเป็นอัศจรรย์ต่างๆ สุดแต่ท่านจะปรารถนาให้เห็นปาฏิหาริย์อย่างใด เช่น เมื่อปรารถนาจัก

^{๔๕} พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาส ญาณวโร). วิมุตติรัตนมาลี เล่ม ๓ พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๒, หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

ให้ภักพวระศพของท่นลยขึ้นไปบนอากศเพื่อให้คนท้งหลยได้เห็นเป็นอศจรยที่ท่นจกตั้งจิตอธิษฐานต่อไป โดยนัยว่า

“ขอให้ศพแห่งอตมานีจงมี ปาฏิหาริย์
ลยขึ้นไปบนอากศอยู่นาน จนผู้คน ท้งหลย
ได้เห็นเป็นอศจรยแล้วจึงกลบมายังพื้นปฐพี”^{๔๖}

หากท่นมีความปรารณจกให้ศพของท่น เกิดปาฏิหาริย์เป็นศพที่คงทนโดยไฟไม่สามรถที่จะเผาไหม้ลงไปได้เป็นอศจรยอยู่ช่วกาลวันหนึ่ง หรือสองวัน ท่นก็จกตั้งอธิษฐานต่อไป โดยในว่าขอให้ศพแห่งอตมานี จงมีปาฏิหาริย์คงทน ผู้คนท้งหลยพากันมาเผาแล้วก็จงอย่ามอดไหม้ช่วกาลวันหนึ่งหรือสองวันเพื่อให้เขา ได้เห็นอศจรยในอรหันต์นิพพานด้วยเถิด หากท่นมีความปรารณจกให้ศพของท่นเกิดปาฏิหาริย์ ถูกไฟไหม้เองโดยคนท้งหลยไม่ต้องเผาศพนันเพื่อให้เกิดมหัศจรยแก่ผู้คนท้งหลยซึ่งต้องการจกเห็นปาฏิหาริย์ ครันอธิษฐานด้วยกถาเป็นประธานแล้ว ท่นยอมจะมีจิตผ่องแผ้วโสมมนัสปริธาคอธิษฐานต่อไปโดยนัยว่า

“ขอให้ศพแห่งอตมานี จงมีปาฏิหาริย์
ถูกไฟเผาไหม้เอง ให้ลูกโพลสงว้างไสว
ไปทั่วอาณาบริเวณ เพื่อให้คนท้งหลย
ได้เห็นเป็นอศจรย แล้วพวกเขาจกได้
มีความเชื่อมั่นในพระพุทศศาสนา”^{๔๗}

ครันอธิษฐานจะนี้แล้ว พระอรหันต์วิเศษผู้จะดับขันธสู่ปรินิพพานอันเป็นนิสสรณวิมุตติในบัดเดี่ยวนี้นี้ ก็อธิษฐานบันดาลให้เตโชธาตุงเกิดเป็นไฟจกจากลูกโพลสงรุ่งโรจน์โชติช่วง เผาไหม้สรีระกายอรหันต์วิเศษนั้นท่นอธิษฐานไว้ทุกประการ

๒.ประเภทเทวดาอธิษฐาน เทวดาสัมมาทฐิท้งหลย ไม่ว่าจะเป็นเทพบุตรหรือเทพธิดาบรรดาที่มีน้ำจิตเลื่อมใสรักใคร่ในพระพุทศศาสนามีความเคารพบูชาในองค์พระอรหันต์ อริยบุคคลผู้ทรงคุณยิ่งใหญ่เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาเห็นว่า การได้มีโอกาศกระทำสักการบูชาศพแห่งพระอรหันต์ ผู้เข้าถึงนิสสรณวิมุตติในกาลสุดท้ย ย่อมประสบกองบุญอันยากที่จะพึงได้กระทำได้บำเพ็ญ ท้งปรารณที่จกให้เป็นประโยชน์พระอริยเจ้าองค์ใด ท่นเข้าปรินิพพานโดย

^{๔๖} พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). วิมุตติรัตนมาลี เล่ม ๒ . (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๕๐๔.

^{๔๗} พระราชวิสุทธีโสภณ (วิลาศ ญาณวโร). วิมุตติรัตนมาลี เล่ม ๓ พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๑, หน้า ๒๔๗.

มิได้อธิษฐานได้แต่ประการใด ดับขันปริณิพพานไปเลย ๆ ศพของท่านย่อมปรากฏแก่คนทั้งหลาย เหมือนกับศพของคนที่ตั้งแก่กาลกิริยาตายไปตามธรรมดา ดังนี้ แล้วยอมเข้าไปกระทำการสักการบูชาศพของพระอรหันต์อริยเจ้านั้น ด้วยเทพฤทธิ์ แล้วตั้งจิตอธิษฐานด้วยกลาอันเป็นประธานว่า

“ขอให้บรมศพ กือศพอันประเสริฐแห่งพระอรหันต์
ทรงคุณวิเศษนี้จงมีปาฏิหาริย์เกิด ประเพณีธรรม
จักได้เกิดความจำเริญยิ่งใหญ่ เทวดา และมนุษย์
ทั้งหลายเมื่อได้เห็นปาฏิหาริย์ประจักษ์เป็นอัศจรรย์
แล้ว จะได้มีจิตผ่องแผ้วเต็มไปด้วยศรัทธาปัสันนาการ
กุศลจักจำเริญในสันดานของเขาด้วยอนุภาพ
บรมศพพระผู้เป็นเจ้า ในกาลบัดนี้”^{๔๘}

ครั้นอธิษฐานด้วยกลาอันเป็นประธานดังนี้แล้วเทวดาสัมมาทิฐินั้น ก็จะอธิษฐานเพื่อให้ศพของพระอรหันต์บังเกิดปาฏิหาริย์เป็นอธิษฐานของเทวดาผู้มีใจงามสัมมาทิฐินั้น ถับปล้นศพของพระอรหันต์อริยเจ้าที่เข้าถึงนิสสรณวิมุตติ ในกาลสุดท้าย ก็ยอมจักเกิดปาฏิหาริย์ไปตามคำอธิษฐานนั้น ซึ่งเมื่อมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ได้ทอดทัศนาการเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้วยอมจักมีจิตผ่องแผ้วศรัทธาปัสันนาการพากันมากระทำสักการบูชาด้วยความเลื่อมใส อันจะเป็นเหตุให้ได้ประสพกองบุญอันยิ่งใหญ่ สมควรตั้งใจของเทวดาสัมมาทิฐินั้นทุกประการ

๓.ประเภทมนุษย์อธิษฐาน มนุษย์สัตบุรุษทั้งหลาย คือ มนุษย์ผู้มีคุณธรรมคนหนึ่งคนใดในโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นสุภาพบุรุษหรือสุภาพสตรีก็ตามที่ บรรดาที่มีคุณธรรมในใจได้นำทางศาสนาว่า สัตบุรุษ ซึ่งเป็นชาวพุทธผู้มีจิตศรัทธาปรีชาหาจิตฉลาดในอุบายประกอบไปด้วยสติปัญญา เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาเห็นว่าการที่มนุษย์และเทวดาจักได้มีโอกาสกระทำสักการบูชาบรมศพพระอรหันต์อริยเจ้าทั้งหลายนั้น ย่อมเป็นการยากนักยากหนาทีเดียว หากว่าผู้ใดมีโอกาสได้กระทำการสักการบูชาบรมศพพระอรหันต์ผู้ทรงคุณวิเศษแล้วไซ้ ผู้นั้นก็จักได้ประสพกองบุญใหญ่อันเป็นมหาลาภโดยมิต้องสงสัยพิจารณาไปด้วยจะนี้แล้วครั้งได้ทราบว่พระอรหันต์ผู้มีจิตผ่องแผ้วบริสุทธิ์องค์ใดท่านดับขันเข้าปริณิพพานไปโดยมิได้อธิษฐานไว้สัตบุรุษผู้มีใจงามซึ่งมีความเคารพเลื่อมใสในองค์พระอรหันต์เป็นนักหนา ย่อมถือเป็นเครื่องสักการบูชาคือของหอมรูปเทียนดอกไม้

^{๔๘}พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). วิมุตติรัตนมาลี เล่ม ๒ . (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๕๑๕.

สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามแต่จะหาได้เข้าไปไว้ศพพระอรหันต์องค์นั้น กระทำการสักการบูชาด้วยใจคารวะอย่างสูงสุดแล้วเอาวัตถุสิ่งของเครื่องบูชาวางไว้ที่ประดิษฐานศพ แล้วตำรวมจิตอธิษฐานด้วยถาอันเป็นประธานว่า

“ด้วยเดชแห่งน้ำใจอันเต็มเปี่ยมไปด้วยความเลื่อมใส
ศรัทธาองค์เจ้าผู้เป็นพระอรหันต์พิเศษแห่งข้า
หากว่าสรีระร่างอันปราศจากวิญญาณนี้เป็นศพ
พระอรหันต์อริยเจ้าจริงแล้ว ขอบจะมีปาฏิหาริย์
เป็นอัศจรรย์ขึ้นในการบัดนี้เถิด ประเพณีธรรม
จักได้เกิดความจำเริญยิ่งใหญ่ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
เมื่อได้เห็นปาฏิหาริย์ประจักษ์ เป็นอัศจรรย์แล้วจะได้มีใจ
ผ่องแผ้วเต็มไปด้วยศรัทธาปสนนการ กุศลจักจำเริญ
ในสันดานของเขา ด้วยอานุภาพแห่งเจ้าผู้สำเร็จ
เป็นองค์พระอรหันต์ในการบัดนี้”^{๔๕}

ครั้นอธิษฐานด้วยถาอันเป็นประธานจะนี้แล้ว สัตบุรุษซึ่งมีจิตศรัทธาปรีชาชาติฉลาดในอุบายนั้นก็จะตั้งจิตอธิษฐานเพื่อให้ศพของพระอรหันต์บังเกิดปาฏิหาริย์เช่นใดแต่พอจบการอธิษฐานของสัตบุรุษผู้มีใจงามนั้นฉับพลันศพของพระอรหันต์ผู้เข้าถึงนิสสรณวิมุตติในกาลสุดท้ายก็ย่อมจักบังเกิดปาฏิหาริย์ไปตามคำอธิษฐานนั้น ซึ่งเมื่อมนุษย์และเทวดาทั้งหลายได้ทอดทัศนาการมองเห็นปาฏิหาริย์นั้นแล้ว ย่อมจักมีจิตผ่องแผ้วศรัทธาปสนนการพากันทำสักการบูชาด้วยความเคารพเลื่อมใสซึ่งจะเป็นเหตุให้ได้ประสบกองบุญอันยิ่งใหญ่สมความตั้งใจของสัตบุรุษนั้นทุกประการ

ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย การที่จักเกิดมีปาฏิหาริย์เป็นที่ยอัศจรรย์ใจขึ้นได้ในเมื่อพระอรหันต์อริยเจ้าท่านดับขันธเข้าสู่ปรินิพพานอันเป็นนิสสรณวิมุตติ ในการสุดท้ายนั้นย่อมขึ้นอยู่กับ การตั้งจิตอธิษฐานแห่งองค์อรหันต์เองหรือการตั้งจิตอธิษฐานของเทวดาสัมมาทิฐิและมนุษย์ผู้เป็นสัตบุรุษดังกล่าวมาในกรณีนี้ ขอให้ท่านผู้มีปัญญาพึงทราบไว้เถิดว่า ถ้ามีการอธิษฐานเพื่อให้เกิดปาฏิหาริย์เป็นอัศจรรย์แล้ว แม้สรีระร่างอันปราศจากวิญญาณเป็นศพขององค์พระอรหันต์ธรรมดา มิได้เป็นฉนวนลาภีบุคคลแต่อย่างใด ปาฏิหาริย์เป็นอัศจรรย์ก็ย่อมบังเกิดขึ้นได้ตามคำอธิษฐานนั้นทุกประการ โดยนัยตรงกันข้าม คือ หากไม่มีการอธิษฐานเพื่อให้เกิดปาฏิหาริย์เป็นอัศจรรย์แล้ว ไซ้แม้

^{๔๕} พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาส ญาณวโร). วิมุตติรัตนมาลี เล่ม ๓ พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๒, หน้า ๒๔๕-๒๕๐.

สรีระร่างอันปราศจากวิญญาณ โดยดับขันธุ์เข้าสู่ปรินิพพานไปแล้วนั้นจะเป็นศพของพระอรหันต์ มหาชีณาสพเจ้าผู้เป็นฌานลาภินุคคล อภิญญาลาภินุคคล ซึ่งมีวิสภาพชำนาญในอภิญญา ทั้งเป็นผู้วิเศษสำเร็จในปฏิสัมภิทาญาณสักเพียงใดก็ดี ปาฏิหาริย์เป็นอัศจรรย์จักปรากฏมีขึ้นไม่ได้เลยเป็นอันขาดคงดับขันธุ์เข้าสู่ปรินิพพานไปเฉย ๆ ศพของท่านย่อมปรากฏแก่ปวงชนเหมือนกับศพของคนตายธรรมดาทีเดียวนักมีลักษณะการผิแตกแตกต่างกันเล็กน้อย คือ ธรรมดาว่าบรมศพของพระอรหันต์มหาชีณาสพเจ้าทั้งหลาย ซึ่งดับขันธุ์เข้าสู่ปรินิพพานอันเป็นนิสสรณวิมุตติในกาลสุดท้ายนั้น จะได้มีกลิ่นเหม็นเน่าอย่างร้ายแรงเหมือนศพของเหล่าสัตว์ที่ตายในโลกนี้ ก็หาไม่ได้

เพราะเหตุใด บรมศพของพระอรหันต์มหาชีณาสพเจ้าทั้งหลายจึงไม่มีกลิ่นเหม็นเน่าอย่างร้ายแรงเหมือนศพของสัตว์และคนธรรมดาที่ตายในโลกนี้เล่า

เพราะเหตุว่า พระอรหันต์อริยเจ้าทั้งปวงนั้นท่านเป็นผู้ผลาญกรรมกิเลสหรือสังโยชน์ทั้งหลาย ให้หมดไหม้ตายขาดออกไปจากขันธสันดานได้หมดสิ้น จนได้นามว่าพระอรหันต์มหาชีณาสพเจ้า เป็นผู้สิ้นอาสวกิเลสโดยประการทั้งปวงแล้ว ท่านจึงเป็นผู้ผ่องแผ้วบริสุทธิ์สะอาด เมื่อสิ้นชาติแตกกายทำลายขันธุ์เข้าสู่ปรินิพพานไป สรีระร่างอัน ไร้วิญญาณ คือ ศพของท่านจึงปราศจากกลิ่นเหม็นเป็นอัศจรรย์

บัณฑิตทางศาสนาพากันกล่าวว่า การที่ศพของบรรดามนุษย์และสัตว์ธรรมดาจักมีสภาวะเน่าเปื่อยพังทั้งมีกลิ่นเหม็นอูดุ่น่าสะอิดสะเอียนขึ้นมาได้ ก็เพราะกรรมและกิเลสอาสวะทั้งปวงอยู่โดยธรรมดา ดังนั้น เมื่อถึงคราวอาสวสัญญาสิ้นลมหายใจกลายเป็นศพไปแล้ว จึงส่งกลิ่นเน่าเหม็นให้เป็นที่รังเกียจแก่คนเป็นทั้งหลายซึ่งมีสภาพจะต้องตายกลายเป็นศพไปเหมือนกันในวันหนึ่งข้างหน้า

แม้ว่าพระอริยบุคคลชั้นต่ำกว่าพระอรหันต์มหาชีณาสพเจ้ากล่าวคือพระโสดาบัน อริยบุคคลที่ดี พระสกิทาคามีอริยบุคคลที่ดี และพระอนาคามีอริยบุคคลที่ดี ท่านพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาเหล่านี้ ถึงจะเป็นผู้มีกรรมกิเลสอาสวะหมดออกไปจากขันธสันดานได้อย่างเด็ดขาดเป็นบางประการแล้วก็จริงแต่ก็ยังขาดออกไปไม่หมดสิ้น ยังมีกรรมกิเลสอาสวะหลงเหลือติดอยู่ในขันธสันดานอีกบ้างบางประการดังนั้น เมื่อถึงคราวอาสวสัญญาสิ้นลมหายใจกลายเป็นศพไปแล้วสรีระร่างอัน ไร้วิญญาณ คือ ศพของท่านก็ยังมิกลิ่นเน่าเหม็นอยู่แต่ไม่มีกลิ่นเน่าเหม็นอย่างร้ายแรงเหมือนกลิ่นศพแห่งสัตว์และมนุษย์ปุถุชนซึ่งมีสันดานมากลั่นไปด้วยสรรพกิเลสอาสวะทั้งหลาย

สำหรับพระอรหันต์มหาชีณาสพเจ้า ซึ่งทำการเผาไหม้กรรมกิเลสอาสวะและสังโยชน์ทั้งหลายอันเป็นตัณหาสำคัญบันดาลให้มีกลิ่นเหม็นได้จนหมดสิ้น ตั้งแต่ครั้งที่พระอรหันต์มรรคญาณอันเป็นสมุจเฉทวิมุตติ อุบัติผุดขึ้นในขันธสันดานโนนแล้ว ดังนั้น เมื่อถึงคราวที่ท่านดับขันธุ์เข้าสู่ปรินิพพาน อันเป็นนิสสรณวิมุตติในกาลสุดท้าย ศพของท่านจึงไม่ปรากฏมีกลิ่นเน่าเหม็น

เห็นจะพอสรุปความได้แล้วว่า นิพพานปาฏิหาริย์ คือ ปาฏิหาริย์ คือ ปาฏิหาริย์เป็นมหัศจรรย์ของ พระอรหันตมหาจิตตเจ้าในกาลที่ท่านดับขันเข้าสู่ปรินิพพาน อันเป็นนิสสรณวิมุตติกาลสุดท้าย นั้น ย่อมจักปรากฏมีขึ้นได้โดยอาศัยอำนาจอธิษฐาน ๓ ประการ^{๕๐} คือ

อรหันต์อธิษฐาน

เทวดาอธิษฐาน

มนุษย์อธิษฐาน

อาศัยอำนาจอธิษฐานเหล่านี้แล้ว บรรพชนแห่งพระอรหันต์สาวกขององค์สมเด็จพระ ประทีปแก้วสัมมาสัมพุทธเจ้าบรมศาสดาจารย์ จึงจะปรากฏปาฏิหาริย์เป็นอัศจรรย์อย่างแน่อน ทั้ง พระอรหันตสาวกผู้มีคุณอันบรรลุนิพพานแลปฏิบัติสมาธิภาวนา และเมื่อหมู่มนุษย์เทวดาได้ทอด ทิศนาการเป็นปาฏิหาริย์มหัศจรรย์นั้นแล้ว ย่อมจักมีจิตผ่องแผ้วศรัทธาปสนนาการเลื่อมใส ในคุณ แห่งพระอรหันตมหาจิตตเจ้ายิ่งหนักหนา วาระนี้ เพื่อเป็นการสดุดีคุณแห่งพระอรหันต์อันวิเศษ ยิ่งใหญ่และเพื่อให้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายได้ศึกษาพิจารณา ประวัติความเป็นไปของพระอรหันต์ ตั้งแต่ต้นจนถึงกาลดับขันเข้าสู่การปรินิพพาน อันเป็นนิสสรณวิมุตติในกาลสุดท้ายสิ้นทั้งผอง จึง จักขอรวบรวมเอาประวัติของภิกษุอรหันต์รูปหนึ่ง ซึ่งมีนามว่าสมเด็จพระนางพิมพาภิรมย์เถรี ตามความอันปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นอาคตสถานหลายแห่ง โดยจะพยายามนำ พรรณนาไว้ในที่นี้ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๑. วิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ในเบื้องต้น ความตั้งใจในการปฏิบัติหน้าที่และ ตั้งใจกระทำแต่ความดี เริ่มแรกควรฝึกด้วยการเป็นผู้ที่มีความตั้งใจในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่รา รับผิดชอบและทำสิ่งนั้นให้ออกมามากที่สุด เช่น การวาดภาพการปลูกต้นไม้หรือเลี้ยงสัตว์เลี้ยง สัก ตัว เป็นต้น เมื่อผลงานที่เราได้นั้นสำเร็จออกมาเราฝึกในขั้นต่อไปอีก หรือการทำดีเลี้ยงดูพ่อแม่มี ความตั้งใจจริงกระทำด้วยความรักและห่วงใย

๒. วิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ในเบื้องหน้า เป็นการตั้งจิตอธิษฐานให้ตนเอง ประสบผลสำเร็จและเมื่อสำเร็จแล้วจะช่วยเหลือผู้ที่ทุกข์ยากกว่า เช่น การตั้งจิตอธิษฐานให้เรียนจบ ปริญญาโทแล้วจะนำความรู้ความสามารถไปพัฒนาประเทศชาติในโอกาสต่อไป การตั้งอธิษฐานใน โลกไม่ให้เกิดสงครามโลก และถ้าเป็นดังคำอธิษฐานมนุษย์จะไม่รบราฆ่าฟันกันเองเป็นตน คำ อธิษฐานในลักษณะที่เป็นประโยชน์นี้มิใช่การติดสินบนหรือการกราบไหว้เพื่อให้ตนเองได้ในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อตนเองฝ่ายเดียว และไม่ใช่ว่าการบนบานศาลกล่าวแต่อย่างใด เป็นการอธิษฐานในสิ่ง ที่ดีเพื่อให้เกิดสิ่งที่ดีตามมา

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน.

๓. วิธีปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เมื่อมีการอธิษฐานในสิ่งที่ดีงามและทุกคนปฏิบัติตามแรงอธิษฐานนั้นก็จะทำให้สิ่งที่ดีเกิดขึ้นตามมาและเป็นผลให้การพัฒนาสิ่งที่ดีงามนั้นตามมาด้วยเมื่อคนอธิษฐานว่าจะไม่กระทำความผิดกฎหมายหรืออบายมุขจะร่วมกันถือศีลคุณงามความดีที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาสิ่งต่างให้เจริญก้าวหน้าก็จะตามมา^{๕๑}

๒.๒.๔ องค์ประกอบของการอธิษฐาน

ผู้อธิษฐานต้องมีความซื่อตรงทั้งทางกาย วาจา และใจต่อตนเอง และผู้อื่น คือ ตั้งจิตอธิษฐานในสิ่งที่เป็นบุญกุศลไว้เช่นไร ก็ต้องไปให้ถึงจุดมุ่งหมายนั้นๆ หลักการหรือองค์ประกอบของการอธิษฐานบารมีอธิษฐานบารมี คือ ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยว การเสียสละความอดทน ฯลฯ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของบารมีทั้งสิบอย่างครบถ้วนและเหมาะสม

คำว่า “อธิษฐาน” ภาษาบาลีเขียนเป็น “อธิฏฐาน” หมายถึง ธรรมเป็นที่ยึดมั่น, ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล, ธรรมที่ควรใช้เป็นที่ยึดมั่นของตน เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายไว้ได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด และไม่เกิดสิ่งมัวหมอง หมักหมมทับถมตน, บางทีแปลว่า ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ หลักการที่เป็นองค์ประกอบหลักและให้ความสำคัญในการจำแนกอธิษฐานออกเป็นสี่ประการดังที่ปรากฏ ในสังคิยสูตรที่ภิกษุปาฎิกวรรค ความว่า “อธิฏฐานมีสี่อย่าง คือ

๑. ปัญญาธิฏฐาน อธิษฐาน คือ ปัญญาที่มีความรู้ชัดเจน

๒. สังจาธิฏฐาน อธิษฐาน คือ สังจะ

๓. จาคาธิฏฐาน อธิษฐาน คือ จาคะ

๔. อุปสมาธิฏฐาน อธิษฐาน คือ อุปสมะวน^{๕๒}

ในชาดวิภังคสูตร กล่าวถึงธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจความว่า “คนเรานี้มีธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจสี่ประการคือ มีปัญญาเป็นธรรมควรตั้งไว้ในใจ มีสังจะเป็นธรรมควรตั้งไว้ในใจ มีจาคะเป็นธรรมควรตั้งไว้ในใจ มีอุปสมะเป็นธรรมควรตั้งไว้ในใจ”^{๕๓} การรักษาการอธิษฐานต้องมีหลักการสำคัญคือ ไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสังจะ พึงเพิ่มพูนจาคะ พึงศึกษาสันติในอธิษฐานแต่ละอย่างนั้นก็มีคำอธิบายดังต่อไปนี้

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๔/๑๘๓.

^{๕๓} ม.อุป. (ไทย) ๑๔/๖๘๒/๓๒๕.

๑. ปัญญาธิฐาน คือ ความรู้ชัดได้แก่หยั่งรู้ในเหตุผล พิจารณาให้เข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริงข้อนี้ก่อนจะเริ่มตั้งจิตก็ต้องศึกษาและทำความเข้าใจให้แน่วแน่ก่อนว่าสรรพ สิ่งทั้งหลายมีความแปรปรวนไปไม่แน่นอนล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งสามัญลักษณะ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์เป็นอนัตตา โดยใช้ปัญญาไม่ผิด ต้องเสื่อมสภาพเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา นี่เป็นเพียงการใช้ปัญญาวิเคราะห์ตามหลักการของพระพุทธศาสนาเบื้องต้นโดยมองจากสภาพตามที่ควรจะเป็น^{๕๔}

๒. สัจจาธิฐาน คือ ความจริงดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาทจนถึงปรมาตมสัจจะสัจจะหมายถึงความจริงความแท้เรื่องของการรักษาสัจจะต้องยึดมั่นไม่หวั่นไหว ตั้งใจไว้อย่างไรต้องทำอย่างนั้น บางคนตั้งใจจะดัดไม้เหล้าในช่วงเข้าพรรษา แต่พออดได้สักพักก็จะมีสิ่งยั่วยวนใจอาจทำให้ผิดสัจจะทางใจที่ตั้งไว้ หันไปดื่มอีก อาจจะมีข้ออ้างสารพัดเช่น ดื่มเพื่อเข้าสังคม ดื่มเพื่อเป็นยาเป็นต้น ดังนั้นการอธิษฐานต้องถือความจริงเป็นใหญ่อย่าหวั่นไหวกับสิ่งยั่วยวนเป็นอันขาด^{๕๕}

๓. จาคาธิฐาน คือ ความสละได้แก่สละสิ่งอันเคยชิน ข้อที่เคยยึดถือไว้ และสิ่งทั้งหลายอันผิดพลาดจากความจริงเสียได้ เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส อธิษฐานข้อนี้ต้องมุ่งเพื่อการสละสิ่งที่ไม่คือออกไปจากกาย วาจาและจิตใจให้ได้ เคยสูบบุหรี่หรือดื่มเหล้าก็ลดละเลิก เคยคิดชั่วทำชั่วก็ต้องตั้งใจเลิกให้ได้ สิ่งที่ไม่ดีที่อยู่ใจก็ต้องสละออกไปให้ได้ คนส่วนหนึ่งมักจะเข้าใจว่าอธิษฐานคือการตั้งสัจจะและสละออกไปเท่านั้น โดยลืมคิดถึงองค์ประกอบที่สำคัญอีกสองประการ^{๕๖}

๔. อุปสมาธิฐาน คือ ความสงบได้แก่การระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสทั้งหลายแล้ว ทำจิตใจให้สงบได้ การอธิษฐานต้องทำด้วยความสงบคือทำแล้วกาย วาจา ใจสงบ ไม่วุ่นวายไม่เที่ยวโพนทนาไปทั่ว บางคนเคยโกรธง่ายก็ต้องหักห้ามความโกรธเอาไว้ให้ได้ ดังที่สุเมธคาบสมเมื่อตั้งความปรารถนาตั้งจิตอธิษฐานว่าจะบำเพ็ญบารมีเพื่อ มุ่งหวังเป็นพระพุทธเจ้าก็ไม่เคยมีความโกรธต่อใครๆอีกเลยตลอดสี่สัปดาห์^{๕๗} ดังที่มีปรากฏ

ในลักษณสูตรที่มนิกายปาฏิภวรรค ความว่าพระมหานรุษอธิษฐานความเป็นผู้ไม่โกรธไว้ และได้ให้ทานคือผ้าเป็นอันมาก ล้วนแต่มีเนื้อละเอียดและมีสีดี เป็นผู้ดำรงอยู่ในภพก่อนๆ ทรงเสียสละเหมือนฝนตกทั่วแผ่นดิน ครั้นทรงทำกุศลกรรมนั้นแล้ว จูติจากมนุษย์โลกเข้าถึงเทวโลก

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน..

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน.

เสวยวิบาก อันเป็นผลกรรมที่ทำไว้ดี มีพระฉวีเปรียบด้วยทอง คุณพระอินทร์ผู้ประเสริฐกว่า
 สุธรรมา ย่อมลบล้างอยู่ในเทวโลกถ้าเสด็จครองเรือนยังไม่ประสงค์ที่จะทรงผนวช ก็จะทรง
 ปกครองแผ่นดินใหญ่ ทรงได้เฉพาะซึ่งสัตว์คนละ และความเป็นผู้มีพระฉวีสะอาดละเอียดงามลบล้าง
 ประมุขชนในโลกนี้ ถ้าเข้าถึงบรรพชา ก็จะทรงได้ซึ่งผ้าสำหรับทรงครอง เป็นผ้าเครื่องนุ่งห่ม
 อย่างดี และเสวยผลกรรมที่เป็นประโยชน์ดีที่ทรงทำไว้ในภพก่อน ความหมกมุ่นแห่งผลกรรมที่
 พระองค์ทำแล้วหาไม่^{๕๘}

จึงสรุปว่าอริยฐานบารมีนั้นยังจัดเป็นหนึ่งในบารมีสิบที่พระ โพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญเพื่อ
 ความเป็นพระพุทธเจ้า คือทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อริยฐาน เมตตา อุเบกขา
 การที่จะนำอริยฐานบารมีมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๒.๕ เกณฑ์ของการอริยฐาน

อริยฐานบารมี มีความสำคัญต่อการประสบความสำเร็จในทุกด้าน เช่น ความสำเร็จใน
 ด้านการศึกษา การทำงาน ตลอดจนความสำเร็จอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต หากไม่มีการ
 อริยฐานเพื่อตั้งใจว่าจะทำอะไรแล้ว ก็จะขาดแรงผลักดันเพื่อไปสู่ความสำเร็จ ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะ
 วิเคราะห์ความสำคัญของอริยฐานบารมีที่มีต่อการดำเนินชีวิตประจำวันการทำบุญและการบรรลุนิ
 รมม ดังนี้

ต้องมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักของการอริยฐานที่สมบูรณ์ อริยฐานของ
 สัตบุรุษ เช่น อริยฐานด้วยความบริสุทธิ์ในการให้เป็นคน และของวัตถุในการให้ทานนั้น ผู้ให้ และ
 ผู้รับ ได้ประโยชน์ต่อส่วนรวม ก่อนทำ กำลังทำ หลังทำการอริยฐานบารมี อริยฐานบารมี จึงเป็น
 ๑ ในบารมี ๑๐ ทศ ที่พระพุทธเจ้าของเราเคยบำเพ็ญมา

อริยฐานบารมี เพื่อความบริสุทธิ์ หลุดพ้น ไม่ขอ ไม่ปรารถนา พึงพอใจเพียงเพื่อโลกีย
 สมบัติ โลภียสุขส่วนการทำบุญ(ทานกุศล)ที่ไม่ประกอบด้วยปัญญาส่วนมากเกิดจาก ความเข้าใจผิด
 วัตถุประสงค์ของการให้ ปรึกษา เช่น ไม่ทำเพื่อบำบัตทุกข์ บำรุงสุข ของผู้รับไม่ทำเพื่อความเจริญ
 ในกุศลกรรม กุศลธรรม ของผู้รับ (กรณีทำทานเพื่อฟื้นฟูและส่งเสริม ศีลธรรม การทำความดีของ
 มหาชน)ไม่ทำเพื่อสละความตระหนี่ โลกในใจ แคอยากแสวงสร้างภาพพจน์ของตนให้ดูความไม่
 รู้หลักการให้ทานที่ถูกต้องของสัตบุรุษ อริยฐานเพียงเพื่อโลกียสมบัติ โลภียสุข แล้วทำให้มีโอกา
 สผิดศีล ผิดธรรม หรือ อกุศลจิต อกุศลกรรม เพิ่มพูนในภายหลังเช่น ให้ทรัพย์สินที่สุจริตใน ขอให้เก่ง
 กว่าคนนั้น ชนคนนั้น หรือขอให้เกิดเป็นสามีภรรยาทุกชาติ เพราะตอนนี้รักกันมาก จึงอยากเป็น

^{๕๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๕/๑๒๕.

คู่ครองกันอีกตลอดไปขอให้ สวดยมาก หล่อมาก ใครเห็นก็รัก หลง จึงทำให้มีโอกาสดูดีสข อามะ
ศุมิฉาจาร ฉะนั้นก่อนทำ กำลังทำ หลังทำแล้วถูกต้องทุกขั้นตอน จะได้มีความสุขตลอดชีวิตไม่ขึ้น

๒.๒.๖ ความสำคัญของอริยฐานบารมีต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน

จุดหมายของแต่ละคนนั้นมีไม่เหมือนกัน เช่น จุดหมายของนักธุรกิจก็คือการดำเนินกิจกรรมในธุรกิจของตนเองให้ได้ตามที่ได้ตั้งไว้ คือ ยอดขายในแต่ละเดือนหรือการขยายสาขา เป็นต้น จุดมุ่งหมายของครูอาจารย์ อาจเป็นตำแหน่งทางวิชาการ หรือการสั่งสอนศิษย์ให้ได้รับความรู้ตรงตามที่ได้ตั้งไว้ จุดหมายของผู้ปฏิบัติธรรมก็คือการบรรลุธรรมในขั้นต่าง ๆ ผู้ที่เป็นนักเรียน นักศึกษา ก็ต้องมีการตั้งเป้าหมายในชีวิตว่าตนต้องการจะประกอบอาชีพอะไร เมื่อตั้งเป้าหมายให้กับตัวเองได้แล้วก็สอบเข้าในสาขาวิชานั้น ๆ ถ้าไม่มีการตั้งเป้าหมายก็จะเรียนแบบไร้จุดหมาย ไม่มีทิศทางที่แน่นอน ส่งผลเสียหายในอนาคตทั้งของตนเองและสังคม

การอริยฐานมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นอย่างยิ่ง เพราะถือเป็นการวางเป้าหมายให้กับชีวิตว่าในวันหนึ่งจะทำอะไรบ้าง แล้วก็ดำเนินการตามที่ได้วางไว้ หากไม่มีการกำหนดเป้าหมายของชีวิตในแต่ละวันที่ชัดเจนแล้ว ก็ยากที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตได้

การวางเป้าหมายในชีวิตประจำวันแต่ละวันเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นหนทางไป สู่จุดเป้าหมายสูงสุดของชีวิต โดยอาจทำเป็นตารางเวลาว่าในแต่ละช่วงเวลาของวันนั้น ๆ เราทำความดีตามนั้นด้วยจิตใจอันแน่วแน่ หรือการสมาทานศีลแล้วตั้งใจรักษาตามที่สมาทานไว้ ถิ่นนี้ว่าเป็นการสร้างอริยฐานบารมีในชีวิตประจำวันให้กับตนเอง

การตั้งจุดหมายมีความจำเป็นกับมนุษย์ที่ยังเป็นปุถุชนทุกคน ต่างจากพระอรหันต์ และพระพุทธเจ้า ซึ่งท่านทำความดีโดยอัตโนมัติเพราะเป็นธรรมชาติของท่านเองที่จะทำอย่างนั้น แม้แต่พระโพธิสัตว์ก็มีอริยฐานเป็นบารมีข้อหนึ่งใน ๑๐ เรียกว่าอริยฐานบารมี ทั้งที่โดยทั่วไปพระโพธิสัตว์ก็ต้องมีปัญหานอยู่แล้วคือเวลาทำความดีอะไรอย่างหนึ่งก็มีปัญหานว่าจะต้องมุ่งมั่นทำอย่างแน่วแน่ และด้วยปัญหานนั้นก็ทำให้ท่านกระทำการได้สำเร็จ ฉะนั้น การอริยฐานหรือความตั้งใจอย่างแน่วแน่ในการทำกิจกรรมหรือคุณงามความดีทุกอย่างในชีวิตประจำวัน จึงมีความสำคัญมากที่จะส่งผลให้ประสบความสำเร็จในทุกด้าน ดังนี้

๑) ความสำคัญของอริยฐานบารมีกับการทำบุญ

ในประเด็นที่ว่าด้วยเรื่องการทำบุญแล้วอริยฐานกับการทำบุญแล้วไม่อริยฐานมีความแตกต่างกันอย่างไร ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรม และความหมายของคำว่าอริยฐานในทางพระพุทธศาสนาและตามความเข้าใจกันในภาษาไทยกันก่อน

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม คือ เป็นศาสนาที่ไม่ได้สอนว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของมนุษย์ เช่น ความสุข ความทุกข์ ความร่ำรวย ความยากจน เป็นผลมาจากการคลั่งคลั่งของเทพเจ้า แต่สอนว่าทุกสิ่งมาจากการกระทำของตัวมนุษย์เอง ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้

ในจุฬามณีวาทกสูตร ครั้งที่ทรงตอบปัญหาของสุกมาณพโศกเทยบุตร ผู้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลถามว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์มีความแตกต่างกัน คือ มีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรคนาน มีโรคน้อย มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณดี มีอำนาจน้อย มีอำนาจมาก มีโภคะน้อย มีโภคะมาก เกิดในตระกูลต่ำ เกิดในตระกูลสูง มีปัญญาน้อย มีปัญญามาก

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“มาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท
มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย
กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^{๔๕}
จากนั้นทรงจำแนกถึงเหตุที่ทำให้สัตว์เกิดมาแตกต่างกัน

ตามหลักกฎแห่งกรรม ไม่ว่าจะอธิษฐานหรือไม่ก็ตาม บุญก็ย่อมให้ผลตามสภาพที่บุคคลได้กระทำ เมื่อเป็นเช่นนั้นการอธิษฐานจะมีความสำคัญได้อย่างไร ในประเด็นนี้ก็ต้องย้อนกลับมาทำความเข้าใจเรื่องอธิษฐานตามที่กล่าวไว้ในหัวข้อเรื่องความแตกต่างระหว่างอธิษฐานกับการอ้อนวอนกันอีก เพราะเวลาทำบุญต่าง ๆ เช่น เวลาจะถวายของกับพระภิกษุ มักจะได้ยินคำพูดจนเป็นความเคยชินกันแล้วว่า อยากได้อะไรก็ให้อธิษฐานกัน

ทำบุญโดยไม่อธิษฐานผลบุญไม่ได้สูญหายไปไหน ย่อมให้ผลตามเหตุตามปัจจัยที่กระทำลงไปตามลำดับ แต่การอธิษฐานจะทำให้ได้ผลที่ตรงเป้าหมายมีขอบเขตชัดเจน ดังเช่น การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก็มีหลักธรรมที่เรียกว่าพุทธการกรรม คือ ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าหรือบารมี ๑๐ สิ่งที่เขาไม่ได้คือ อธิษฐานบารมี ถ้าหากไม่มีบารมีข้อนี้ การบำเพ็ญบารมีข้ออื่น ๆ ก็อาจไม่มีจุดหมายที่แน่นอน และพระโพธิสัตว์ก็ไม่สามารถเป็นพระพุทธเจ้าได้ อธิษฐานจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้มีการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน ดอกย้ำความตั้งใจเดิม ทำให้เกิดความแน่วแน่แห่งจิตใจ

^{๔๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๕/๓๕๐.

ในเรื่องการทำบุญแล้วอธิษฐานนี้มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกอยู่หลายแห่ง เช่น ในสังฆารูปปัตติสูตร ว่าด้วยการเกิดขึ้นแห่งสังฆารูปปฏิทาอันให้สำเร็จความปรารถนาว่า

ภิกษุทั้งหลายภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ประกอบ ด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า

“โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับขัตติยมหาศาล เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังฆารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญ”^{๖๐} ทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในขัตติยมหาศาลนั้นได้^{๖๑}

ในทานนุปัตติ มีการบรรยายผลที่เกิดจากการให้ทานไว้ ดังนี้

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ฝ้าย ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ เขาให้สิ่งใด ก็หวังสิ่งนั้นตอบแทน เขาเห็นพวกขัตติยมหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคหบดีมหาศาล ผู้เฝ้าบิณฑบาตพร้อมบาริวดนอยู่ด้วยกามคุณ จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเกิดร่วมกับพวกขัตติยมหาศาล พราหมณ์มหาศาลหรือคหบดีมหาศาล” เขาตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้นอยู่ จิตของเขานั้นน้อมไปในทางต่ำ เจริญให้ยิ่งขึ้นไปไม่ได้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกิดในที่นั้น ชื่อนั้นแล เรากล่าวไว้สำหรับผู้มีศีล ไม่ใช่สำหรับผู้ทุศีล ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มโนปณิธานของท่านผู้มีศีลย่อมสำเร็จได้เพราะเป็นผู้บริสุทธิ์^{๖๒}

๒. บุคคลบางคนในโลกนี้ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ฝ้าย ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป แก่สมณะหรือพราหมณ์เขาให้สิ่งใด ก็หวังสิ่งนั้นตอบแทน เขาได้สดับมาว่า “พวกเทพชั้นจาตุมหาราช มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก” จึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า “โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเกิดร่วมกับพวกเทพชั้นจาตุมหาราช” เขาตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้นอยู่ จิตของเขานั้นน้อมไปในทางต่ำ เจริญให้ยิ่งขึ้นไปไม่ได้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกิดในที่นั้น ชื่อนั้นแล เรากล่าวไว้สำหรับผู้มีศีล ไม่ใช่สำหรับผู้ทุศีล ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มโนปณิธานของท่านผู้มีศีล ย่อมสำเร็จได้เพราะเป็นผู้บริสุทธิ์^{๖๓}

การอธิษฐานตามความหมายทางพระพุทธศาสนา ถ้ามองผิวเผินอาจเหมือนกับการอ้อนวอนดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างที่ยกมานี้ จะเห็นได้ว่าการอธิษฐานในแง่ที่เป็นการตั้งความปรารถนานั้น มิได้ตั้งขึ้นมาอย่างเลื่อนลอย แต่เป็นการอธิษฐานเพื่อจะไปสู่จุดหมายที่ตั้งไว้ โดยใช้การกระทำของตนเป็นเหตุปัจจัย กล่าวคือ อาศัยบุญกุศล คุณงามความดีของตนเป็น

^{๖๐}ม.ญ. (ไทย) ๑๔/๑๖๑/๒๐๘.

^{๖๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๗/๓๔๕-๓๔๖.

^{๖๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๗/๓๔๖.

พื้นฐาน มิใช่เพื่ออ่อนน้อมขอจากสิ่งภายนอก และจากการศึกษาเรื่องการอธิษฐานหรือหลักธรรมที่ เกี่ยวข้องกับอธิษฐาน ทำให้ผู้วิจัยสังเกตได้ว่า การอธิษฐานที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนานั้น คือ การอธิษฐานเป็นกุศลประกอบด้วยปัญญา เป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์ หรือเป็นเหตุปัจจัยที่นำไปสู่ ความพ้นทุกข์ ตัวอย่างของการอธิษฐานที่ถูกต้องก็คือการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และการอธิษฐานของพระอริยบุคคลเพื่อบรรลुพระ อรหัต ส่วนการตั้งใจเพื่อทำกุศล เช่น ตั้งใจเพื่อจะฆ่าผู้อื่น ผู้วิจัยยังไม่พบว่ามีการใช้คำว่า “อธิษฐาน”

๒) ความสำคัญของการอธิษฐานกับการบรรลุธรรม

การอธิษฐานมีความสำคัญต่อการบรรลุพระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของ พระพุทธศาสนา ในการบรรลุพระนิพพานนั้น แม้จะสิ้นกิเลสไม่ต้องกลับมาสู่วัฏฏสงสารแล้ว แต่ก็ ยังมีความแตกต่างกันในรายละเอียดแห่งการบรรลุ กล่าวคือ การเป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระปัจเจก พุทธเจ้า หรือเป็นพระอรหันตสาวก ก็เรียกว่าบรรลุพระนิพพานเหมือนกัน แต่เป้าหมายและวิธีการ ดำเนินไปสู่พระนิพพานไม่เหมือนกัน เพราะมีความยิ่งใหญ่แห่งคุณธรรมไม่เท่ากัน ก่อนที่จะเป็น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ท่านเหล่านั้นล้วนต้องอธิษฐานมาก่อนทั้งสิ้น

การอธิษฐานมีความสำคัญมากทั้งต่อการบรรลุธรรมและการบรรลุจุดหมายสูงสุดของ ชีวิต ตัวอย่างเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นความสำคัญของการอธิษฐานต่อการบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิต คือ บุรพกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ รวมทั้งเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงประชุมสงฆ์ ณ วัดเวฬุวัน ประทานตำแหน่งพระอัครสาวกแก่พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ถูกพวก ภิกษุติเตียนว่าพระศาสดาประทานตำแหน่งเอกทัศแก่ภิกษุทั้งหลายเพราะเห็นแก่หน้า พระองค์จึง ทรงนำอดีตชาติที่กล่าวถึงบุรพกรรมของพระเถระเหล่านั้นมา ทำให้ทราบว่าแต่ละท่านล้วนเคยตั้ง จิตอธิษฐานในตำแหน่งเหล่านั้นมาแล้วทั้งสิ้น ดังบุรพกรรมที่จะยกตัวอย่างนำเสนอต่อไปนี้ เป็น บุรพกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ และบุรพกรรมของพระอัครสาวกทั้งสอง ดังนี้

ยกตัวอย่าง บุรพกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ^{๖๓} พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าบุรพ กรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ อันเป็นเหตุให้ท่านบรรลุธรรมก่อนพระสาวกทั้งหลายพอสรุปความได้ว่า นับย้อนหลังไป ๕๑ กัปป์ ในสมัยพระผู้มีพระภาคพระ นามว่าวิปัสสี พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นภุมมพินามว่าจุลกกาล มีพี่ชายนามว่ามหา กาล จุลกาลไปนาข้าวสาลี ฝึกข้าวสาลีกำลังท้องตันหนึ่งแล้วชิมดูเห็นว่ามิรสอร่อย

^{๖๓} พ.ร.บ. (ไทย) ๑/๒/๑๓๒-๑๓๔.

มาก ปราบปรามจะถวายแด่พระสงฆ์ จึงได้แบ่งนากับพี่ชาย จากนั้นให้คนช่วยกันนำข้าวสาลีที่กำลังท้องมาฉีกและเกี่ยวจนเป็นน้ำนมแล้วปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวด ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ในเวลาเสร็จกิจของพระพุทธเจ้า เขาได้กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานอันเลิศของข้าพระองค์นี้ จงเป็นไปเพื่อความแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนกว่าสาวกทั้งปวง”

พระศาสดาตรัสว่า

“จงเป็นอย่างนั้นเถิด”^{๖๔}

แม้ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ในหงสาวดีนคร ในที่สุดแสนกับแสนไป เขาก็ถวายมหาทานตลอด ๗ วัน แล้วหมอบลงแทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ตั้งความปรารถนาเพื่อแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนเหมือนกัน

บุรพกรรมของพระอัครสาวกทั้งสอง^{๖๕} พระศาสดาตรัสเล่าบุรพกรรมของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ผู้เป็นพระอัครสาวก พอสรุปได้ว่า ท่านทั้งสองได้ตั้งความปรารถนาเพื่อเป็นอัครสาวกตั้งแต่เมื่ออสงไขยยังด้วยแสนกับแสนไป ครั้งนั้น พระสารีบุตรเกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาล นามว่าสรทมานพ โมคคัลลานะเกิดในสกุลคฤหบดีมหาศาล นามว่าสิริวัฑฒกภูมพี หลังจากมารดาบิดาของทั้งสองท่านเสียชีวิตแล้ว สรทมานพได้ออกบวชเป็นดาบส ท่านมีโอกาสดำรงธรรมเทศนาของพระนิสฺสเกระผู้เป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้าพระนามว่า อโนมทัสสีจึงได้ถวายสักการะแด่พระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นอันมาก และได้ทำความปรารถนาว่า

“พระเจ้าข้าด้วยผลแห่งสักการะที่ข้าพระองค์กั้นฉัตรดอกไม้ทำแล้วตลอดระยะเวลา ๗ วัน นี้ ข้าพระองค์มิได้ปรารถนาความเป็นท้าวสักกะหรือความเป็นพรหมอย่างอื่น, แต่ขอข้าพระองค์พึงเป็นพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต เหมือนพระนิสฺสเกระองค์นี้”^{๖๖}

หลังจากตั้งความปรารถนาแล้ว สรทดาบสได้พาภิกษุสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานไปที่อยู่ของสิริวัฑฒกภูมพีผู้เป็นสหายของตน สิริวัฑฒกภูมพีก็ได้ถวายการต้อนรับแด่พระศาสดาและพระภิกษุสงฆ์ และได้ถวายมหาทานตลอด ๗ วัน ตั้งความปรารถนาต่อเบื้องพระพักตร์ของ

^{๖๔} พ.ร. (ไทย) ๑/๒/๑๓๓.

^{๖๕} พ.ร. (ไทย) ๑/๒/๑๔๒-๑๕๔.

^{๖๖} พ.ร. (ไทย) ๑/๒/๑๔๘.

พระพุทธเจ้าว่า “พระเจ้าข้า สรทตบสสหายของข้าพระองค์ปรารถนาว่าเราพึงเป็นพระอัครสาวกของพระศาสดาพระองค์ใดข้าพระองค์พึงเป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระศาสดาพระองค์นั้นเหมือนกัน” พระศาสดาทรงพิจารณาถึงอนาคตกาล จึงทรงพยากรณ์ว่า “แต่นี้ล่วงไป ๑ อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัป แม้ท่านก็จักเป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม”^{๖๗}

จากตัวอย่างที่ผู้วิจัยนำมานี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่าการอธิษฐานมีความสำคัญต่อการบรรลุธรรมและการไปสู่จุดหมายสูงสุดในชีวิต ซึ่งความหมายตามตัวอย่างที่ยกมานี้ เป็นความหมายในแง่ที่เป็นการตั้งความปรารถนา แต่การตั้งความปรารถนาดังกล่าวนี้นี้เป็นการตั้งจุดหมายไว้แล้วก็ตาม ดำเนินตามจุดหมายที่วางไว้ โดยใช้ตนเองเป็นผู้กระทำมิได้อาศัยบุคคลอื่นเป็นเหตุให้ได้บรรลุจุดหมาย บุคคลอื่นเป็นเพียงพยานหรือเป็นกำลังใจเท่านั้น

สรุปได้ว่าการอธิษฐานตามหลักของพระพุทธศาสนา หมายถึง การตั้งใจเพื่อจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเพื่อจะเป็นอะไรด้วยจิตใจอันแน่วแน่ มั่นคง มุ่งตรงต่อจุดหมาย เป็นบารมีข้อหนึ่งในบารมี ๑๐ ข้อ ที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า และเป็นหลักธรรมที่มีความจำเป็นกับทุกคน ไม่เฉพาะพระโพธิสัตว์เท่านั้น กล่าวคือ การที่ทุกคนจะประสบความสำเร็จได้ก็ต้องมีความตั้งใจ มีการกำหนดจุดหมายที่ชัดเจน และดำเนินไปตามนั้นอย่างแน่วแน่จึงจะสำเร็จได้

^{๖๗} พ.ร. (ไทย) ๑/๒/๑๕๑.

บทที่ ๓

การบำเพ็ญอธิฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ ความเป็นมาของการบำเพ็ญบารมี

๓.๑.๑ การบำเพ็ญอธิฐานบารมี การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ มีลักษณะร่วมอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. เป็นการบำเพ็ญธรรมเป็นระยะเวลานานมาก เมื่อกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีมักจะมีคำว่า บำเพ็ญมาเป็นระยะเวลานานมาก เมื่อกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีมักจะมีคำว่า บำเพ็ญมาเป็นเวลานานนับไม่ได้ ทั้งพุทธศาสนamahayan

๒. เป็นการบำเพ็ญธรรมะที่เป็นไปทั้งเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ของผู้อื่นถ้าหากพิจารณาบารมีแล้ว จะเห็นได้ว่า ทาน ศีล ฌานติ เป็นส่วนกระทำให้เกิดบุญกุศลเพื่อความสุขของตนและความสุขของชาวโลก ในขณะที่ ฌาน และปรัชญา เป็นการแสวงหาการหลุดพ้น ส่วนมีระยะเป็นแกนกลางในอันที่เป็นกำลังเพื่อบำเพ็ญธรรมะอื่นๆ ข้างต้น

๓. เป็นการบำเพ็ญที่เป็นลำดับแต่ต้นจนปลาย บารมีแต่ละข้อจึงมีเรื่องราวกว้างขวางพิจารณาได้หลายระดับ และทำให้หมวดธรรมที่เรียกว่าบารมี มีลักษณะเริ่มจากธรรมะที่ง่ายที่สุดไปทำธรรมะที่ยากที่สุดในแต่ละบารมี การกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีในบทนี้ จะพิจารณาเป็น ๓ ประเด็น คือ

๑. ลำดับของการบำเพ็ญบารมี

๒. ลักษณะของการบำเพ็ญบารมี

๓. ระดับของการบำเพ็ญบารมี

๑) ลำดับของการบำเพ็ญบารมี การบำเพ็ญบารมีในคัมภีร์พุทธวงศ์ มีการกล่าวถึงบารมีว่า มีการกล่าวเป็นลำดับตั้งแต่ทานเป็นต้นไปข้อความที่ตอนต้นไป ข้อความที่แสดงก่อนหลังมีปรากฏในตอนต้นคาถา ที่จะกล่าวถึงบารมีว่า

เมื่อพิจารณาอยู่ได้เห็นทานบารมีเป็นอันดับแรก

เราจะกระทำทานบารมีนี้ให้มั่นคงก่อน

พุทธธรรมคงไม่มีเพียงนี้ เราจักพิจารณาอย่างอื่นอีก

ส่วนการบำเพ็ญบารมีในจริยาปิฎกถึงจะเรียงบารมีตามลำดับเหมือนพุทธวงศ์ แต่ตัวอย่างที่ยกมานั้นมิได้เป็นไปตามลำดับ เช่นในทานบารมี มีตัวอย่างของพระเวสสันดร อันเป็น

ชาติที่สุดของพระโพธิสัตว์ก่อนที่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า อวทานต่างๆ ก็ได้กล่าวว่าการบำเพ็ญจะต้องเป็นไปตามลำดับแต่อย่างใด และมีได้กล่าวด้วยว่าในชาตินั้น ๆ ได้บำเพ็ญบารมีใด

ความคิดในเรื่องลำดับการบำเพ็ญบารมีจึงมี ๒ อย่างในคัมภีร์รุ่นการแตกสำนักนี้คือ ต้องบำเพ็ญเป็นลำดับกับไม่ต้องบำเพ็ญเป็นลำดับ พิจารณาเหตุผลจากหลักฐานที่มีในคัมภีร์เหล่านี้เป็นไปได้ว่า การบำเพ็ญบารมีหรือความคิดเรื่องการบำเพ็ญธรรมะแต่แรกของพระโพธิสัตว์มิได้กำหนดเป็นลำดับว่า จะต้องบำเพ็ญบารมีใดบารมีหนึ่งให้แน่นอนและเต็มทีก่อนจึงจะบำเพ็ญบารมีอื่นต่อไปด้วยเป็นการขัดกับธรรมชาติของมนุษย์ แต่เมื่อความคิดเรื่องบำเพ็ญได้ลงรูปรอยเป็นเรื่องราวบารมีมีแน่นอน แยกตัวออกจากประวัติของบุคคลใดบุคคลหนึ่งแล้วจึงเกิดความคิดเป็นทฤษฎีขึ้นว่าการบำเพ็ญจะต้องเป็นไปตามขั้นตอนเพื่อให้ลงความคิดกับไตรสิกขาหรือพรหมจรรย์ในคัมภีร์ดั้งเดิม

การบำเพ็ญบารมีตามลำดับนี้ในบารมี ๖ ไม่เป็นปัญหา แต่ในบารมี ๑๐ ซึ่งมีลักษณะเป็นประวัติพระพุทธเจ้ามีความสับสน ไม่เรียงกันเป็นลำดับตามที่ควรจะเป็นคือ เรียงลำดับตามที่ควรจะเป็น คือ เรียงลำดับ วิริยะบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี ไปไว้หลังปัญญาบารมีบารมี^๑ ที่ออกชื่อข้างต้นในอรรถกถาต่างๆ ถือว่าเป็นบารมีเสริมหากจะจัดลำดับให้เข้ารูปได้ดังนี้

๑. อธิฐานบารมี บารมีในการทำจิตให้มั่นคงอธิษฐาน - ความตั้งใจมั่นการตัดสินใจเด็ดเดี่ยว ความมั่นคงเด็ดเดี่ยว แน่วแน่ในทางดำเนินและจุดมุ่งหมายของตน^๒

๒. ทานบารมี บารมีที่เกิดจากการให้ทานที่ให้ ให้ของที่ควรให้เพื่อประโยชน์ เช่น เสียสละสิ่งของ ของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้ทาน ทานแบ่งเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

ก. ทานวัตถุ

- ๑) อามิสทาน ให้สิ่งของเป็นทาน
- ๒) ธรรมทาน ให้ธรรมเป็นทาน

ข. ทานบุคคล

- ๑) สังฆทาน ให้แก่สงฆ์หรือให้เพื่อส่วนรวม
- ๒) ปาฏิบุคคลิกทาน ให้เจาะจงแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ^๓

^๑ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ธรรมานุกรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๒๖๕.

^๒ บรรจบ บรรณรุจิ, **พระโพธิสัตว์ในนิคายเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๓), หน้า ๖๕.

๓. สิลบารมี บารมีในการรักษาสีล ความประพฤติทางกายและวาจา การรักษา กายและวาจาให้เรียบร้อย , ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษา ปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อ ปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดีขึ้น ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ^๔

๔. สัจจบารมี บารมีในการรักษาสัจ ความจริง คือ จริงใจ ซื่อสัตย์ จริงวาจา พูด จริง สัจจบารมี มุ่งเน้นในการรักษาคำพูด และความจริงยังแบ่งเป็นความจริงที่เป็นสมมุติสัจจะและ ความจริงที่เป็นปรมาตตสัจจะ

๕. เนกขัมมบารมี บารมีในการออกบวช ความปลอดโปร่งจากสิ่งล่อเร้าเข้ายวน แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ (๑) การสละบ้านเรือนออกบวช (๒)การบำเพ็ญสมาธิบรรลุโพธิญาณ^๕

๖. วิริยบารมี บารมีในทางความเพียร ความบากบั่น , ความเพียรเพื่อจะละความชั่ว ประพฤติความดี ความพยายามทำกิจไม่ทอดอย

๗. ขันติบารมี บารมีในการอดทน ความอดทน ทนลำบากตรากตรำ ทนเจ็บใจ ความหนักเอาเบาสู้เพื่อบรรลุจุดหมายที่ดีงาม

๘. เมตตาบารมี บารมีในการปรารถนาดี เมตตา ความรัก ความปรารถนาให้เขามี ความสุข แม้ไม่ตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วหน้า^๖

๙. อุเบกขาบารมี บารมีในการวางเฉยในโลกธรรม อุเบกขา ความวางใจเป็น กลางไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง ความวางใจเฉยได้ ไม่ยินดียินร้าย เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผล อันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุ และรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรม^๗

๑๐. ปัญญาบารมี บารมีในทางความรู้หรือ ปริชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน , ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผลดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มีใช้ประโยชน์ และรู้จักจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามความเป็นจริง^๘

^๓พระเทพเวที.(ประยูร ธมฺมปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร :บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด , ๒๕๓๑), หน้า ๔๓-๔๔.

^๔เรื่องเดียวกัน,หน้า ๒๔๕.

^๕เรื่องเดียวกัน,หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^๖พระเทพเวที.(ประยูร ธมฺมปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร :บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด , ๒๕๓๑), หน้า ๔๓-๔๔.

^๗เรื่องเดียวกัน,หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

^๘เรื่องเดียวกัน.หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

เมื่อพิจารณาจากประเด็นนี้ การกล่าวบารมีเป็นลำดับของคัมภีร์พุทธวงศ์ย่อมเป็นไปได้ไม่ได้เพราะลำดับของบารมีสับสน ด้วยเรียงบารมีเสริมไว้ภายหลังบารมีหลักในขณะที่กล่าว เป็นลำดับของบารมี ๖ สามารถกระทำได้ไม่ลำบาก เพราะเรียงตามลำดับแห่งไตรสิกขาโดยตรงอยู่แล้ว

สรุปได้ว่า แต่แรกเริ่มการบำเพ็ญบารมีมิได้ต้องบำเพ็ญเป็นลำดับแต่ต่อมาได้เกิดความคิดเรื่องการบำเพ็ญบารมีให้เป็นไปตามลำดับเพื่อให้เข้ากับแนวการปฏิบัติธรรมะของระบบไตรสิกขา

๓.๑.๒ ลักษณะการบำเพ็ญอธิฐานบารมี

การบำเพ็ญบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีเรื่องราวกล่าวถึงในคัมภีร์ ช่วงการแตกเป็นสำนัก คือ คัมภีร์พุทธวงศ์ คัมภีร์จรียาปิฎก และคัมภีร์อปทานต่างๆ ของเถรวาทสรวาสติวาทิน และมหาสังฆิกะ การกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีในคัมภีร์ดังกล่าวข้างต้นแยกกล่าวได้เป็น ๒ กลุ่มด้วยกัน

๑.คัมภีร์กลุ่มชาดก อวทาน จรียาปิฎก กล่าวถึงการบำเพ็ญธรรมต่างๆ ของพระโพธิสัตว์ในลักษณะของนิทาน ซึ่งแต่เดิมน่าจะเป็นนิทานสาธก เพื่อสั่งสอนมากกว่าด้วยปรากฏว่า นิทานชาดกกลางเรื่องมีลักษณะไม่ตรงกับความคิดการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เช่น พกชาดกสูงสูมารชาดก อีสี่สิงคชาดกเป็นต้น ชาดกดังกล่าวมีลักษณะแก้แค้นบ้าง เยาเย็บบ้าง เป็นเรื่องทางโลกบ้าง ต่อมาเมื่อรับนิทานชาดกเหล่านี้เข้ามาเป็นประวัติของพระพุทธเจ้า จึงได้เกิดมีการเล่าเรื่องราวที่น่าประทับใจมากขึ้น เช่นการเสียสละชีวิตเพื่อผู้อื่น เป็นต้น อันเป็นลักษณะที่ต้องการเน้นให้เห็นการบำเพ็ญบารมี ลักษณะดังกล่าวย่อมเป็นไปได้แก่อวทานด้วย การกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีแนวนี้ มาได้รับการทำให้เข้ารูปรอยในคัมภีร์จรียาปิฎก ซึ่งคัดเรื่องมาเฉพาะเท่าที่เห็นแสดงการบำเพ็ญบารมีต่างๆ ได้เหมาะสมมาจัดเข้าในข้อธรรมะแต่ละข้อ

การกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมี^๙ ในลักษณะดังนี้มีภูมิได้ระบุว่าเป็นการบำเพ็ญบารมีและถึงหากระบุ เช่น คัมภีร์จรียาปิฎกก็มีได้เป็นการแสดงลักษณะการบำเพ็ญให้เป็นระบบว่า การบำเพ็ญบารมีเช่นนั้นต้องทำอะไร มีข้อกำหนดอย่างไร การวิเคราะห์เรื่องราวนิทานทั้งหมดเป็นเรื่องใหญ่ และมีความหลากหลายลาค้องอาศัยการวิจัยอีกระดับหนึ่งจึงจะเว้นไม่วิเคราะห์ลักษณะการบำเพ็ญบารมีในคัมภีร์กลุ่มนี้

^๙พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, ปัจจุบันนี้คือ พระพรหมคุณาภรณ์), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓-๔๔.

๒. คัมภีร์พุทธวงศ์ กล่าวถึงบารมี ๑๐^{๑๑} และให้รายละเอียดการบำเพ็ญบารมีแต่ละบารมี โดยมีได้ผูกพันกับนิทานสาธก คัมภีร์เถรวาทบาลีในชั้นอรรถกถา และชั้นหลังจากอรรถกถาได้อธิบายบารมีโดยนัยของคัมภีร์พุทธวงศ์ทั้งสิ้น อรรถกถาที่กล่าวเรื่องนี้ละเอียดเป็นพิเศษ คือ อรรถกถาจริยาปิฎก ซึ่งกล่าวเรื่องการบำเพ็ญบารมีโดยละเอียด ๔ บารมีด้วยกัน บารมีที่เหลือนั้นกล่าวโดยรวมไป

ดังนั้น ในหัวข้อการบำเพ็ญบารมีของเถรวาทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวแต่รายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในประเด็น ๒ ซึ่งคัมภีร์ที่ใช้เป็นหลักฐานเป็นของเถรวาทบาลี บารมีที่จะกล่าวจึงมีจำนวนข้อธรรม ๑๐ ข้อ ตามที่ปรากฏในสำนักนั้น

๓. ทานบารมี คำว่า ทาน แปลว่า การให้ ผู้เป็นพระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญความดี คือ การบริจาคสิ่งของต่างๆ ให้บริบูรณ์ การให้นี้ ความหมายครอบคลุมไปถึงการสละทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นของตน คัมภีร์พุทธวงศ์ได้กล่าวเปรียบลักษณะการให้ไว้ว่า จะต้องให้เหมือนกับหม้อน้ำที่มีน้ำเต็มถูกคว่ำลง แสดงให้เห็นว่า การให้หรือการบำเพ็ญทานบารมีจะต้องทำด้วยการบริจาคหมดไม่มีเหลืออยู่อีก

การให้ทานหรือการสละของต่างๆ นี้ ได้รับการขยายความในอรรถกถาจริยาปิฎกว่า เจตนาอันประกอบด้วยกรุณาและอุบายโกศล ที่จะบริจาคตนเองและอุปกรณ์ต่างๆ การกระทำที่มีเจตนาดังกล่าวเรียกว่าทานและอุบายโกศล ควบคุมไปด้วยเสมอลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลมหายาน ซึ่งให้ความสำคัญเรื่องกรุณาและอุบายโกศลมาก อรรถกถาจริยาปิฎกเป็นคัมภีร์เดียวที่เพิ่มคุณสมบัติของธรรมดังกล่าว

อรรถกถาจริยาปิฎก ได้จำแนกทานออกเป็น ๓ ประเภทด้วยกัน คือ

อามิสทาน การให้สิ่งของต่างๆ

ธรรมทาน การให้ธรรม การแสดงธรรม

แต่เมื่อกล่าวโดยนัยของการบำเพ็ญ กล่าวโดยใช้วัตถุเป็นที่ตั้งของทานเป็นหลัก

พาหิรทาน ของที่ให้เป็นของนอกกาย

อชฌัตติกทาน ของที่ให้เป็นร่างกายของตนเอง

พระโพธิสัตว์เมื่อจะให้พาหิรทานจะต้องพิจารณาดังนี้

๑) ของที่ให้ต้องเป็นของดีงาม ต้องไม่ให้ของที่เป็นศาสตรา ของหลอกล่อกเล่นของไม่เป็นประโยชน์ที่จะนำไปสู่ความประมาท

^{๑๑}ประพจน์ อัสววิรุฬห์การ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.(บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๔.

๒) เมื่อจะให้ทานต้องให้แก่ผู้ต้องการ แม้ไม่ได้ขอก็ให้ก่อนที่ผู้ต้องการนั้นจะขอ ต้องเป็นผู้สละให้อย่างจริงๆ ต้องรู้จักให้พอควรแก่ของที่มียู่ ต้องไม่ให้อาหารและน้ำเกินประมาณ แก่ผู้ขอที่เจ็บป่วย ให้ของควรแก่กุศลให้ของควรแก่บรรพชิตแต่บรรพชิต ไม่ได้ให้เพราะถือ มงคล ไม่ได้ให้ด้วยหวังผล เมื่อจะให้ต้องเป็นผู้ขมไข่มเจระจาไพเราะกับผู้ขอก่อน ไม่ดูถูกผู้ขอ ถ้าจะให้ลูกเมียบ่าวไพร่ ต้องให้เขายินยอมก่อนแล้วจึงให้เป็นต้นส่วนอัมมัตตติกทานมีนัย ๒ ประการ คือ

๔. ขอมตนาให้เป็นทาสยอมสละอวัยวะต่างๆ และชีวิต)^{๑๑}

ข้อที่จะต้องพิจารณาเมื่อจะให้อัมมัตตติกทานมีนัยตามพาทิรทาน และมีกล่าวเพิ่มเติมว่า การให้อัมมัตตติกทานเป็นไปเพื่อประโยชน์ของผู้ขอเท่านั้น จึงจะประทานไม่ประทาน สิ่งอื่นนอกแต่นั้น ไม่ประทานอรรถภาพหรืออวัยวะแก่มารหรือเทวดาผู้ร้ายซึ่งประสงค์จะเบียดเบียน พระองค์ ไม่ประมาทผู้ถูกผีเข้า คนบ้า ส่วนผู้อื่นควรให้ไปตามลำดับเพราะการขอเช่นนั้นหาได้ยาก และการบำเพ็ญทานเช่นนั้นก็ทำได้ยาก เช่นกัน

จะเห็นได้ว่า อรรถกถาจริยาปิฎกกล่าวถึงทานบารมียืดยาวมากครอบคลุมการให้ ทั้งหมดทุกแง่มุมตั้งแต่ประเภทของทาน ของที่ให้ทาน ลักษณะการให้ แสดงให้เห็นความสำคัญ ของบารมี อันนับเป็นบันไดขั้นแรกของการบำเพ็ญธรรมเพื่อการเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างดี

ลักษณะของทานบารมีที่กล่าวถึงในคัมภีร์พุทธวงศ์ถึงแม้จะขยายความเพิ่มคุณสมบัติ คือกรุณาและอุปายโกศลขึ้น ก็ยังคงลักษณะของการให้หมดไม่เหลือ แต่ลักษณะหนึ่งที่คัมภีร์พุทธวงศ์ไม่กล่าวคือ การบริจาคอัมมัตตติกทาน เรื่องราวของการบริจาคอวัยวะหรือชีวิตนี้ เป็นเรื่องที่มิได้ ตัวอย่างมาแต่ชาดกอวทานต่างๆ ซึ่งหากพิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นว่าประโยชน์ของผู้รับไม่มีเลยในกรณีได้รับบริจาคอวัยวะ การกล่าวเรื่องเช่นนี้เป็นการต้องการแสดงความคิดที่เสียสละอย่างอุกฤษฏ์ เท่านั้นประโยชน์ที่ได้รับตกอยู่แก่ผู้บำเพ็ญคือสามารถกระทำจิตใจของตนให้พ้นจากการติดยึดใน ร่างกายเท่านั้น ในกรณีที่พระโพธิสัตว์สละชีวิตประโยชน์ตกแก่ผู้ได้รับ เพราะยอมเป็นเหตุให้ผู้ผู้นั้น ได้มีชีวิตอยู่ การบริจาคอัมมัตตติกทานมีลักษณะเป็นไปเพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์ ผู้ บำเพ็ญทานเป็นผู้เสียสละอย่างยอดเยี่ยมเพื่อประโยชน์อันอันเจริญศรัทธา ให้จับจิตจับใจบรรดาสา สนิกผู้ยึดศรัทธาเป็นที่ตั้งเท่านั้น

^{๑๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๒๕.

๓) ระดับของการบำเพ็ญบารมีในคัมภีร์เถรวาทบาลีรุ่นอรรถกถา

อรรถกถาบาลีที่เป็นต้นแบบความคิดเรื่องระดับของการบำเพ็ญมี ๒ คัมภีร์ด้วยกัน คือ อรรถกถาพุทธวงศ์และอรรถกถาจริยาปิฎก มีประเด็นต่างกันไปมี ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ

อรรถกถาพุทธวงศ์ แบ่งระดับเป็น อุปบารมี บารมี ปรมัตถบารมี คือ อุปบารมีหมายถึง การบำเพ็ญที่ใกล้จะเป็นบารมี ได้แก่ การบำเพ็ญทานด้วยการบริจาคสิ่งของนอกกาย

บารมีหมายถึงการบำเพ็ญในระดับกลาง ได้แก่การทำทานด้วยอวัยวะ

ปรมัตถบารมี หมายถึงการบำเพ็ญในระดับสูงสุด ได้แก่ การให้ชีวิตเป็นทาน

หลักของอรรถกถาพุทธวงศ์จึงถือเอาสิ่งที่บริจาคว่าเกี่ยวข้องกับผู้ที่บำเพ็ญอย่างไร ถ้าเกี่ยวข้องกับน้อยที่สุดถือเป็น อุปบารมี ถ้าเป็นร่างกายถือเป็นบารมี ถ้าให้ทั้งชีวิตถือเป็นปรมัตถบารมี

ส่วนอรรถกถาจริยาปิฎก แจกแจงเรื่องระดับของบารมีไว้มากมาย ใช้หลักต่างหากกัน เช่น แบ่งระดับตามเวลาในการบำเพ็ญ คือเริ่มจนได้ตรัสรู้ และแบ่งตามการสะสมความดีงามว่าจะนำไปสู่ความสุข วิมุตติสุข หรือบรมสุข ทั้งนี้โดยเรียกเรียงตามระดับว่า บารมีอุปบารมี ปรมัตถบารมี

ดังนั้นอรรถกถาจริยาปิฎก จึงถือระดับการบำเพ็ญเรียงจากบารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี อันเป็นความคิดที่ต่างจากที่ปรากฏในอรรถกถาพุทธวงศ์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์^{๑๒} ทรงเสนอแนวคิดเรียงระดับของการบำเพ็ญว่า เริ่มแต่ บารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี จำกัดความบารมีว่าเป็นศัพท์กลางทั่วไป อุปบารมีหมายถึงการบำเพ็ญความดีที่ใกล้กับการตรัสรู้และปรมัตถบารมีเป็นการบำเพ็ญบารมีที่สูงสุด อันเป็นเหตุให้ตรัสรู้ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากการบำเพ็ญบารมีว่าสามารถปรับลงได้กับประวัติพระพุทธเจ้าดังได้กล่าวแล้วข้างต้น

มิติต่างๆ ข้างต้นนี้คัมภีร์เถรวาทคัมภีร์รุ่นหลัง เช่น สัมภารวิปาก ชินกาลมลินียอมรับมิติที่ว่า บารมีเป็นขั้นต่ำ อุปบารมีเป็นขั้นกลาง ปรมัตถบารมีเป็นขั้นสูงสุด มีตัวอย่างจากชาดกดังที่ปรากฏในสโมธานกถาของจริยาปิฎกฉบับของประเทศไทยซึ่งไม่ปรากฏในประเทศอื่นๆ จึงเข้าใจว่ารวบรวมขึ้นใหม่ในประเทศนี้

ชื่อที่ใช้เรียกระดับจึงต่างกันระหว่างอรรถกถาพุทธวงศ์กับอรรถกถาจริยาปิฎกหากพิจารณาตามการประกอบศัพท์ คำว่าอุปบารมี แปลว่า ใกล้บารมี น่าจะหมายถึงยังไม่ถึงเป็นบารมี เป็นเพียงเกือบจะเป็นบารมี อย่างไรก็ตามหากพิจารณาตามทางสันนิษฐานของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ซึ่งกล่าวโดยนัยกับ อรรถกถาจริยาปิฎก อุปบารมี หมายถึงบารมีบำเพ็ญใน

^{๑๒}สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ธรรมานุกรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๒๖๘.

เวลาใกล้หรือจนจะได้บุตรสืบทอดโพธิญาณโดยตรงก็ดูสมด้วยเหตุอยู่ แต่มิได้พิจารณาโดยศัพท์เป็นเอกเทศ เช่น อรรถกถาพุทธวงศ์ตามที่ปรากฏในอรรถกถาพุทธวงศ์ไม่ปรากฏในคัมภีร์อื่นๆ เลยจึงจำต้องรับมติของอรรถกถาจารย์าปิฎกซึ่งเป็นมติส่วนใหญ่

๓.๑.๓ การทำจิตให้มั่นคงในคำอธิษฐาน

หลักการอธิษฐานในการทำจิตให้มั่นคงในหลักธรรม หรือ เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าการตั้งจิตปรารถนาพระเนมิราชเป็นกษัตริย์ที่สืบทอดปณิธานมาจากกษัตริย์องค์ก่อนว่าจะออกผนวช เมื่อทอดพระเนตรเห็นพระเกศาหงอก ซึ่งสามารถนำมาอธิบายได้ตามหลัก พระพุทธศาสนาสมดัง ภาษิตว่า “อุตตahi อุตตโน นาโถ แปลว่า ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน”^{๑๓} เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้พึ่งตัวเองในการประกอบคุณงามความดี ไม่ได้สอนให้อ้อนวอนบวงสรวง เหมือนกับศาสนาพวก เทวนิยมทั้งหลาย

อธิษฐาน หมายถึง ความตั้งใจมั่น, การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว,ความมั่นคง เด็ดเดี่ยว แน่วแน่ในทางดำเนินและจุดมุ่งหมายของตน ในภาษาไทยมักใช้ในความหมายว่าความตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง, ความตั้งใจปรารถนา^{๑๔}

อธิษฐาน หมายถึง ตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง, ตั้งจิตปรารถนา, ตั้งจิตขอร้องต่อสิ่ง ที่ตนถือว่าศักดิ์สิทธิ์เพื่อผลอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๑๕}

อธิษฐานธรรม ๔ หมายถึง ธรรมเป็นที่มั่น, ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล, ธรรมที่ควรใช้เป็นที่ยึดมั่นตน เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายไว้ได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน, บางทีแปลว่า ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ประกอบด้วย

๑.ปัญญา (ความรู้ชัด) คือ หยั่งรู้ในเหตุผล พิจารณาให้เข้าใจในสภาวะของ สิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

^{๑๓}พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^{๑๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, ปัจจุบันนี้คือ พระพรหมคุณาภรณ์), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖๔.

^{๑๕}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๒๔.

๒.สัจจะ (ความจริง) คือ ดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงวาจา จนถึงปรมาตสัจจะ

๓.จาคะ (ความสละ) คือ สละสิ่งอันเคยชิน ข้อที่เคยยึดถือไว้ และสิ่งทั้งหลายอัน ผิดพลาดจากความจริงเสียได้ เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔.อุปสมะ (ความสงบ) คือระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวาย อันเกิดจากกิเลส ทั้งหลายแล้ว ทำจิตให้สงบได้^{๑๖} ทั้ง ๔ ข้อนี้ พึงปฏิบัติตาม ดังนี้

๑. ปัญญันนปปะมัททชยยะ หมายถึง ไม่พึงประมาทปัญญา คือ ไม่ละเลยการใช้ปัญญา
๒. สัจจัง อนุรักขะยยะ หมายถึง พึงอนุรักษ์สัจจะ
๓. จาคัง อนุปุญฺเหยยะ หมายถึง พึงเพิ่มพูนจาคะ
๔. สันติ ลิกขะยยะ หมายถึง พึงศึกษาสันติ^{๑๗}

จากเรื่องเนมิราชชาดกพบว่า พระเนมิราชทรงใช้ปัญญา ในตอนที่ทรงไคร้ครวญ ขณะทำทานว่า ทานกับพรหมจรรย์อย่างไหนมีผลานิสงส์กว่ากัน^{๑๘} เพราะหากเป็นคนสามัญทั่วไป คงไม่ติดใจที่จะอยากรู้เรื่องเช่นนี้อย่างแน่นอน เพราะการเป็นกษัตริย์ก็มีความเป็นอยู่ ที่สุขสบายดี อยู่แล้ว ไม่ต้องคิดไคร้ครวญให้ทรงเหนื่อยพระวรกายเปล่าๆ แต่ด้วยความห่วงใยในทุกข์สุขของ ประชาชนของพระองค์ท่าน ทรงต้องการหาคำตอบให้ได้ เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการประพฤติ ปฏิบัติสำหรับประชาชนต่อไป ซึ่งจัดว่าเป็นการใช้ปัญญา ๓ ด้าน คือ

๑.การอธิษฐานนั้น เห็นได้ชัดจากตอนที่พระเนมิราชทรงสละราชสมบัติออกผนวช ทันทีที่พบพระเกศาหงอก ตามที่ได้ทรงอธิษฐานไว้ และตรัสกับพระราชบุตรองค์ใหญ่ว่า “พ่อ कुमार เทวทูตปรากฏแก่เราแล้วเวลานี้เป็นสมัยที่จะแสวงหากามอันเป็นทิพย์ พ่อ कुमार เจ้าจกครองราช สมบัตินี้ ส่วนเราจักปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต”^{๑๙}

ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการพูดจริง ทำจริง ของพระเนมิราช สมกับภายิตที่ว่า “เป็นกษัตริย์ ตรัสแล้วไม่คืนคำ”

^{๑๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, ปัจจุบันนี้คือ พระพรหมคุณาภรณ์), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๔.

^{๑๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๔/๒๔๑,ม.อ.(ไทย) ๑๔/๖๘๒/๔๓๓.

^{๑๘}พ.ช.ม.หา.อ.(ไทย) ๔/๒/๒๔๒.

^{๑๙}ม.อ. (ไทย) ๒/๒/๖๘.

๒. ด้านจาคะนั้น พระเนมิราชแม้จะทรงทราบจากท้าวสักระว่า พรหมจรรย์มีอานิสงส์สูงกว่าทาน แต่ก็ยังคงทรงบำเพ็ญทานต่อไปอย่างไม่หยุดหย่อน เช่น ทรงบริจาคทรัพย์ ทุกวันๆละ ๕๐๐,๐๐๐ กหาปณะ แก่เนื้อ นก และคน ตลอดจนเปรตต่างๆ

นอกจากนี้ยังรักษาศีล ๕ และสมาทานอุโบสถในวันปักษ์ เพื่อกำจัดกิเลสต่างๆ ให้หมดสิ้นไป

๓. ด้านอุปสมณนั้น ด้วยเหตุที่พระเนมิราชทรงสนพระทัยในการทำทาน รักษาศีลมาตั้งแต่ครั้งทรงพระเยาว์^{๒๐}

ย่อมทำให้พระองค์ทำจิตใจให้สงบได้โดยเร็วและง่ายดาย เพราะทรงมีศีลเป็นพื้นฐาน (ทุนเดิม)เบื้องต้นอยู่แล้วการเข้าสู่ขั้นสมาธิจึงไม่ใช่เรื่องยากแต่อย่างใด

สรุปได้ว่า พระเนมิราชทรงบำเพ็ญอุชิฐานธรรมได้ครบถ้วนสมบูรณ์ จึงส่งผลให้ทรงบรรลุผลที่ตั้งไว้ คือทรงผนวชครบ ๘๔,๐๐๐ องค์ ตามที่ได้ทรงอุชิฐานไว้ ผู้อุชิฐานต้องใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิตว่า ทุกสิ่งในโลกล้วนเป็นไปตามเหตุและปัจจัย จึงต้องใช้ปัญญาพิจารณาว่า สิ่งใด ควรหรือไม่ควร อย่างไร ในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น พระเนมิราชทรงไตร่ตรองว่า ทานกับพรหมจรรย์อย่างไหน มีอานิสงส์มากกว่ากัน เมื่อทราบจากท้าวสักระว่า ควรดำเนินทั้งสองอย่างพร้อมๆ กันไป ก็ทรงยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เป็นต้น

๓.๒ การบำเพ็ญอุชิฐานบารมีก่อนได้รับพุทธพยากรณ์

ตามความหมายของคำว่าอุชิฐานบารมีที่ว่า ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอนและดำเนินตามนั้นแน่วแน่, การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง, การตั้งจิตปรารถนา^{๒๑} ซึ่งเป็นความหมายในแง่ที่เป็นบารมี ดังนั้น การตั้งความปรารถนาหรือความตั้งใจอย่างแน่วแน่ของพระโพธิสัตว์เพื่อต้องการเป็นพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่เป็นอนิยตโพธิสัตว์ ผู้วิจยจึงมีความเห็นว่าจะต้องเป็นอุชิฐานบารมีด้วย

ในบทนี้ จะได้วิเคราะห์การบำเพ็ญอุชิฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ในประเด็นที่เป็น การตั้งความปรารถนา โดยนำเรื่องราวการตั้งความปรารถนาครั้งแรกของพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีหลักฐานอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ โสิตตถกิมหานิทาน แม้บางคัมภีร์อย่างเช่น โสิตตถกิมหานิทาน จะได้มีการสันนิษฐานกันว่าอาจไม่ใช่คัมภีร์ของฝ่ายเถรวาทโดยตรง หรือได้รับอิทธิพลมาจากฝ่ายมหายานก็ตาม แต่ผู้วิจยเห็นว่าสมควรจะนำมากล่าวไว้ด้วย

^{๒๐}พ.ช.มหา.อ. (ไทย) ๔/๒/๒๔๑.

^{๒๑} ดูรายละเอียดในบทที่ ๒ ในวิทยานิพนธ์นี้.

เพื่อให้ได้ความสมบูรณ์ของเนื้อหา ในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ชินกาลมาลีปกรณ์และโศดตถกนิทาน เป็นต้น ได้กล่าวถึงการตั้งความปรารถนาของพระโพธิสัตว์ไว้ตามลำดับ ดังนี้

๓.๒.๑ การตั้งความปรารถนาด้วยใจ

การตั้งความปรารถนาไว้ในใจของพระโพธิสัตว์ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าของเรา (พระมหาสมณโคตมพุทธเจ้า) ซึ่งเป็นพระปัญญาธิกพุทธเจ้านั้น ชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวไว้ว่าใช้ระยะเวลาถึง ๗ อสงไขย^{๒๒} ในช่วงระยะเวลานี้พระโพธิสัตว์มิได้เปล่งวาจาออกมาให้ใครทราบถึงความปรารถนาของตน ซึ่งมีเล่าไว้ในบางชาติ ดังนี้

ก. เรื่องมาณพแบกมารดาข้ามมหาสมุทร

การตั้งความปรารถนาครั้งแรกเกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งที่เกิดในตระกูลของคณยากจน แคว้นคันธาระ ในชาตินั้นพระโพธิสัตว์ต้องการจะบำรุงเลี้ยงดูบิดามารดาจึงไม่ยอมแต่งงาน เมื่อบิดาของเขาเสียชีวิตแล้ว เขาก็ได้ปรณินิบัติเลี้ยงดูมารดาด้วยการหาของป่า ไปขายต่อมาได้พามารดาขอติดตามพ่อค้าเพื่อเดินทางไปค้าขายที่ดินแดนสุวรรณภูมิ ระหว่างที่เรือแล่นอยู่กลางมหาสมุทร ได้ประสบอุบัติเหตุอัปปางลงเพราะคลื่นลมแรง ในขณะที่ พระโพธิสัตว์แบกมารดาเพื่อข้ามมหาสมุทรและกำลังจะจมน้ำอยู่นั้น ได้เกิดพุทธปณิธานขึ้นว่า “ถ้าเราจักไม่ทำสังกิริยาสักอย่างหนึ่ง เรากับมารดาของเราจักจมน้ำพร้อมกัน ในท่ามกลางสมุทรนี้ เพราะฉะนั้นเราจักทำสังกิริยาสักอย่างหนึ่ง” ครั้นคิดอย่างนี้แล้วก็เกิดความคิดขึ้นอีกว่า “เราตรัสรู้แล้ว ก็จักช่วยคนอื่นให้ตรัสรู้ได้ เราหลุดพ้นแล้ว จักช่วยเปลื้องคนอื่นให้หลุดพ้นได้ เราข้ามพ้นแล้ว จักช่วยคนอื่นให้ข้ามพ้นได้” เหตุการณ์ตอนนี้นับเป็นการตั้งความปรารถนาครั้งแรกของพระโพธิสัตว์

เกี่ยวกับเรื่องนี้ ในคัมภีร์โศดตถกนิทานกล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคตรัสรู้และประทานปัญญาแก่เทวดาในหมื่นจักรวาลมีท้าวสหัมบดีพรหมเป็นต้น กราบพูลอ้อนวอนให้พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา หลังจากที่พระองค์ทรงส่งเทวดาเหล่านั้นกลับไปยังทิพยสถานของตน ๆ แล้ว ทรงระลึกถึงพุทธปณิธานของพระองค์ จึงตรัสคาถาเหล่านี้ว่า

“เราได้ทำความปรารถนาอันใดไว้ว่า เราตรัสรู้แล้ว จักสอนคนอื่นให้ตรัสรู้ด้วย เราได้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็เพราะความปรารถนาอันนั้น เอาเถอะ เราจะช่วยสัตว์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ด้วย

^{๒๒} พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, แปลโดย ร.ค.ท. แสง มนวิทูร,(ม.ป.ท.,๒๕๐๑), หน้า

เราได้ทำความปรารถนาอันใดไว้ว่า เราหลุดพ้นแล้ว จักช่วยคนอื่นให้หลุดพ้นด้วย เราหลุดพ้นแล้วจากสงสาร ก็เพราะความปรารถนาอันนั้น เอาเถอะ เราจะช่วยสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นด้วย

เราได้ตั้งความปรารถนาอันใดไว้ว่า เราข้ามพ้นแล้ว จักช่วยคนอื่นให้ข้ามพ้นด้วย เราข้ามพ้นแล้วจากสงสาร ก็เพราะความปรารถนาอันนั้น เอาเถอะ เราจะช่วยสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นด้วย”^{๒๓}

เรื่องนี้นับเป็นการตั้งความปรารถนาครั้งแรกของพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าไม่ปรากฏชื่อของท่านพบเพียงว่าเป็นมาณพหนุ่ม ตอนนีถืือว่าท่านยังเป็นนิยตโพธิสัตว์ ได้ตั้งความปรารถนาโดยไม่เคยได้ยินคำว่าพระพุทธเจ้า แต่เห็นทุกข์ของการเวียนว่ายตายเกิด การทำมาหาเลี้ยงชีพที่ฝืดเคือง จึงมีความคิดว่าต้องมีหนทางที่จะต้องออกไปจากสภาพนี้ให้ได้ นอกจากนี้ยังต้องการให้ผู้อื่นพ้นจากสภาพอันเป็นทุกข์อย่างนี้ด้วย และเหตุที่พระโพธิสัตว์คิดได้เช่นนี้ก็ด้วยอำนาจของพรหมที่เป็นพระอนาคามี มาช่วยสนับสนุนซึ่งถือเป็นปัจจัยรอง ส่วนที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการเริ่มบำเพ็ญอธิฐานบารมีก็คือความตั้งใจอย่างแน่วแน่ของพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้และสอนผู้อื่นให้รู้ตาม

ข. เรื่องพระเจ้ากัษปียะ

มีเรื่องเล่าว่า ในพระชาติหนึ่ง พระโพธิสัตว์จุติจากเทวโลกแล้วเกิดในราชสกุลแห่งเมืองสิริมดี หลังจากที่พระราชาบิดาเสด็จสวรรคตแล้ว ก็ได้รับอภิเษกเป็นพระราชอาพระนามว่า “สัตตุดตาสนกทมกะ” และด้วยความที่พระองค์โปรดการคล้องช้าง จึงมีพระนามว่า พระเจ้ากัษปียะ อีกพระนามหนึ่ง

วันหนึ่ง พรานป่าได้เห็นช้างใหญ่เชือกหนึ่งมีลักษณะที่ดีมาก ซึ่งตนไม่เคยเห็นมาก่อนเลย เขาคิดว่าถ้าล้มช้างเองไปขาย ก็คงได้ทรัพย์ไม่มาก แต่ถ้าทำให้เป็นเครื่องบรรณาการแด่พระราชาก็จะได้ทรัพย์มาก จึงทำเครื่องหมายไว้ที่นั่นเพื่อที่จะกลับมาอีก เขาได้กราบทูลเรื่องราวให้พระราชาทรงทราบ

พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้วพระราชทานทรัพย์เป็นจำนวนมากแก่เขา และให้เขาเป็นผู้นำทางเสด็จ นายพรานได้นำเสด็จพระราชาร่วมด้วยกองทหาร เดินทางไปตามเครื่องหมายที่ตนเองได้ทำไว้ และคล้องช้างเชือกนั้นกลับมายังพระราชานิเวศน์ได้สำเร็จ

หลังจากนั้น พระราชาทรงมอบช้างให้นายหัตถาจารย์โดยรับสั่งให้เขาฝึกช้างให้เชื่องภายใน ๗-๘ วัน นายหัตถาจารย์นำช้างกลับไปทีเรื่อนของตน ฝึกหัดเป็นอย่างดีภายใน๗-๘

^{๒๓}พระจูฬพุทธโฆส, โสตตถกัมมทานิทาน, (มปป.),หน้า,๑๘.

วัน แล้วนำกลับมาถวายคืนพระราช พระราชทรงเห็นว่าช่างได้รับการฝึกหัดดีแล้วทรงให้ประดับประดาด้วยเครื่องทรงของช่างทุกชนิด เพื่อทรงประสงค์จะทำประทัภณพระนคร และทรงเล่นนักยัต

ในคืน ๑๔ ค่ำ โขลงช้างเป็นจำนวนมากพากันมาจากป่าเข้าสู่อุทยาน และเหยียบย่ำทำลายจนเสียหาย รุ่งเช้า คนเฝ้าพระราชอุทยานพบว่าพระราชอุทยานได้รับความเสียหาย จึงไปพระราชสำนัก กราบทูลให้พระราชทรงทราบ

พระราชทรงสดับเหตุการณ์นั้นแล้ว ก็เสด็จไปทอดพระเนตรด้วยพระองค์เอง ส่วนช่างมงคลได้กลืนช้างพังแล้ว เกิดตกมัน จึงสลัดตัวเพื่อจะเหวี่ยงพระราชซึ่งประทับอยู่บนคอให้ตกลงแล้ววิ่งหนีไป แม้พระราชจะออกแรงสับขวิดไว้ ก็ไม่สามารถให้ช้างกลับได้ จึงต้องเสด็จเข้าไปในป่าใหญ่พร้อมกับช่าง โดยทิ้งเหล่าเสนาไว้ข้างหลัง แม้เหล่าเสนาจะตามเสด็จมาข้างหลัง ก็ไม่สามารถจะทันพระราชได้ จึงพากันตามรอยเท้าช้างไป

ฝ่ายพระราชเสด็จเลณมนุษย์แล้วก็กำหนดทิศทางไม่ได้ ด้วยทรงกลัวจะต้องสวรรคตในโขลงช้าง จึงเหินวกิ่งมะเดื่อไว้ในขณะที่ช้างลอดใต้ต้นมะเดื่อต้นหนึ่งไป ได้เสวยผลมะเดื่อแล้วประทับนั่งบนยอดไม้ พอเหล่าเสนาเดินทางตามเสด็จมาทันและพบพระราชแล้วก็ช่วยกันนำเสด็จลงจากต้นไม้ และเชิญเสด็จกลับพระนคร

เมื่อพระราชเสด็จเข้าสู่พระนครแล้วก็รับสั่งให้เสนานายหัตถาจารย์มาเฝ้า และทรงดำหนที่ฝึกช้างไม่ดี นายหัตถาจารย์ได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้วกราบทูลว่าตนได้ฝึกช้างเชือกนั้นเป็นอย่างดีแล้ว แต่ที่มันหนีไปก็เพราะแรงราคะกระเด็น เมื่อมันทำทุกอย่างจนพอใจแล้วก็จะกลับมาอีก

พระราชทรงสดับแล้ว ก็ตรัสให้นายหัตถาจารย์อยู่ในที่นั้นจนกว่าช้างจะกลับมา ถ้าช้างกลับมาก็จักพระราชทานทรัพย์ให้เป็นจำนวนมาก ถ้าช้างไม่กลับมา ก็จะสั่งประหารชีวิตแล้วรับสั่งให้คุมตัวนายหัตถาจารย์ไว้

ฝ่ายช้างนั้นเข้าไปในโขลงช้างป่า อยู่กับช้างพังจนพอใจแล้ว ก็กลับมาอยู่ในโรงของตนภายใน ๗ วัน นายหัตถาจารย์จึงกราบทูลให้พระราชทรงทราบ พระราชทรงสดับแล้วเสด็จไปยังโรงช้าง ทอดพระเนตรเห็นช้างพลายแล้วทรงลูบวงช้าง และตรัสถามนายหัตถาจารย์ถึงเหตุที่ช้างได้รับการฝึกดีขนาดนั้นแล้วไยจึงไม่กลัวตะขอ

นายหัตถาจารย์จึงกราบทูลถึงโทษของราคะว่า แข็งยิ่งกว่าตะขอ ร้อนยิ่งกว่าไฟ ร้ายยิ่งกว่างู และกราบทูลถึงเหตุที่ช้างกลับมาด้วยพลังแห่งมนต์โอสธของตน

พระราชารับสั่งให้นายหัตถาจารย์แสดงพลังมนต์โอสธ เขานำเหล็กใหญ่ก้อนหนึ่งมา ให้เรียกช่างทองมาแล้วให้ทำก้อนเหล็กนั้นให้ลูกโซนเหมือนถ่านเพลิง แล้วเอาสิมกับก้อนเหล็กที่กำลังลุกโชติช่วงนั้น ร่ายมนต์ของตน เรียกช่างมาแล้วสั่งให้ใช้วงจับก้อนเหล็กแดงไว้ จนกว่าจะ

บอกให้ทั้ง ช้างเหยียดวงออกจับก้อนเหล็กไม่กล้าทั้งก้อนเหล็กนั้น แม้จะกำลังเผาไหม้วงของตนอยู่ เพราะความกลัวนายหัตถาจารย์

พระราชาทอดพระเนตรเห็นเหตุการณ์นั้น ก็รับสั่งให้ช้างทั้ง เพราะกลัวว่าช้างจะตาย พระองค์เกิดความสลดพระทัยว่า ราคะร้ายยิ่งนัก แรงยิ่งนัก มีอุปัทวะมาก ก็เพราะอาศัยราคะนั้น สัตว์เหล่านี้จึงจมอยู่ในทะเลคือสังสารวัฏ เพราะอาศัยราคะ สัตว์เหล่านี้จึงไหม้อยู่ในมหานรก ๘ ขุม เพราะอาศัยราคะ สัตว์เหล่านี้จึงเกิดในดิรัจฉานวิสัยเป็นจำนวนมาก พระองค์ทรงดำริจะเปลื้องเหล่าสัตว์ให้พ้นจากสงสารทุกข์ จึงทรงทำโมปนิธานว่า “เราตรัสรู้แล้วก็จักช่วยสอนสัตว์เหล่าอื่นให้ตรัสรู้ตามด้วย เราหลุดพ้นได้แล้ว ก็จักช่วยสัตว์เหล่าอื่นให้หลุดพ้นด้วย เราข้ามจากโอฆสงสารอันมิถัมยมากได้แล้ว ก็จักช่วยสัตว์เหล่าอื่นให้ข้ามพ้นด้วย”^{๒๔}

ครั้นทรงทำจิตตปณินาอย่างนี้แล้วก็ได้สละราชสมบัติ เสด็จเข้าป่าหิมพานต์เพียงพระองค์เดียว ทรงผนวชเป็นฤาษี ดำรงอยู่ตลอดพระชนมายุแล้ว ในเวลาสิ้นอายุก็จุติจากโลกนี้แล้ว ไปบังเกิดในเทวโลก

เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ท่านกล่าวไว้ต่อจากเรื่องก่อน แต่มิได้หมายความว่า จะเป็นชาติที่เกิดขึ้นติดต่อกัน เพราะหลังจากสิ้นภพชาติที่เกิดเป็นมาณพหนุ่มแบกมารดาข้ามมหาสมุทรแล้ว ก็ไปบังเกิดในพรหมโลก สิ่งที่ทำให้พระโพธิสัตว์คิดถึงความปลอดภัยของตนในครั้งอดีตได้ในชาตินี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าคงเป็นเพราะท่านเคยสั่งสมความปลอดภัยไว้ในจิตของตนแล้ว ดังนั้น เมื่อเห็นความทุกข์ของช้างที่ถูกนายควาญช้างทรมานด้วยการให้ช้างงับท่อนเหล็กกร้อน จึงเกิดความสลดสังเวชถึงโทษของราคะ อยากพ้นไปจากอำนาจของราคะและช่วยให้ผู้อื่นพ้นตามด้วย

ก. เรื่องพรหมฤาษี

มีเรื่องเล่าว่า ในชาติหนึ่งพระโพธิสัตว์ได้จุติจากเทวโลก เกิดในตระกูลพราหมณ์ผู้เป็นหัวหน้าหมู่บ้านพราหมณ์ แคว้นมคธ พอคลอจากครรภ์ของมารดาก็มีผิวพรรณเหมือนผิวพรรณของพรหมจึงได้นามว่า “พรหมกุมาร” ท่านสำเร็จไตรเพทและศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการตั้งแต่อายุเพียง ๑๖ ปี เพราะเป็นคนที่มิปัญญามาก หลังจากมารดาบิดาถึงแก่กรรมลง เขาได้ทำเปตกิจ^{๒๕} แก่มารดาบิดาแล้วเชิญพราหมณ์มาณพ ๕๐๐ คน มาศึกษาข้อที่ควรศึกษาทั้งหมดแล้วมอบทรัพย์ทั้งหมดให้แก่พวกเขา ส่วนตนเองได้ออกบวชเป็นฤาษี ต่อมาพราหมณ์มาณพทั้ง ๕๐๐ คน เหล่านี้ก็ออกบวชตาม

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๒๕} กิจที่ควรทำแก่ผู้ล่วงลับ

วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ได้ขึ้นภูเขาเพื่อเก็บผลไม้ เทียวหาผลไม้อยู่นานก็ไม่ได้ เมื่อมองดูเชิงเขาก็เห็นนางเสื่อโครงตัวหนึ่ง เพิ่งออกลูกมาได้ ๓ วัน แล้วทนหิวไม่ไหว จึงประสงค์จะกินลูกของตนซึ่งกำลังเล่นอยู่กับตน พระโพธิสัตว์คิดว่า “สังสารวัฏนี้ น่าตำหนินักหนา เพราะนางเสื่อโครงกำลังจะกินลูกของตนเอง เพื่อต้องการจะรักษาชีวิตของตนไว้” ครั้นคิดอย่างนี้แล้ว ก็ให้เรียกลูกศิษย์ผู้เป็นหัวหน้ามาแล้วบอกให้เที่ยวแสวงหาเนื้อที่เป็นคนราชสีห์หรือคนนกหัสติลิงค์ มาเพื่อให้แก่นางเสื่อโครง แม้ศิษย์คนไหนที่เที่ยวแสวงหาจนทั่วภูเขาก็ไม่ได้อะไรเลย พระโพธิสัตว์ได้ตรวจดูอัฐตภาพของตนทั้งหมดในอนาคตกาล และตรวจดูสุริระของตนโดยความเป็นของน่ารังเกียจอย่างนี้แล้วเกิดความคิดว่า เราจักช่วยสัตว์ซึ่งกำลังเสวยทุกข์มากมายอย่างนี้ให้พ้นจากทุกข์ได้ด้วยธรรมอะไร พิจารณาแล้วก็เห็นพุทธานุการกรรม อันเป็นธรรมที่ได้สั่งสมมาก่อนในอดีต ครั้นเห็นแล้วจึงเกิดความคิดขึ้นมาอีกว่า ธรรมดานุคคลที่ไม่ทำพุทธานุการกรรมที่ทำไต่ยาก ไม่ยอมสละสิ่งที่สละได้ยาก ไม่ให้สิ่งที่ให้ยาก ไม่ทนสิ่งที่ทนได้ยาก ก็ไม่สามารถเป็นพระพุทธเจ้าได้ เพราะเหตุที่จิตนี้เรากำหนดไว้เพื่อต้องการเป็นพระพุทธเจ้ามีโทษมาก อยู่ได้ไม่นาน ไม่ใช่ว่าจะมีอารมณ์เดียวเสมอไป ฉะนั้น เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่สรรพสัตว์ เราจักมอบร่างกายของเรา ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ ให้แก่นางเสื่อโครงตัวนี้ ตราบเท่าที่จิตของเรายังมีความเลื่อมใสอยู่ ทานอย่างอื่นทั้งหมด จะมีประโยชน์อะไรสำหรับเรา ครั้นคิดอย่างนี้ จึงตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าไว้ภายในจิตของตนว่า “ด้วยบุญกรรมนี้ ขอข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ข้าพเจ้าจักได้ช่วยสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากสังสารทุกข์ บรรลุถึงพระนิพพาน”^{๒๖} เมื่อคิดอย่างนี้แล้ว พระโพธิสัตว์จึงได้ประกาศให้ตัวเองทราบอีกครั้งหนึ่งว่า “ทั้งคนและภูเขาสอง จงอนุโมทนาแก่ข้าพเจ้าผู้เสียสละ ขอเทวดาทั้งหมด คือ พระอินทร์ พระพรหม ท้าวปชาบดี พระโสม พระยม และท้าวเวสสุวรรณ จงอนุโมทนาบุญที่ข้าพเจ้าทำแล้วนี้”^{๒๗}

ครั้นกล่าวเช่นนี้แล้ว พระโพธิสัตว์ก็กระโดดลงจากยอดเขามั่นทะ ตกลงไปใกล้ปากนางเสื่อโครง นางเสื่อโครงเห็นร่างของพระโพธิสัตว์ตกลงมาจากยอดเขา ก็ตั้งลูกของตนมากินเนื้อพระโพธิสัตว์แทน

ในพระชาติที่เป็นพรหมฤาษี เป็นเรื่องหนึ่งที่กล่าวถึงกันอย่างแพร่หลายในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ แม้ไม่ได้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกก็ตาม จุดเด่นอยู่ที่พระโพธิสัตว์ยอมสละชีวิตของตนเองให้กับแม่เสื่อโครง เพื่อพระโพธิญาณ ถ้าเป็นการบำเพ็ญบารมีหลังจากที่รับพุทธานุการแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการบำเพ็ญปรมัตถบารมี คือบารมีขั้นสูงสุด เพราะสละชีวิตเพื่อ

^{๒๖} พระจูฬพุทธโมส, โสตตถกัมมทานิทาน, (มปป.), หน้า ๒๗.

^{๒๗} อ่างแล้ว.

บำเพ็ญบารมี กล่าวคือ การสละร่างกายนั้นจัดเป็นทานปรมัตถบารมี ส่วนความตั้งใจอย่างแน่วแนในการสละร่างกายเพื่อปรารถนาความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอธิษฐานปรมัตถบารมี นี่เป็นความเห็นของผู้วิชัย ยังไม่พบเอกสารที่ท่านกล่าวไว้

จ. เรื่องพระราชบุตรผู้ถวายน้ำมันเมล็ดพันธุ์ผักกาด

มีเรื่องเล่าว่าในชาตินี้พระโพธิสัตว์ได้บังเกิดในราชตระกูล เป็นน้องสาวต่างมารดาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปุณณสีปิงกร วันหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นพระโพธิสัตว์รูปหนึ่งซึ่งได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า พระนามว่าสีปิงกร ได้เที่ยววิณฑาตน้ำมันเป็นนิตย์ เพื่อนำมาทำประทีปบูชาถวายแด่พระพุทธเจ้า ท่านเที่ยววิณฑาตน้ำมันจนทั่วพระนครก็ไม่ได้น้ำมันจึงเข้าไปยังกรุงราชคฤห์

พระราชบุตรได้ถวายน้ำมันเมล็ดพันธุ์ผักกาดแล้วตั้งความปรารถนาว่า “พี่ชายของเราเป็นพระพุทธเจ้า เพื่อต้องการช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้ฉันใด แม้เราก็จขอเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ในอนาคตกาล ฉะนั้น ในกาลที่เราเป็นพระพุทธเจ้า เราจักได้ซื้อน้ำมันเมล็ดพันธุ์ผักกาดทรงสิรินี้”^{๒๘} จากนั้นได้ถวายน้ำมันเมล็ดพันธุ์ผักกาดตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า แล้วถวายสาส์นแก่พระเถระเพื่อกราบทูลพระพุทธเจ้าถึงความปรารถนาของพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงสดับคำของพระเถระนั้นแล้วก็ได้ปรารภถึงปัญหานของพระภิกษุของพระองค์ แล้วตรัสบอกถึงเหตุที่พระนางคำรงอยู่ในเพศหญิง จึงไม่สามารถจะรับการพยากรณ์ได้ เพราะผู้ที่จะได้รับพยากรณ์ต้องบำเพ็ญบารมีมาหลายแสนกัป มีความเพียรมั่นคง มีปัญหานหนักแน่น สามารถประมวลธรรม ๘ ประการได้ คือ เป็นมนุษย์ ๑ มีเพศสมบุรณ์ ๑ มีเหตุ ๑ ได้เฝ้าพระศาสดาเฉพาะพระพักตร์ ๑ ได้บรรพชา ๑ สมบุรณ์ด้วยคุณ ๑ และได้ทำกุศล ๑ มีฉันทะ(ความปรารถนา) ๑

จากการศึกษาเรื่องราวในพระชาตินี้ ทำให้ได้แง่คิดหลายด้าน ประการแรกคือทำให้ทราบได้ว่าคติของสัตว์โลกทั้งหลายไม่มีความแน่นอน ย่อมเป็นไปตามกรรมที่กระทำไว้ แม้แต่พระโพธิสัตว์เองก็ยังมีกรทำผิดพลาดในบางชาติ จนเป็นเหตุให้เกิดเป็นสตรี ประการที่สองคือทำให้ทราบที่มาของพระนามว่าสิทธัตถะ ซึ่งเป็นผลจากการตั้งความปรารถนาหรือการอธิษฐานจิตของพระโพธิสัตว์ในพระชาตินี้ ประการที่สาม คือ ทำให้ได้แง่คิดว่าแม้เป็นสตรีก็สามารถตั้งความปรารถนาเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าได้ แต่ในชาติที่ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าและหลังจากได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว พระโพธิสัตว์จะถือกำเนิดในบุรุษเพศเท่านั้น ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงไม่มีการจำกัดสิทธิสตรี แต่มีหลักคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม กล่าวคือ เรื่องเพศก็เป็นส่วนหนึ่งของกฎแห่งกรรมและการอธิษฐานด้วย

^{๒๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

จ. เรื่องพระเจ้าอติเทวราช

พระโพธิสัตว์ ได้จุติจากความเป็นหญิง เพราะผลแห่งการถวายน้ำมันเมล็ดพันธุ์ ผักกาดอันทรงสิริ แล้วบังเกิดเป็นเทพบุตรผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากในสวรรค์ชั้นดุสิต ดำรงอยู่ในภพนั้นตราบเท่าอายุแล้วก็เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลก ในภพหนึ่งชื่อว่า สาระ ในนั้นทอสงไยนั้น จุติจากเทวโลกแล้วบังเกิดในราชตระกูล ในกรกัณเฑนคร หลังจากทีพระราชาบิดาสวรรคต ทรงได้รับการอภิเษกเป็นพระราชาทรงพระนามว่าพระเจ้าอติเทพ พระองค์มีโอกาสดำเนินเข้าสู่พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าพรหมเทพ ทรงบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกมะลิและดอกไม้ ๓ ชนิด ซึ่งทำจากรัตนะ ๗ ประการ ทรงไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว ได้ทำจิตตปณิธานว่า

ข้าแต่พระนาถเจ้า พระองค์ได้เป็นพระพุทธเจ้า สอนสัตว์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ร้อยสี่ ๔ ฉัณโณ ข้าพระองค์ ได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วก็จะช่วยสอนสัตว์ทั้งหลายในโลกให้ตรัสรู้ตามฉัณโณ

ข้าแต่พระนาถเจ้า พระองค์ทรงหลุดพ้นแล้ว ยังได้ทรงเปลี่ยนสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นตามด้วย ฉัณโณ ข้าพระองค์ได้หลุดพ้นแล้วจากสงสาร ก็จักช่วยเปลี่ยนสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นด้วย ฉัณโณเหมือนกัน

ข้าแต่พระนาถเจ้า พระองค์ทรงข้ามพ้นแล้ว ก็ยังช่วยสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นด้วย ฉัณโณ ข้าพระองค์ข้ามพ้นแล้ว ก็จักช่วยเปลี่ยนสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นด้วย ฉัณโณเหมือนกัน^{๒๕}

ในพระชาตินี้ พระโพธิสัตว์ตั้งความปรารถนาต่อพระพักตร์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ยังคงเป็นการตั้งความปรารถนาในใจ ยังมีได้เปล่งวาจาออกมา ถึงแม้เปล่งวาจาตั้งความปรารถนาแต่ไม่ได้เปล่งต่อเบื้องพระพักตร์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ไม่จัดเป็นการตั้งความปรารถนาด้วยวาจา ยังเป็นเพียงการตั้งความปรารถนาด้วยใจเช่นเดียวกับพระชาติที่เกิดเป็นพระนางวิสุทธาทิ

๓.๒.๒ ตั้งความปรารถนาด้วยวาจา

มีเรื่องแสดงไว้ว่า ในพระชาติหนึ่งพระโพธิสัตว์เป็นพระราชาทรงพระนามว่าพระเจ้าสาคร เป็นพระราชผู้ทรงธรรม วันหนึ่ง ทรงมีพระราชประสงค์จะเห็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าปฺราณศักยมุณี จึงรับสั่งให้ราชบุรุษทั้งหลายถือประทีป รูป ของหอม และดอกไม้ เป็นต้น เสด็จออกไปพร้อมด้วยเสนายาว ๑๒ โยชน์ ด้วยอานุภาพแห่งจักรพรรดิสิริอันยิ่งใหญ่ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระผู้มีพระภาคผู้สมบุรณ์ด้วยมหาปฐิสถลักษณะ ๓๒ ประการ ผู้ทรงรุ่งเรืองด้วยอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ แล้วเกิดศรัทธา เสด็จมาชนบทพบพระบาทพระศาสดากราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

ได้กราบทูลชมเชยพระผู้มีพระภาค ทรงมีพระกายและพระหฤทัยขานด้วยปิติมีพลัง เพราะได้เห็นพระศาสดาจึงดำริว่า

“เราได้จักรพรรดิสมบัติซึ่งคล้ายกับสมบัติของพระอินทร์ในอดีตภพนี้ ก็เพราะทานที่เคยให้แล้วในภพก่อน และเพราะศีลที่รักษาศิลแล้วในภพก่อน แม้เราเปลื้องตนเองให้พ้นจากสังสารทุกข์ก่อนแล้ว จึงเป็นพระพุทธเจ้า เพื่อช่วยเปลื้องสัตว์เหล่าอื่นให้พ้นด้วย เหมือนพระตถาคตศักยมุนีนี้เปลื้องตนเองให้พ้นจากสังสารทุกข์แล้ว จึงเปลื้องสัตว์เหล่าอื่นให้พ้นด้วยฉันนั้นเหมือนกัน”^{๓๐}

ครั้นพระโพธิสัตว์ทรงดำริแล้ว จึงสดุดีพระตถาคต เสด็จลุกขึ้นทำประทักษิณแล้ว เสด็จเข้าสู่รัษฎณูดินคร ทรงให้สร้างปราสาทถวายแด่พระผู้มีพระภาค เมื่อปราสาทเสร็จแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไป ทรงจัดแจงอาหารอันประณีตด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง แล้วนิมนต์ให้เสวย หลังจากพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จแล้ว ทรงมอบถวายปราสาท ๑๐,๐๐๐ หลัง พร้อมสิ่งก่อสร้างทั้งหลาย และเครื่องสักการบูชาซึ่งทำด้วยรัตน ๗ ประการแก่พระตถาคต ทรงหมอบด้วยพระอุระแทบเบื้องยุคลบาทพระผู้มีพระภาคแล้วเปล่งวาจาตั้งปณิธานว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยบุญกรรมนี้ แม้ข้าพระองค์จงได้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมศักยะ เหมือนพระองค์ที่ได้เป็นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า โคตมศักยะ” จากนั้น พระโพธิสัตว์ได้ตรัสต่ออีกว่า

“ข้าแต่พระนาถเจ้า แม้พระองค์ตรัสรู้แล้ว ช่วยสัตว์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ได้ ฉันใด ข้าพระองค์ ตรัสรู้แล้วก็จักช่วยสัตว์ทั้งหลายในโลกให้ตรัสรู้ด้วยฉันนั้นเหมือนกัน
ข้าแต่พระนาถเจ้า แม้พระองค์หลุดพ้นแล้ว (จากสังสารทุกข์) ช่วยเปลื้องสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นด้วย ฉันใด ข้าพระองค์หลุดพ้นแล้ว (จากสังสารทุกข์) ก็จักช่วยเปลื้องสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นด้วย ฉันนั้น
ข้าแต่พระนาถเจ้า แม้พระองค์ ข้ามพ้นแล้ว (จากสังสารทุกข์) ช่วยสัตว์ทั้งหลาย ให้ข้ามพ้นด้วย ฉันใด ข้าพระองค์ข้ามพ้นแล้ว ก็จักช่วยสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นด้วย ฉันนั้น”^{๓๑}

พระผู้มีพระภาคทรงสดับปณิธานนั้นแล้วได้ตรัสว่า “ถวายพระพรมหาบพิตร ชื่อว่าการแสวงหาพุทธธรรม ทำได้แสนยาก ถ้าหากพระองค์ปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ขอพระองค์โปรดได้สดับสิ่งที่ทำได้ยาก ซึ่งอามภพได้กล่าวแล้วเหล่านี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสต่ออีกว่า

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙-๕๐.

“มหาบพิตร ก็บุคคลใด สามารถใช้เท้าเหยียบย่ำห้องจักรวาลหมื่นห้องซึ่งเต็มไปด้วยถ่านเพลิงอันร้อนระอุไปจนถึงฝั่งโน้นได้ บุคคลนั้น ย่อมบรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้ก็หรือว่า บุคคลใด สามารถใช้เท้าเหยียบย่ำห้องจักรวาลหมื่นห้องซึ่งเต็มไปด้วยถ่านเพลิงที่ปราศจากเปลวไปจนถึงฝั่งโน้นได้ บุคคลนั้น ย่อมบรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้ ก็หรือว่า บุคคลใด สามารถใช้เท้าเหยียบย่ำห้องจักรวาลหมื่นห้องซึ่งเต็มไปด้วยภูเขาที่ร้อนแดงโชติช่วงไปจนถึงฝั่งโน้นได้ บุคคลนั้น ย่อมบรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้ก็หรือว่า บุคคลใด สามารถใช้กำลังแขนของตนเอง ว่ายข้ามห้องจักรวาลหมื่นห้อง ซึ่งเต็มไปด้วยน้ำร้อนคล้ายกับในโลหภูมิกรกไปจนถึงฝั่งโน้นได้ บุคคลนั้นย่อมบรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้ ก็หรือว่า บุคคลใด สามารถใช้เท้าเหยียบย่ำห้องจักรวาลหมื่นห้อง ซึ่งเต็มไปด้วยหินแร่ที่ร้อนแดงโชติช่วงไปจนถึงฝั่งโน้นได้ บุคคลนั้นย่อมบรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้ก็หรือว่า บุคคลใด สามารถเดินฝ่าห้องจักรวาลหมื่นห้อง ซึ่งคาบคายไปด้วยพุ่มไม้ไผ่มีหนามไปจนถึงฝั่งโน้นได้ บุคคลนั้นย่อมบรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้

ก็หรือว่า บุคคลใด สามารถใช้เท้าเหยียบย่ำห้องจักรวาลหมื่นห้อง ซึ่งคาบคายด้วยคมมีดโกนไปจนถึงฝั่งโน้นได้ บุคคลนั้นย่อมบรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้าได้

ข้ออุปมาแม้อื่นอีก ยังมีอยู่ ในโลกนี้ ดอกมะเดื่อหาได้แสนยาก ฉันทใด ความเป็นพระพุทธเจ้า ก็หาได้แสนยากกว่านั้น”^{๓๒}

หลังจาก พระโพธิสัตว์ทรงสดับพระพุทธดำรัสแล้ว จึงได้กราบทูลถึงการตั้งความปรารถนาพุทธภูมิอันเด็ดเดี่ยวของพระองค์ ซึ่งไม่ทรงกลัวแม้สักอย่างเดียวแด่พระผู้มีพระภาค พระศาสดาทรงสดับคํานั้นแล้วจึงทรงส่งอนาคตังสญาณไป ทรงทราบฝ่าฝืน ๑๑ อสงไขยกำไรแสนกัปนี้ไป ในภัทธกัป พระโพธิสัตว์นี้จักได้เป็นพระพุทธเจ้าจึงตรัสให้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๑๐ และสละมหาบริจาต ๕ ทรงพยากรณ์เป็นอนิยตพยากรณ์ (การพยากรณ์ไม่ตายตัว) ว่า ถ้าพระโพธิสัตว์สามารถบำเพ็ญบารมี ๑๐ เหล่านี้ได้ สามารถสละมหาบริจาต ๕ เหล่านี้ได้ ก็จักเป็นพระพุทธเจ้า

พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำพยากรณ์นั้นแล้ว ก็เกิดปีติโสมนัสปานประหนึ่งว่าจะได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณในวันพรุ่งนี้ สละรัตนะ ๑ ประการ พร้อมทั้งอิสริยยศของพระเจ้า

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐-๕๑.

จักรพรรดิทั้งหมดไว้ในพระพุทธศาสนาด้วยกำลังแห่งปิตุแล้วจึงผนวช เมื่อสิ้นพระชนมายุก็ไปเกิดในพรหมโลก

พระชาตินี้เป็นพระชาติแรกที่พระโพธิสัตว์ได้เปล่งความปรารถนาของตนออกมาจากต่อเบื้องพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปฺราณศักยมุนี แต่ก็ยังไม่ได้รับการพยากรณ์ยืนยันจากพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ แต่พระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์เป็นอนิยตพยากรณ์ว่า มหาบพิตร ถ้าว่าพระองค์ปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณ ขอพระองค์จงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์พึงบำเพ็ญ และจงสละมหาบริจาต ๕^{๓๓} เพราะเมื่อบุคคลเหล่าใด เมื่อปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า ไม่บำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้ครบ ไม่สละมหาบริจาต ๕ เหล่านี้ ชื่อว่าเคยได้เป็นพระพุทธเจ้าไม่มีเลย เพราะฉะนั้น ถ้าว่า พระองค์สามารถบำเพ็ญบารมี ๑๐ เหล่านี้ได้ สามารถสละมหาบริจาต ๕ เหล่านี้ได้ พระองค์จักเป็นพระพุทธเจ้า^{๓๔}

๓.๒.๓ การตั้งความปรารถนาด้วยกายและวาจา

ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย พุททวงศ์ ตอนที่ว่าด้วยสุเมธกถา^{๓๕} ได้ปรากฏเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ว่า ย้อนหลังไป ๔ อสงไขยกาลไรแสนกัป สมัยนั้น มีพระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกร พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ชื่อว่าสุเมธ อาศัยอยู่ในเมืองชื่อว่าอมรวดี ได้สั่งสมทรัพย์ไว้หลายโกฏิ มีทรัพย์สมบัติและธัญญาหารมากมาย เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจําแนกจบไตรเพท สำเร็จในคัมภีร์ทำนายลักษณะ และอิติहाสะ และในธรรมของตน วันหนึ่งท่านนั่งอยู่ในที่สงัดแล้วคิดว่า

“การเกิดในภพใหม่ และการแตกไปแห่งสรีระเป็นทุกข์ ความหลงตายเป็นทุกข์ ชีวิตถูกขร่าย้ามี มีความเกิด ความแก่ ความป่วยไข้เป็นธรรมดา เราจักแสวงหาพระนิพพานที่ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นแดนเกษม เอาเถิด เราควรเป็นผู้ไม่มีความห่วงใย ไม่มีความต้องการ ละทิ้งร่างกายที่เปื่อยเน่า เต็มไปด้วยซากศพต่าง ๆ นี้ไปเสีย มรรคนั้นไม่อาจจะไม่เป็นเหตุ มรรคนั้นที่มีอยู่ก็จักมี เราจักแสวงหามรรคนั้นเพื่อหลุดพ้นไปจากภพ”^{๓๖}

ครั้นคิดอย่างนี้แล้ว พระโพธิสัตว์ได้ให้ทรัพย์หลายร้อยโกฏิแก่คนทั้งหลาย แล้วเข้าไปยังภูเขาคิณคิณ สร้างอาศรมและบรรณศาลาอย่างดีไว้ ณ ภูเขาวรรณิกะ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากภูเขาคิณคิณ

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

^{๓๕} จ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑-๑๘๗/๕๖๗-๕๕๑.

^{๓๖} จ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๖-๒๖/๕๖๘-๕๗๐.

พานต์ นอกจากนี้ยังได้สร้างที่งกรรมซึ่งไม่แข็งกระด้าง มีคันไม้อยู่ภายใน มีกอไม้ปกคลุม มีขนาดพอดี เป็นที่นำมาซึ่งอภิญญาพละ เปลี่ยนจากการนั่งผ้าสาฎกมานั่งผ้าคากรอง (ผ้าเปลือกไม้) แทนละทิ้งบรรณศาลาแล้วเข้าไปอาศัยอยู่ที่โคนต้นไม้ ละทิ้งข้าวเปลือกที่หว่านไว้ ปลุกไว้เสียโดยไม่เหลือ บริโภคผลไม้ที่หล่นเอง

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกร เสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว วันหนึ่งเหล่าประชาชนได้ทูลนิมนต์พระพุทธรเจ้า และแผ้วถางทางสำหรับเสด็จดำเนิน ในขณะที่พระโพธิสัตว์ก็ออกจากอาศรม เหาะไปในท้องฟ้าเห็นหมู่ชนผู้มีจิตโสมนัส ยินดีรำเริงบันเทิงใจ จึงลงจากท้องฟ้า มาถามมนุษย์ทั้งหลายในขณะนั้นว่า “มหาชนผู้มีจิตโสมนัส ยินดีรำเริงบันเทิงใจช่วยกันแผ้วถางทางสำหรับเดินเพื่อใคร” ชนเหล่านั้นบอกว่า “พระพุทธรชินเจ้าผู้ยอดเยี่ยม พระนามว่าทีปังกรทรงเป็นผู้นำสัตว์โลก เสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ชนทั้งหลายช่วยกันแผ้วถางทางสำหรับเสด็จดำเนินเพื่อพระองค์” พอได้ฟังคำว่า ‘พุทโธ’ ความปีติก็เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์ จึงกล่าวประกาศความโสมนัสว่า ‘พุทโธ พุทโธ’ พระโพธิสัตว์ยินดีและตื่นต้นใจ ยินดีอยู่ ณ ที่นั้นว่า ‘เราจักปลุกพืชคือบุญลงในที่นี้ ขณะอย่าได้ล่วงเลยไป’ แล้วกล่าวว่า ‘ถ้าท่านทั้งหลายช่วยกันแผ้วถางทางเพื่อพระพุทธรเจ้า ขอจงให้โอกาสหนึ่งแก่ข้าพเจ้า แม้ข้าพเจ้าก็จะช่วยแผ้วถางทางสำหรับเสด็จดำเนิน’^{๓๖}

ชนเหล่านั้นได้ให้โอกาสแก่พระโพธิสัตว์เพื่อการแผ้วถางทาง ท่านแผ้วถางทางไป พลังคิดไปพลังว่า ‘พุทโธ พุทโธ’ เมื่อการแผ้วถางยังไม่ทันเสร็จ พระชินมหายานีทีปังกรพร้อมพระชีนาสพ ๔๐๐,๐๐๐ รูป ผู้ได้อภิญญา ๖ ก็เสด็จมาถึง พระโพธิสัตว์จึงส่ายผมแล้วลาดผ้าคากรองและหนังสัตว์ลงบนเปือกตมแล้วนอนคว่ำหน้าลงที่นั่น ด้วยคิดว่า “พระพุทธรเจ้า พร้อมทั้ง (สาวก) ผู้เป็นศิษย์จงเหยียบเราเสด็จไปเถิด อย่าทรงเหยียบเปือกตมที่นั่นเลย ชื่อนั้นจักเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เรา”^{๓๗}

ในขณะที่นอนอยู่บนพื้นดิน พระโพธิสัตว์ได้มีความคิดขึ้นว่า

“เราเมื่อต้องการอยู่ ก็พึงเผากิเลสเราได้ในวันนี้ (แต่) จะมีประโยชน์อะไรแก่เราที่จะรู้แจ้งพระธรรมในศาสนานี้ โดยเพศที่คนอื่นไม่รู้จัก เราจักบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ ฟ้นแล้วพึงปลดปล่อยมนุษย์พร้อมทั้งเทวดา

จะมีประโยชน์อะไรแก่เราที่เป็นผู้ขายเห็นกำลังความสามารถจะข้ามพ้นแต่เพียงผู้เดียว เราจักบรรลุพระสัพพัญญุตญาณช่วยมนุษย์โลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้นด้วยด้วยอธิการ (คือกุศลอันยิ่งใหญ่) นี้ที่เราได้ทำแล้วในพระพุทธรเจ้า ทรงเป็น

^{๓๖} จ. พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๔๒-๔๓/ ๕๖๒.

^{๓๗} จ. พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๕๓/๕๖๓.

สูงสุดแห่งบุรุษ เราจะบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ จะช่วยหมู่ชนเป็นอันมากให้ข้าม
 พ้น เราจักตัดกระแสสังสารวัฏ ทำลายภพทั้ง ๓ แล้วขึ้นสู่ธรรมนาว่า (เรือกือธรรม)
 ช่วยมนุษยโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้ข้ามพ้น”^{๓๕}

พระพุทธเจ้าประทับยืนอยู่เหนือศีรษะของพระโพธิสัตว์ แล้วตรัสพยากรณ์ว่า
 “เธอทั้งหลายจงดูชฎิลดาบสนี้ ผู้มีดตะกั่ว ในกัปอันประมาณมิได้นับจากกัปนี้
 ไป เขาจักเป็นพระพุทธเจ้าในโลก พระตถาคตได้เสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ที่นา
 รีนรมย์ ทรงเริ่มตั้งความเพียรบำเพ็ญทุกรกิริยา พระตถาคตจักประทับนั่งที่โคนต้น
 อชปาลนิโครธ ทรงรับข้าวปายาสในที่นั้นแล้วเสด็จไปยังแม่น้ำเนรัญชรา พระชิน
 เจ้าพระองค์นั้นจักเสวยข้าวปายาสที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แล้วเสด็จไปที่โคนต้น
 โพธิ์ ตามหนทางอันประเสริฐที่ตกแต่งไว้แล้ว

จากนั้น พระองค์ผู้มีพระยศยิ่งใหญ่ จักทำประทัภณินโพธิมณฑลอันยอดเยี่ยมแล้ว ตรัส
 รู้ที่โคนต้นอัสสัตถพฤกษ์ พระมารดาผู้ให้กำเนิดพระชินเจ้าพระองค์นี้จักมีพระนามว่ามายา พระบิดา
 จักมีพระนามว่าสุทโธทนะ พระชินเจ้าพระองค์นี้จักมีพระนามว่าโคดม พระโกสิตเถระและพระอุป
 ดิสสเถระ ผู้ไม่มีอาสวะ สิ้นราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่นดี จักเป็นพระอัครสาวก พระเถระนามว่าอานนท์
 จักเป็นพระอุปัฏฐาก บำรุงพระชินเจ้าพระองค์นี้ พระเขมาเถรีและพระอุบลวรรณาเถรี ผู้ไม่มีอาสวะ
 สิ้นราคะ มีจิตสงบ ตั้งมั่นดี จักเป็นพระอัครสาวิกา ดันไม้เป็นที่ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคพระองค์
 นั้น ชาวโลกเรียกว่า ต้นอัสสัตถพฤกษ์ จิตตคหบดีอุบาสกและหัตถคหบดีอุบาสก ชาวเมืองอาฬวี
 จักเป็นอัครอุปัฏฐาก นันทมารดาอุบาสิกาและอุตตราอุบาสิกา จักเป็นอัครอุปัฏฐายิกา พระโคดมผู้มี
 ยศพระองค์นั้นจักมีพระชนมายุประมาณ ๑๐๐ ปี”^{๓๖}

เทวดาและมนุษย์ได้ฟังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าแล้ว ต่างก็มีความชื่นชมยินดีใน
 ความเป็นหน่อพุทธางกูรของพระโพธิสัตว์ ต่างเปล่งเสียงโห่ร้อง ประนมมือ ร่าเริง ประนมมือนมัสการ
 ว่า “ถ้าเราทั้งหลายจักพลาดศาสนาของพระโลกนาถพระองค์นี้ เราทั้งหลายก็จักพร้อมหน้าหน่อ
 พุทธางกูรนี้ ในอนาคตกาลมนุษย์ทั้งหลายเมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดทำเฉพาะหน้าแล้ว ก็ยึดเอาท่า
 ถัดไปจึงข้ามแม่น้ำใหญ่ไป ฉะนั้น เราทั้งหมดก็ฉันทันเหมือนกัน ถ้าพลาดพระชินเจ้าพระองค์นี้ ก็
 จักพร้อมหน้าหน่อพุทธางกูรนี้ในอนาคตกาล”^{๓๗}

^{๓๕} พุ. พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๕๔-๕๘/๕๗๔.

^{๓๖} พุ. พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๖๐-๖๕/๕๗๕-๕๗๖.

^{๓๗} พุ. พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๗๒-๗๔/๕๗๖-๕๗๗.

พระพุทธเจ้าพระนามว่าทิปังกร ทรงประกาศกรรมของพระโพธิสัตว์แล้ว ทรงยกพระบาทเบื้องขวาขึ้น สวากของพระผู้มีพระภาคผู้อยู่ในที่นั้นทุก ๆ องค์ ได้ทำประตักขณแก่พระโพธิสัตว์ ส่วนพวกเทวดา มนุษย์ อสูร ยักษ์ ก็ได้อภิวัตแล้ว พากันหลีกไป

เมื่อพระพุทธเจ้าพระนามว่าทิปังกรพร้อมทั้งพระสงฆ์ล่องคลองจกษุพระโพธิสัตว์ไป ท่านก็ลุกขึ้นจากการนอนแล้วนั่งขัดสมาธิ สำราญใจด้วยความสุข บันเทิงใจด้วยความปราโมทย์และคัมภีร์ด้วยปิติ นั่งขัดสมาธิอยู่ในกาลนั้นแล้วคิดว่า ‘เราเป็นผู้มีความชำนาญในฌาน ถึงความสำเร็จ อภิญญา ในโลกธาตุหมื่นจักรวาล ไม่มีญาติผู้เสมอกับเรา ในธรรมคือฤทธิ ก็ไม่มีใครเสมอกับเรา เราได้สุขเช่นนี้’

ขณะที่พระโพธิสัตว์นั่งขัดสมาธิอยู่ เทวดาผู้สถิตอยู่ในโลกธาตุหมื่นจักรวาลต่างพากันเปล่งเสียงอย่างกึกก้อง พระโพธิสัตว์ได้สดับพระพุทธดำรัสและคำของเทวดาในหมื่นจักรวาลทั้ง ๒ แล้ว ก็ยินดีว่าเร้าบันเทิงใจ คิดว่า ‘พระพุทธชินเจ้าทั้งหลาย มีพระดำรัสไม่เป็นสอง มีพระดำรัสไม่เป็นโมฆะ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่มีพระดำรัสไม่จริง เราคงจะเป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน พระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุด ย่อมเที่ยงแท้แน่นอน เหมือนก้อนดินที่โยนขึ้นไปบนท้องฟ้า ย่อมตกลงมาที่พื้นดินเป็นแน่ เป็นต้น

หลังจากนั้น พระโพธิสัตว์ได้คิดอีกว่า จักค้นหาพุทธการกกรรมจากสิบทิศ เมื่อค้นหาอยู่ ได้เห็นทานบารมีเป็นข้อที่ ๑ ซึ่งเป็นทางใหญ่ที่ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ทั้งหลายในปางก่อน ได้อบรมสั่งสมมา จึงเตือนตนเองว่า “ท่านจงยึดทานบารมีข้อที่ ๑ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณ ท่านก็จงบำเพ็ญทานบารมีเถิด หม้อที่เต็มด้วยน้ำซึ่งผู้ใดผู้หนึ่งจับคว่ำลง น้ำย่อมไหลออกหมด ไม่ขังอยู่ในหม้อนั้น ฉะนั้น ท่านเห็นผู้ขอทั้งชั้นต่ำ ชั้นกลาง และชั้นสูง แล้วจงให้ทานอย่าให้เหลือ ดุจหม้อน้ำที่เขาคว่าลง ฉะนั้น”^{๔๒}

เมื่อเห็นว่าพุทธการกกรรมมิได้มีเพียงเท่านี้ ค้นหาต่อไป จึงพบศีลบารมี แล้วเตือนตนเองว่า “ท่านจงยึดศีลบารมีข้อที่ ๒ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณ ท่านก็จงบำเพ็ญศีลบารมีเถิด จามรีย่อมรักษาขนหาง (ของตน) ที่ติดข้องอยู่ในที่ใด ๆ ก็ยอมตายในที่นั้น ไม่ยอมให้ขนหางเสียไป ฉะนั้น ท่านจงบำเพ็ญศีลในภูมิทั้ง ๓๑ รักษาศีลให้บริบูรณ์ในกาลทุกเมื่อ ดุจจามรีรักษาขนหาง ฉะนั้น”^{๔๓}

เมื่อเห็นว่าพุทธการกกรรมมิได้มีเพียงเท่านี้ ค้นหาต่อไปก็ได้เห็นเนกขัมมบารมี จึงเตือนตนเองว่า “ท่านจงยึดเนกขัมมบารมีข้อที่ ๓ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุ

^{๔๒} พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๑๓-๑๑๕/๕๘๓.

^{๔๓} พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๒๒-๑๒๔/๕๘๓-๕๘๔.

พระโพธิญาณ ท่านจงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีเถิด คนที่ถูกขังอยู่ในเรือนจำ ได้รับทุกข์มานานย่อมไม่เกิดความยินดีในเรือนจำนั้น มีแต่จะหาช่องทางที่จะพ้นออกไป ฉันทใด ท่านจงเห็นภพทั้งปวงคือเรือนจำ จงมุ่งหน้าต่อเนกขัมมะเพื่อหลุดพ้นไปจากภพ ฉันทนั้นเถิด”^{๔๔}

เมื่อเห็นว่าพุทธการกธรรมมิได้มีเพียงเท่านี้ คันทต่อไปอีกก็ได้เห็นปัญญาบารมีเป็นข้อที่ ๔ จึงเตือนตนเองว่า “ท่านจงยึดปัญญาบารมีข้อที่ ๔ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลुพระโพธิญาณ ท่านก็จงบำเพ็ญปัญญาบารมีเถิด ภิกษุเมื่อเที่ยวบิณฑบาต มิได้เว้นว่าจะเป็นตระกูลชั้นต่ำ ชั้นกลาง หรือชั้นสูง ย่อมได้อาหารพอยังอดภาพให้เป็นไปได้ ฉันทใด ท่านเมื่อสอบถามคนมีความรู้ตลอดกาลทั้งปวง บำเพ็ญปัญญาบารมีไปเถิด แล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ฉันทนั้น”^{๔๕}

เมื่อเห็นว่าพุทธการกธรรมมิได้มีเพียงเท่านี้ คันทต่อไปอีกก็ได้พบวิริยบารมีเป็นข้อที่ ๕ จึงเตือนตนเองว่า “ท่านจงยึดวิริยบารมีข้อที่ ๕ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณ ท่านก็จงบำเพ็ญวิริยบารมีเถิด ราชสีห์พญาเนื้อมีความเพียรไม่ย่อหย่อน ทั้งในขณะที่หมอบ ยืน และเดิน ประคองใจไว้ทุกเมื่อ ฉันทใด ท่านจงประคองความเพียรให้มั่นคงทุกภพทุกชาติ บำเพ็ญวิริยบารมีไปเถิด แล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ฉันทนั้น”^{๔๖}

เมื่อเห็นว่าพุทธการกธรรมมิได้มีเพียงเท่านี้ คันทต่อไปอีกก็ได้เห็นขันติบารมีเป็นข้อที่ ๖ แล้วจึงเตือนตนเองว่า “ท่านจงยึดขันติบารมีข้อที่ ๖ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ท่านมีใจแน่วแน่ (ไม่เป็นสอง) ในขันติบารมีนั้น จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ธรรมดาแผ่นดินย่อมทนทานต่อสิ่งที่เขาทิ้งลงทุกอย่าง ทั้งที่สะอาดและไม่สะอาด ไม่ทำความยินดีและความขัดเคือง แม้ฉันทใด ถึงท่านก็ฉันทนั้นเหมือนกัน อดทนต่อการขย่งและการดูหมิ่นของคนทั้งปวง บำเพ็ญขันติบารมีแล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้”^{๔๗}

เมื่อเห็นว่าพุทธการกธรรมมิได้มีเพียงเท่านี้ ท่านจึงคันทต่อไปอีกได้เห็นสัจจบารมีเป็นข้อที่ ๗ จึงเตือนตนเองว่า “ท่านจงยึดสัจจบารมีข้อที่ ๗ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ท่านมีคำพูดที่แน่นอน (ไม่เป็นสอง) ในสัจจบารมีนั้น จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ธรรมดาว่าดาวประกายพริ้วเป็นความพเคราะห์ที่เที่ยงตรงในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ย่อมไม่เคลื่อนไปจากวิถีโคจร ไม่ว่าจะเป็นฤดูแล้ง

^{๔๔} จ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๒๓-๑๒๕/๕๘๔.

^{๔๕} จ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๓๒-๑๓๔/๕๘๕.

^{๔๖} จ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๓๖-๑๓๘/๕๘๕.

^{๔๗} จ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๔๒-๑๔๔/๕๘๖.

ร้อน ฤดูหนาว หรือฤดูฝน แม้ฉันใด ถึงท่านก็ฉันนั้นเหมือนกัน จงอย่าถอยกลับไปจากทาง (ที่ถูกต้องมั่นคง) ในสัจจะทั้งหลาย บำเพ็ญสัจจบารมีแล้ว จักบรรลุสัมโพธิญาณได้”^{๔๘}

เมื่อเห็นว่าพุทธการกกรรมมิได้มีเพียงเท่านี้ จึงค้นหาต่อไปก็พบอธิฐานบารมีเป็นข้อที่ ๘ จึงเตือนตนเองว่า “ท่านจงยึดอธิฐานบารมีข้อที่ ๘ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ท่านเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในอธิฐานบารมีนั้นแล้ว จักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ภูผาไม่หวั่นไหว ตั้งมั่นไม่สะเทือน เพราะลมแรง คงตั้งอยู่ในที่เดิมนั่นเอง แม้ฉันใด ท่านก็ฉันนั้นเหมือนกัน จงเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในอธิฐานบารมีทุกเมื่อบำเพ็ญอธิฐานบารมีแล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้”^{๔๙}

เมื่อเห็นว่าพุทธการกกรรมมิได้มีเพียงเท่านี้ ค้นหาต่อไปอีกก็ได้เห็นเมตตาบารมีเป็นข้อที่ ๙ จึงเตือนตนเองว่า “ท่านจงยึดเมตตาบารมีข้อที่ ๙ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณ ท่านก็จงเป็นผู้ไม่มีใครเสมอในเมตตาบารมี ธรรมดา น้ำย่อมแผ่ความเย็นชำระล้างมลทิน คือธาตุเสมอกันทั้งในคนดีและคนชั่ว แม้ฉันใด ท่านก็ฉันนั้นเหมือนกัน จงเจริญเมตตาให้เสมอกัน ทั้งในคนที่เกื้อกูลกันและในคนที่ไม่ได้เกื้อกูลกัน บำเพ็ญเมตตาบารมีแล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้”^{๕๐}

เมื่อเห็นว่าพุทธการกกรรมมิได้มีเพียงเท่านี้ ค้นหาต่อไปอีกก็ได้เห็นอุเบกขาบารมีเป็นข้อที่ ๑๐ จึงเตือนตนเองว่า “ท่านจงยึดอุเบกขาบารมีข้อที่ ๑๐ นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน ท่านเป็นผู้มีอุเบกขาเที่ยงตรง มั่นคงจักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ธรรมดา แผ่นดินย่อมวางเฉยในสิ่งที่เขาทิ้งลงทั้งสะอาดและไม่สะอาด ทั้ง ๒ อย่าง เว้นความโกรธและความยินดี แม้ฉันใด ท่านก็ฉันนั้นเหมือนกัน จงมีใจเที่ยงตรงในสุขและทุกข์ในกาลทุกเมื่อ บำเพ็ญอุเบกขาบารมีแล้วจักบรรลุสัมโพธิญาณได้ ธรรมที่เป็นเครื่องบ่มพระโพธิญาณ มีอยู่ในโลกเพียงเท่านี้ นอกจากนี้ยิ่งกว่านั้นไม่มี ท่านจงตั้งมั่นอยู่ในธรรมนั้นเถิด”^{๕๑}

เมื่อพระโพธิสัตว์พิจารณาเห็นพุทธการกกรรมเหล่านี้พร้อมทั้งกิจและลักษณะอันเป็นภาวะของตนแล้ว ก็เกิดแผ่นดินไหวขึ้น พุทธบริษัททั้งหลายสิ้นเทา นอนสลบอยู่บนภาคพื้นทีบริเวณนั้น หมอน้ำ หม้อข้าว หม้อใส่กระแจะ และหม้อที่ใส่เปรียงในทีนั้นจำนวนมาก ต่างก็กระทบกันและกัน มหาชนตกใจกลัวพากันเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกรทูลถามว่า “อะไรจักมีแก่ชาวโลก เป็นเหตุดีหรือเหตุร้าย ชาวโลกทั้งปวงถูกเบียดเบียน ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระจักขุ ขอพระองค์ได้โปรดบรรเทาภัยที่เบียดเบียนนั้นเถิด”

^{๔๘} จ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๔๓-๑๔๕/๕๘๖-๕๘๗.

^{๔๙} จ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๕๒-๑๕๔/๕๘๗.

^{๕๐} จ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๕๓-๑๕๕/๕๘๗-๕๘๘.

^{๕๑} จ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๖๒-๑๖๕/๕๘๘.

พระพุทธเจ้าตรัสบอกให้มหาชนได้เข้าใจว่า “ในการที่พุทธาไหวครั้งนี้ ท่านทั้งหลายจงเบาใจเถิด อย่าตกใจกลัวเลย วันนี้เราพยากรณ์ผู้ใดว่าจักเป็นพระพุทธเจ้าในโลก ผู้นั้นพิจารณาเห็นธรรมที่พระชินเจ้าทรงอบรมสั่งสมมาก่อน เมื่อผู้นั้นพิจารณาธรรมซึ่งเป็นพุทธภูมิโดยไม่มีเหลือ เพราะเหตุนั้น ปฐพีโลกธาตุมีหมื่นจักรวาล ในโลกพร้อมทั้งเทวโลกจึงไหวแล้ว”^{๕๒}

มหาชนได้ฟังพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคแล้วก็เกิดความสบายใจขึ้น พากันมาหาพระโพธิสัตว์แล้วอภิวาทอีก ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ยึดพระพุทธคุณ ทำใจให้มั่นคง นมัสการพระพุทธเจ้าพระนามว่าทิปังกรแล้วลุกจากอาสนะ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายถือดอกไม้มงคล ดอกไม้ที่เป็นของมนุษย์แล้วโปรยปรายดอกไม้ทั้งหลายเพื่อพระโพธิสัตว์เทพและมนุษย์ทั้ง ๒ ฝ่าย เหล่านั้น ต่างก็ประกาศความสวัสดิ์ว่า

“ท่านปรารณาดำแหน่งอันใหญ่หลวงของท่านได้ตำแหน่งนั้นตามความปรารณาเถิด เสนียดจัญไรทั้งปวงจงอย่ามี ความโศกและโรคจงอย่ามี อันตรายจงอย่ามีแก่ท่าน ขอให้ท่านได้บรรลุพระโพธิญาณอันประเสริฐเร็วพลันเถิด เมื่อถึงฤดู (ที่ดินไม้ผลิดอก) หนูไม้จำพวกที่มีดอก ก็ผลิดอก ฉันทิด ท่านผู้มีความเพียรอันยิ่งใหญ่ ขอท่านจงผลิดด้วยพระพุทธญาณ ฉันทันเหมือนกันเถิด

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็ได้ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการมาแล้ว ฉันทิด ท่านผู้มีความเพียรอันยิ่งใหญ่ ขอท่านจงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ ฉันทันเหมือนกันเถิด พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ก็ได้ตรัสรู้ที่โพธิมณฑล ฉันทิด ท่านผู้มีความเพียรอันยิ่งใหญ่ ขอท่านจงตรัสรู้ที่ดินไม้เป็นที่ตรัสรู้ของพระชินเจ้า ฉันทันเหมือนกันเถิด พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ก็ได้ทรงประกาศพระธรรมจักรแล้ว ฉันทิด ท่านผู้มีความเพียรอันยิ่งใหญ่ ขอท่านจงประกาศพระธรรมจักร ฉันทันเหมือนกันเถิด ดวงจันทร์ในวันเพ็ญเต็มดวงส่องสว่าง ฉันทิด ขอท่านผู้มีใจปรารถนาที่เต็มเปี่ยมแล้ว จรุงโรจน์ (สว่างไสว) ในหมื่นจักรวาล ฉันทันเหมือนกันเถิด ดวงอาทิตย์พ้นจากราหูแล้ว ย่อมไพโรจน์แจ่มจ้าด้วยแสงสว่าง ฉันทิด ขอท่านจงพ้นจากโลกธรรมแล้ว แจ่มจ้าด้วยสิริ (แห่งพระพุทธเจ้า) ฉันทันเหมือนกันเถิด แม่น้ำทุกสายไหลไปสู่ทะเลหลวง ฉันทิด ขอชาวโลกพร้อมทั้งเทวดาทั้งหลาย จงพากันหลังไหลไปในสำนักของท่าน ฉันทันเหมือนกันเถิด”^{๕๓}

^{๕๒} พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๓๒-๑๓๔/๕๘๕-๕๘๐.

^{๕๓} พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๓๕-๑๓๖/๕๘๐-๕๘๑.

หลังจากนั้น สุเมธดาบสผู้ได้รับความชมเชย และสรรเสริญจากทวยเทพและหมู่มนุษย์ทั้งหลายได้สมาทานธรรม ๑๐ ประการ แล้วจึงเข้าไปยังป่าใหญ่เพื่อบำเพ็ญกรรมเหล่านั้นให้บริบูรณ์ เรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา นับเป็นการเริ่มต้นการเป็นพระโพธิสัตว์อย่างสมบูรณ์ที่เรียกว่า “นิยตโพธิสัตว์” เพราะเป็นชาติแรกที่พระโพธิสัตว์ได้รับพุทธพยากรณ์ ยืนยันจากพระพุทธเจ้าที่บังกร เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการบำเพ็ญเพียรบารมี ๔ อสงไขยกำไรแสนกัป เหตุที่ผู้วิจัยจัดไว้ในเรื่องการบำเพ็ญบารมีก่อนได้รับพุทธพยากรณ์ เพราะท่านได้บำเพ็ญบารมีมาก่อนที่จะได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้รับพุทธพยากรณ์ มีการบำเพ็ญทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี เป็นต้น

สรุปได้ว่า การตั้งความปรารถนาที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และช่วยผู้อื่นให้ข้ามพ้นไปจากวัฏฏสงสารในแต่ละชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะได้รับพุทธพยากรณ์นั้น ถือเป็นการบำเพ็ญอธิฐานบารมี และเป็นการวางจุดมุ่งหมายเพื่อนำไปสู่การสร้างบารมีข้ออื่นต่อไป หากขาดอธิฐานบารมีแล้ว พระโพธิสัตว์ก็ไม่สามารถบำเพ็ญบารมีข้ออื่นให้สำเร็จได้ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวไว้ว่า “พระโพธิสัตว์ต่างจากพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ กล่าวคือ แม้พระโพธิสัตว์จะแสนเก่งแล้ว ยอมสละชีวิตของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ แต่พระโพธิสัตว์นั้น ต้องทำความดีด้วยปณิธาน คือ ต้องตั้งใจ ต้องมุ่งมั่น อธิฐานไว้ว่าจะทำความดีนั้น ๆ”^{๔๔}

๓.๓ การบำเพ็ญอธิฐานบารมีหลังจากได้รับพุทธพยากรณ์

การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนได้รับพุทธพยากรณ์ที่กล่าวไว้ในข้อ ๓.๒ นั้น มีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเฉพาะในพระชาติที่เป็นสุเมธดาบส ซึ่งเป็นชาติที่ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกรเท่านั้น ส่วนเรื่องอื่น ๆ มีอยู่ในคัมภีร์ชั้นรองลงมาดังได้แสดงไว้แล้วในเบื้องต้น การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์หลังจากได้รับพุทธพยากรณ์แล้ว มีระยะเวลาในการบำเพ็ญไม่เท่ากัน เช่นเดียวกับการบำเพ็ญก่อนได้รับพุทธพยากรณ์ ตามประเภทของพระโพธิสัตว์ คือ พระปัญญาวชิรโพธิสัตว์ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขยกำไรแสนกัป พระสัทธาวชิรโพธิสัตว์ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี ๘ อสงไขยกำไรแสนกัป และพระวิริยวชิรโพธิสัตว์ใช้เวลาบำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงไขยกำไรแสนกัป การบำเพ็ญบารมีหลังจากได้รับพุทธพยากรณ์นี้มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก ส่วนการกำหนดว่าเรื่องไหนบำเพ็ญบารมี ได้แสดงไว้ในรายงานการวิจัยเรื่องการ

^{๔๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต, ปัจจุบันนี้คือ พระพรหมคุณาภรณ์), จาริกบุญจาริกธรรม, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สว, ๒๕๔๑), หน้า ๔๐๘.

วิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก โดยจัดชาดกทั้ง ๕๔๗ เรื่อง เข้าในหมวดหมู่ของบารมี ๑๐

สรุปได้ ดังนี้ทานบารมี มี ๓๕ ชาดก ศีลบารมี มี ๓๓ ชาดก เนกขัมมบารมี มี ๘๐ ชาดก ปัญญาบารมี มี ๒๕๖ ชาดก วิริยบารมี มี ๗ ชาดก ขันติบารมี มี ๒๕ ชาดก สัจจบารมี มี ๕ ชาดก อริยฐานบารมี มี ๖ ชาดก เมตตาบารมี มี ๖๘ ชาดก และอุเบกขาบารมี มี ๒๖ ชาดก รวมเป็น ๕๔๗ ชาดก^{๕๕}

๓.๓.๑ การบำเพ็ญอริยฐานบารมีที่ปรากฏในนิบาตชาดก

ในชาดก ๖ มีเรื่องที่เป็นอริยฐานบารมี เรียงลำดับตามนิบาตชาดก ๕๔๗ เรื่อง ได้แก่ นพป่านชาดก^{๕๖} กุกกุรชาดก^{๕๗} ทุมเมธชาดก^{๕๘} มันทาตุชาดก^{๕๙} มาตังคชาดก^{๖๐} และเนมิราชชาดก^{๖๑} ซึ่งในแต่ละเรื่องมีความย่อดังต่อไปนี้

ก. นพป่านชาดก^{๖๒}

ครั้งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายอาบน้ำในสระโบกขรณีชื่อว่านพป่านะ แล้วให้พวกสามเณรเอาท่อนไม้้อมาเพื่อต้องการทำล่องเข้มนเห็นท่อนไม้้อเหล่านั้นทะลุตลอด จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ทูลถามถึงเหตุที่ท่อนไม้้อเหล่านั้นเป็นรูทะลุตลอดตั้งแต่โคนจนถึงปลาย พระผู้มีพระภาคตรัสบอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่านี่เป็นการอริยฐานเดิมของพระองค์ และได้ตรัสเล่าถึงเรื่องในอดีตว่า

ในอดีตกาล มีผีเสื้อน้ำคนหนึ่งเที่ยวกินคนผู้ลงไปสระโบกขรณีนั่น ในกาลนั้นพระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระยากระบี่มีขนาดเท่าเนื้อละมั่ง แวดล้อมด้วยหมู่วานรแปดหมื่นตัว พระยากระบี่ได้ให้อีวาทแก่หมู่วานรถึงอันตรายต่าง ๆ ที่จะพึงมีในป่านั้น และถ้าหากจะคืบหน้าหรือกินอาหารที่ยังไม่เคยกินต้องสอบถามตนก่อน ซึ่งหมู่วานรเหล่านั้นต่างก็รับคำ

^{๕๕}พัฒน์ เพ็งผลา, รศ. “การวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก”, รายงานการวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), หน้า ๓.

^{๕๖}บุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๒๐/๘-๙.

^{๕๗}บุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๒๒/๑๐.

^{๕๘}บุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๒๒/๕๐.

^{๕๙}บุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๒๒-๒๔/๑๒๔-๑๒๕.

^{๖๐}บุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑-๒๓/๔๖๕-๔๗๓.

^{๖๑}บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๒๑-๔๘๕/๒๔๖-๒๔๗.

^{๖๒}บุ.ชา. (ไทย) ๓/๑/๒๓๔-๒๓๕.

วันหนึ่งหม่วานรที่เป็นบริวารของพระโพธิสัตว์ไปในสถานที่ที่ไม่เคยไป เที้ยวอยู่ในที่นั่นหลายวัน เมื่อจะแสวงหาน้ำดื่มก็เห็นสระโบกขรณีสระหนึ่ง แต่ยังไม่คืบหน้า นั่งคอยการมาของพระโพธิสัตว์ก่อน พระโพธิสัตว์จึงเดินตรวจดูสระโบกขรณีนั่น เห็นมีแต่รอยเท้าลง ไม่เห็นรอยเท้าขึ้นจึงรู้ว่าสระโบกขรณีนี้นี้มีมนุษย์อยู่ ฝ่ายผีเสื้อน้ำรู้ว่าวานรเหล่านั้นไม่ลง จึงแปลงกายเป็นผู้มีความน่าเกลียดน่ากลัว แหวกน้ำออกมาชักชวนให้คืบหน้า พระโพธิสัตว์ถามแล้วจึงทราบว่าเป็นผีเสื้อน้ำผู้ที่สามารถกินทุกคนที่ลงไปสระนั้นได้ แม้กระทั่งนก พระโพธิสัตว์ไม่ยอมตกอยู่ในอำนาจของผีเสื้อน้ำ ได้อธิษฐานว่าไม้อ้อทั้งหมดที่เกิดรอบสระโบกขรณีนี้นี้จะเป็นรูตลอด ด้วยอุปการแห่งประโยชน์ของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเป็นสภาพยิ่งใหญ่ การอธิษฐานย่อมสำเร็จดังแต่นั้นมา ไม้อ้อที่เกิดรอบสระโบกขรณีทุกต้นเกิดเป็นรูเดียวตลอด ครั้นพระโพธิสัตว์อธิษฐานอย่างนี้แล้วจึงนั่งถือไม้อ้อลำหนึ่งสูบน้ำมาดื่ม เหล่าวานรแปดหมื่นตัวก็ถือไม้อ้อตัวละลำ นั่งล้อมสระโบกขรณีสูดน้ำมาดื่มเช่นเดียวกัน ผีเสื้อน้ำจึงไม่สามารถกินวานรได้สักตัว เกิดความเสียใจจึงไปยังนิเวศน์ของตน ฝ่ายพระโพธิสัตว์พร้อมทั้งบริวารก็เข้าป่าไปเหมือนกัน

ในพระชาตินี้พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญอธิษฐานบารมี ในขณะที่เป็นพญาวานร(หัวหน้าฝูงลิง) ที่ท่านจัดไว้ว่าเป็นอธิษฐานบารมีนั้น เพราะบารมีด้านอื่นไม่เด่นชัดเท่าการอธิษฐานของพระโพธิสัตว์ ทั้งนี้คงเป็นเพราะถือกำเนิดในสัตว์เดรัจฉาน จึงมีความจำกัดในการบำเพ็ญบารมีบางข้อ เช่น ทานบารมี เนกขัมมบารมี เป็นต้น

ข. กุกระชาดก^{๖๓}

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชย์สมบัติในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสุนัข ห้อมล้อมด้วยสุนัขจำนวนมากอยู่ในสุสานใหญ่ อยู่มาวันหนึ่ง พวกสุนัขที่เลี้ยงไว้ในราชตระกูลกัดกินหนังและชะเนาะของรถพระราชา ที่ราชบุรุษวางไว้ที่พระลานหลวง วันรุ่งขึ้นพวกราชบุรุษจึงกราบทูลพระราชาว่าสุนัขทั้งหลายเข้าไปทางท่อน้ำ กัดกินหนังและชะเนาะของรถนั้น พระราชาทรงกริ้วสุนัข จึงรับสั่งฆ่าสุนัขทุกตัวที่เห็น ความพิณาศใหญ่หลวงจึงเกิดขึ้นแก่พวกสุนัข สุนัขที่รอดตายจึงพากันหนีไปหาพระโพธิสัตว์ที่ป่าช้า และเล่าเหตุการณ์ให้ฟัง พระโพธิสัตว์คิดว่า “ในที่ที่มีการอารักขา สุนัขทั้งหลายในภายนอก ย่อมเข้าไปไม่ได้ เรื่องนี้สุนัขภายในพระราชนิเวศน์น่าจะเป็นผู้ทำ ก็ภัยอะไร ๆ ย่อมไม่มีแก่พวกโจร ส่วนพวกที่ไม่ใช่โจรกลับได้ความตาย ถ้ากระไร เราจะแสดงพวกโจรแก่พระราชาแล้วให้ทานชีวิตแก่หมู่ญาติ”

พระโพธิสัตว์ปลอมโยนญาติทั้งหลายให้เบาใจ และให้รออยู่ที่ป่าช้า ส่วนตนเองได้รำพึงถึงบารมี กระทำเมตตาภาวนาให้เป็นปุโรจาริกไปในเบื้องหน้าแล้วอธิษฐานให้ใคร ๆ อย่าได้

^{๖๓} พ.ช. (ไทย) ๓/๑/๒๕๑-๒๕๖.

สามารถวิ่งก้อนดินหรือท่อนไม้ แล้วเข้าไปภายในพระนครแต่เพียงลำพัง ไม่มีสัตว์ตัวแม่หนึ่งทีเห็นพระโพธิสัตว์แล้วแลดูด้วยความโกรธ พระโพธิสัตว์ไปในที่วินิจัย แล้ววิ่งเข้าไปภายใต้อาสน์ของพระราชา พวกราชบุรุษเริ่มเพื่อจะนำพระโพธิสัตว์นั้นออกมา แต่พระราชาทรงห้ามไว้ พระโพธิสัตว์พักอยู่ครู่หนึ่งแล้วจึงออกมาทูลถามพระราชารื่องการฆ่าสุนัข ทราบว่าพระราชาเป็นผู้สั่งให้ฆ่าเพราะทรงเข้าพระทัยว่าสุนัขเหล่านั้นก่อกินหนังหุ้มชะเนาะรถ จึงรับสั่งให้ฆ่าสุนัขทั้งหลาย ยกเว้นสุนัขที่เลี้ยงไว้ในพระคานัก พระโพธิสัตว์ได้กราบทูลว่าพระองค์ทรงบรรลुकคติ มีฉันทาคติเป็นที่ตั้ง ไม่ทรงตั้งอยู่ในราชนคร

พระราชาก็ทรงสดับแล้วจึงตรัสถามพระโพธิสัตว์ ทรงทราบว่าพวกสุนัขที่ก่อกินหนังหุ้มรถเป็นพวกสุนัขเลี้ยงที่อยู่ในคานักของพระองค์เอง เพราะพระโพธิสัตว์พิสูจน์ได้โดยการให้นำเปรียงและหญ้าแพรกมาขยำให้สุนัขเหล่านั้นดื่ม สุนัขทั้งหลายดื่มแล้วถ่าออกมาพร้อมกับหนังทั้งหลาย จึงทรงทำการบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยเสวตฉัตร พระโพธิสัตว์แสดงธรรมแก่พระราชาด้วยคาถาว่าด้วยการประพฤติธรรม ๑๐ ประการ อันมาในเตสกุณฑก มีอาทิว่าจงประพฤติธรรมในพระชนกและชนนี ทูลให้พระราชาทรงตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และดำรงอยู่ในศีล ๕ แล้วจึงได้ถวายเสวตฉัตรคืนแก่พระราชา พระราชาก็ทรงสดับธรรมกถาของพระโพธิสัตว์แล้วทรงให้อภัยแก่สัตว์ทั้งปวง ทรงเริ่มตั้งนิตยภัตเช่นกับโภชนะของพระองค์แก่สุนัขทั้งปวงมีพระโพธิสัตว์เป็นต้น และทรงตั้งอยู่ในโอวาทของ พระโพธิสัตว์ ทรงกระทำบุญมีทานเป็นต้นตลอดชั่วพระชนมายุ หลังจากสวรรคตแล้วเสด็จอุบัติในเทวโลก ถูกกุโรวาทได้ดำเนินไปถึงหมื่นปี ฝ่ายพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ตราบชั่วอายุแล้วได้ไปตามยถากรรม

การบำเพ็ญอุชิฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ในกุกุราชาคนี้ มีลักษณะเหมือนกับการบำเพ็ญบารมีในพยานชาดกเรื่องที่ผ่านมา กล่าวคือ พระโพธิสัตว์ถือการกำเนิดในสัตว์เดรัจฉาน และได้อุชิฐานเพื่อประโยชน์ของหมู่คณะ ลักษณะของการอุชิฐานก็ชัดเจน คือ เป็นการอุชิฐานที่มีลักษณะเป็นการอุชิฐานจิตโดยใช้คุณความดีของตน เพื่อให้เกิดผลในสิ่งที่ต้องการ

ค. ทูมเมธชาดก^{๖๔}

ในอดีตกาล ครั้นเมื่อพระเจ้ามครพระองค์หนึ่งทรงครองราชสมบัติในกรุงราชคฤห์ พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดช้าง เป็นช้างเผือกถึงพร้อมด้วยลักษณะที่ดี และได้เป็นช้างมงคลของพระราชา ครั้นถึงวันมหรสพวันหนึ่ง พระราชาโปรดให้ประดับตกแต่งพระนครงดงามดังเทพนคร เสด็จขึ้นสู่มณฑลหัตถิ อันประดับด้วยเครื่องอสังการพร้อมสรรพ ทรงกระทำประทัภณิพระนครด้วยราชานุกาพอันใหญ่หลวง มหาชนยืนดูในที่นั้น ๆ เห็นสรีระอันถึงความงามเลิศด้วยสมบัติของ

^{๖๔} พ.ชา. (ไทย) ๓/๒/๔๖๕-๔๗๔.

มงคลหัตถิ ก็พากันพรรณนาถึงมงคลหัตถิต่าง ๆ นานา และว่าสมควรเป็นคู่บุญบารมีของพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชาทรงเกิดความริษยาข้างเพราะการสรรเสริญข้างของชาวเมือง จึงทรงดำริที่จะให้พระโพธิสัตว์ตกเขาตาย จึงรับสั่งนายหัตถาจารย์นำช้างขึ้นสู่ยอดเขาเวปุลละ แล้วทรงบังคับนายหัตถาจารย์ให้ไล่ช้างบ่าหน้าไปทางเหวแล้วสั่งให้ช้างยืน ๓ ขา ยืนด้วยขาหน้าทั้งสอง ยืนด้วยขาหลังทั้งสอง ยืนขาเดียว แต่ช้างก็ยังไม่ตกจากภูเขา ในที่สุดจึงรับสั่งนายหัตถาจารย์ให้ยืนในอากาศ นายหัตถาจารย์คิดว่าพระราชาพระองค์นี้มีพระประสงค์ให้ช้างนั้นตกเขาตายเป็นแน่ จึงกระซิบที่หูพระโพธิสัตว์บอกให้ทราบถึงความประสงค์ของพระราชา และให้พระโพธิสัตว์พาดนเหาะขึ้นสู่เวหาไปสู่พระนครพาราณสี พระมหาสัตว์ถึงพร้อมด้วยบุญฤทธิ์ได้ยืนอยู่ในอากาศ ฝ่ายนายหัตถาจารย์ได้กราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช ช้างนี้ถึงพร้อมด้วยบุญฤทธิ์ ไม่คู่ควรแก่คนมีบุญน้อย ปัญญาทรามเช่นพระองค์ คู่ควรแก่พระราชาผู้เป็นบัณฑิต ถึงพร้อมด้วยบุญ คนบุญน้อยเช่นพระองค์ได้พาหะเช่นนี้ก็มีได้รู้คุณ รังแต่จะยังพาหะ และยศสมบัติที่เหลือ ให้ฉิบหายไปฝ่ายเดียว

นายหัตถาจารย์ได้นั่งอยู่บนคอช้างซึ่งเหาะขึ้นในอากาศ ตรงไปพระนครพาราณสี หยุดอยู่ในอากาศที่ท้องพระลานหลวง ประชาชนทั่วพระนครอื้ออึงเป็นเสียงเดียวกันว่า ช้างเผือกของพระราชาแห่งชาวรามาทงอากาศ หยุดยืนอยู่ที่ท้องพระลานหลวง ราชบุรุษทั้งหลายรีบกราบทูลพระราชา พระราชาเสด็จมาตรัสเชิญพระโพธิสัตว์ให้ลงยืนที่พื้นดิน พระโพธิสัตว์ก็ลงยืนที่แผ่นดิน นายหัตถาจารย์ก็วางลงถวายบังคมพระราชา กราบทูลเรื่องทั้งปวงให้ทรงทราบ พระราชทรงสรรเสริญและดีพระทัย ตรัสให้เตรียมพระนคร ทรงตั้งพญาช้างในตำแหน่งมงคลหัตถิ ทรงแบ่งราชสมบัติทั้งสิ้นออกเป็น ๓ ส่วน ส่วนหนึ่งพระราชทานแก่พระโพธิสัตว์ ส่วนหนึ่งแก่นายหัตถาจารย์ ส่วนหนึ่งพระองค์ทรงครอบครอง ตั้งแต่ พระโพธิสัตว์ครองราชย์สมบัติ ชมพูทวีปทั้งหมดก็ตกอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระราชา พระองค์เป็นพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ในชมพูทวีป ทรงบำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น แล้วเสด็จไปตามยถากรรม

ในชาตินี้ พระโพธิสัตว์ก็ได้บำเพ็ญบารมีในขณะที่ถือกำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน มีลักษณะเช่นเดียวกับเรื่องที่ถูกกล่าวในนพปิตานชาดก และถูกกุรชาดก แต่เป็นสัตว์ต่างประเภทกัน และอธิษฐานต่างเรื่องกันเท่านั้น

ง. มันทาตุราชชาดก^{๖๕}

ในอดีตกาล ครั้งปฐมกัป พระโพธิสัตว์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าวรอุโปสถ ได้มีพระนามว่ามันทาตุ ทรงประกอบด้วยรัตนะ ๗ และอิทธิฤทธิ์ ๔ ครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ในเวลาที่พระองค์ทรงคู่พระหัตถ์ชาย ปรบด้วยพระหัตถ์ขวา ฝนรัตนะ ๗ ก็ตกลงมา

^{๖๕} พ.ช. (ไทย) ๓/๔/๒๒-๒๕.

ประมาณเข้า จูเมฆฝนทิพย์ในอากาศ ทรงเล่นเป็นเด็กอยู่แปดหมื่นสี่พันปี ทรงครองความเป็นอุปราชอยู่แปดหมื่นสี่พันปี ทรงครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิแปดหมื่นสี่พันปี ทรงมีพระชนมายุหนึ่งอสงไขย

วันหนึ่ง พระเจ้ามณฑาณนั้นไม่สามารถทำกามตัณหาให้เต็มได้ จึงทรงแสดงอาการระอาพระทัย อำมาตย์ทั้งหลายทูลถามถึงเหตุที่ทรงระอาพระทัย พระองค์ตรัสว่า เมื่อเรามองเห็นกำลังบุญของเราอยู่ ราชสมบัตินี้จักทำอะไรได้ สถานที่ไหนหนอจึงจะนารื่นรมย์ อำมาตย์ทั้งหลายกราบทูลว่า เทวโลกนารื่นรมย์ ท้าวเธอจึงทรงพุ่งจักรรัตนะไปยังเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาพร้อมด้วยบริษัถ แม้ทรงครองราชสมบัติในเทวโลก ชั้นจาตุมหาราชิกานั้น เมื่อกาลเวลาล่วงไปช้านาน พระองค์ก็ไม่สามารถทำกามตัณหาให้เต็มได้อีกเหมือนกัน จึงทรงแสดงอาการเบื่อรระอา ท้าวมหาราชทั้ง ๔ จึงทูลถามถึงเหตุที่ทรงเบื่อรระอา และได้แนะนำเทวโลกชั้นดาวดึงส์ซึ่งนารื่นรมย์กว่า พระเจ้ามณฑาณจึงพุ่งจักรรัตนะออกไป ห้อมล้อมด้วยบริษัถของพระองค์ บ่ายหน้าไปยังภพดาวดึงส์

ท้าวสักกะทรงแบ่งเทวราชสมบัติของพระองค์กึ่งหนึ่งถวายพระเจ้ามณฑาณ เมื่อกาลเวลาล่วงไป ท้าวสักกะทรงให้พระชนมายุสั้นไปสามโกฏิหกหมื่นปีก็จุติ ท้าวสักกะพระองค์อื่นก็มาบังเกิดแทน แม้ท้าวสักกะพระองค์นั้นก็ครองราชสมบัติในเทวโลก แล้วก็จุติไป โดยสิ้นพระชนมายุถึง ๓๖ พระองค์ ส่วนพระเจ้ามณฑาณยังคงครองราชสมบัติในเทวโลกโดยร่างกายของมนุษย์นั่นเอง

เมื่อเวลาล่วงไปด้วยประการอย่างนี้ กามตัณหาที่ยังเกิดขึ้นแก่พระองค์โดยเหลือประมาณยิ่งขึ้น พระองค์จึงทรงดำริจักฆ่าท้าวสักกะเสียแล้วครองราชย์สมบัติในเทวโลกเพียงพระองค์เดียว แต่ไม่สามารถฆ่าท้าวสักกะได้ ถูกตัณหาคือความอยากนี้เป็นมูลรากของความวิบัติด้วยเหตุนี้ อายุสังขารของท้าวเธอจึงเสื่อมไป ความขราที่เบียดเบียน พระองค์จึงพลัดจากเทวโลกตกลงในพระราชอุทยาน

พนักงานผู้รักษาพระราชอุทยานกราบทูลเรื่องที่พระเจ้ามณฑาณเสด็จมาให้ราชตระกูลทรงทราบ ราชตระกูลจึงพากันเสด็จมาปูลาดที่บรรทมในพระราชอุทยาน พระราชาทรงบรรทมโดยอนุภูฐานไสยาสน์ รับสั่งอำมาตย์ทั้งหลายให้บอกข่าวสาส์นนี้แก่มหาชนว่า พระเจ้ามณฑาณหาตุมหาราชครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมหาทวีปทั้งสี่ มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวารครองราชสมบัติในเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิกาตลอดกาลนาน แล้วได้ครองราชสมบัติในเทวโลกตามจำนวนพระชนมายุของท้าวสักกะถึง ๓๖ องค์ ยังทำตัณหาคือความอยากให้เต็มไม่ได้เลย ได้สวรรคตไปแล้ว ครั้นพระองค์ตรัสอย่างนี้แล้ว ก็สวรรคตเสด็จไปตามยถากรรม

ในชาดกนี้ ไม่ได้บอกความชัดเจนว่าตรงไหนคือการบำเพ็ญอธิฐานบารมี แต่ถ้าพิจารณาจากเนื้อเรื่องแล้ว การที่พระโพธิสัตว์มีอายุยืนจนสามารถครองราชย์สมบัติใน เทวโลก

ได้ตามจำนวนพระชนมายุของท้าวสักระ ส่วนนี้อาจเป็นเพราะการอธิษฐานของพระองค์ ท่านจึงจัดว่าเป็นการบำเพ็ญอธิษฐานบารมี

จ. มาตังคชาดก^{๖๖}

เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบุตรจันฑาลชื่อมาตังคมาณพ วันหนึ่ง ธิดาเศรษฐีในเมืองพาราณสีชื่อทัญญุมังคลิกา กำลังเดินทางไปอุทยานพร้อมด้วยเหล่าบริวารได้เห็นมาตังคมาณพในระหว่างทางจึงลี้ภัยด้วยน้ำหอมและกลับแค่นั้น ทำให้บริวารของนางโกรธพระโพธิสัตว์ที่เป็นสาเหตุให้พวกตนไม่ได้สนุกสนานด้วยการดื่มกิน จึงพากันด่าและรุมทำร้ายพระโพธิสัตว์จนสลบ เมื่อฟื้นขึ้นมาพระโพธิสัตว์คิดว่า “บริวารชนของนางทัญญุมังคลิกาโอบยตีเราผู้ไม่มีความผิด โดยหาเหตุมิได้ เราได้นางทัญญุมังคลิกาเป็นภรรยาแล้วนั้นแหละ จึงจะยอมลุกขึ้น ถ้าไม่ได้จักไม่ยอมลุกขึ้นเลย” ครั้นตั้งใจดังนี้แล้ว จึงเดินไปนอนที่ประตูเรือนบิดาของนางทัญญุมังคลิกาเป็นเวลา ๗ วัน บิดาของนางทัญญุมังคลิกาจึงนำนางมามอบให้มาตังคบัณฑิต มาตังคบัณฑิตได้จากพระนครพร้อมด้วยนางทัญญุมังคลิกาไปยังจันฑาลคาม ทั้งสองอยู่ด้วยกันโดยมิได้ล่วงเกินกัน

วันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ได้เข้าป่าออกบวชด้วยความคิดว่า จักทำให้นางทัญญุมังคลิกาถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภยศ บำเพ็ญสมณธรรมจนได้สมบัติ ๘ และอภิญญา ๕ แล้วจึงเหาะมาด้วยฤทธิ์ไปลงตรงประตูจันฑาลคาม

นางทัญญุมังคลิกาทราบข่าวการมาของมาตังคบัณฑิต จึงออกมาต้อนรับพร้อมทั้งร้องไห้คร่ำครวญว่าพระโพธิสัตว์ออกบวชทิ้งให้นางต้องไร้ที่พึ่ง พระโพธิสัตว์จึงปลอบโยนนางพร้อมบอกว่าจะทำให้นางมียศยิ่งใหญ่ โดยให้นางประกาศในท่ามกลางบริษัทว่ามาตังคบัณฑิตไม่ใช่สามีของเรา ท้าวมหาพรหมเป็นสามีของเรา ซึ่งนางก็รับคำ

พระโพธิสัตว์เนรมิตอภินิหารเป็นท้าวมหาพรหม เหาะลงมาเวียนวนเบื่องบนของพระนครพาราณสี ลงจากอากาศแล้วเข้าไปภายในบ้าน นั่งบนที่นอน เอาหัวแม่มือเบื่องขาลูบลำนาถิ (สะเคือ) ของนางทัญญุมังคลิกาในขณะที่กำลังมีระดู ทำให้นางตั้งครรภ์ขึ้นมาทันที พระโพธิสัตว์ได้ให้โอวาทแก่นางแล้วก็ออกจากเรือน มหาชนผู้เห็นเหตุการณ์ต่างพากันหลั่งไหลเข้าไปหานางด้วยสำคัญว่าเป็นภรรยาของท้าวมหาพรหม พากันบูชาด้วยเครื่องสักการะต่าง ๆ พานางทัญญุมังคลิกาเที่ยวไปในพระนครพาราณสี และนำทรัพย์มาสร้างมณฑปใหญ่กลางพระนครเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของนาง และนางก็ได้คลอดบุตรในมณฑปนั้น พวกพราหมณ์ประชุมกันตั้งชื่อบุตรของนางว่ามณฑพัพกุมาร เพราะเหตุที่คลอดในมณฑป ตั้งแต่นั้นมา นางก็อยู่ในมณฑปนั้นพร้อมด้วยยศบริวารเป็นอันมาก

^{๖๖} พ.ชา. (ไทย) ๓/๓/๑-๓๐.

ครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์ต้องการทำลายมานะของพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อชาติมันต์ ซึ่งบวชเป็นคาสอยู่ริมฝั่งน้ำเวตตวตินที จึงไปยังสถานที่นั้น อาศัยอยู่เหนือน้ำใกล้ที่อยู่ของชาติมันต์ คาสอยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์เกี่ยวไม้สีฟันแล้วอธิษฐานว่า ไม้สีฟันนี้จึงลอยไปติดอยู่ที่ชฎาของคาสชาติมันต์ แล้วก็ทิ้งไม้สีฟันนั้นลงไปแม่น้ำ ไม้สีฟันก็ลอยไปติดอยู่ที่ชฎาของชาติมันต์ คาสผู้กำลังอาบน้ำชำระร่างกายอยู่ ชาติมันต์คาสเห็นดังนั้นจึงดำและเดินไปตรวจดูที่ฝั่งเหนือน้ำ เห็นพระโพธิสัตว์แล้วจึงถามถึงชาติกำเนิด เมื่อทราบว่าเป็นชาติจัญชาลและเป็นผู้ทิ้งไม้สีฟันลงไปแม่น้ำ จึงปริภาษและไล่ให้ไปอยู่ฝั่งได้น้ำ พระโพธิสัตว์ไปอยู่ฝั่งได้น้ำแล้วก็ทิ้งไม้สีฟันลงไปแม่น้ำอีก ไม้สีฟันนั้นก็กลับลอยทวนน้ำขึ้นไปติดอยู่ในชฎาของคาสนั้น ชาติมันต์คาสโกรธจึงดำและสาปแช่งพระโพธิสัตว์ให้สรีระแตกเป็นเจ็ดเสี่ยงภายในเจ็ดวัน

พระโพธิสัตว์คิดว่าถ้าเราจักโกรธคาสผู้นี้ ศีลของเราจักขาด เราจะทำลายมานะของคาสด้วยอุบายวิธี ครั้นถึงวันที่ ๗ จึงบันดาลฤทธิ์ ห้ามมิให้พระอาทิตย์ขึ้น ทำให้มนุษย์พากันวุ่นวาย เข้าไปหาชาติมันต์คาส และสอบถามถึงสาเหตุที่ดวงอาทิตย์ไม่ขึ้น ทราบว่าพระโพธิสัตว์เป็นผู้บันดาลฤทธิ์จึงพากันไปหาพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ยอมรับและบอกถึงสาเหตุที่ต้องทำเช่นนั้น เหล่ามนุษย์จึงนำชาติมันต์คาสมาและบังคับให้หมอบลงแทบเท้าของพระมหาสัตว์ให้ขอขมาโทษ แต่ชาติมันต์คาสก็ไม่ยอมขอโทษ พระโพธิสัตว์จึงแนะนำให้คนทั้งหลายนำก้อนดินเหนียวมาวางไว้บนสรีระของชาติมันต์คาส แล้วบังคับให้ไปยืนในน้ำ จากนั้นจึงปล่อยให้พระอาทิตย์ขึ้นไป พอพระอาทิตย์ขึ้นดินเหนียวบนสรีระของชาติมันต์คาสก็แตกเป็นเจ็ดเสี่ยง แล้วเขาก็ดำลงไปใต้น้ำ

หลังจากทรมานชาติมันต์คาสแล้วพระโพธิสัตว์ก็คิดจะทรมานพราหมณ์หมื่นหกพันคน เมื่อทราบว่าพวกเขาไปอยู่ในสำนักของพระเจ้าเมฆมราช จึงเหาะไปที่นั่น พราหมณ์ทั้งหลายเห็นพระโพธิสัตว์แล้วคิดว่าพระคาสนี้อยู่ในที่นี้เพียงวันสองวัน ก็จักทำให้พวกตนไม่มีที่พึ่ง จึงพากันไปกราบทูลพระราชาว่าพระมหาสัตว์เป็นโจร ขอให้พระราชาทรงจับ พระราชาจึงส่งราชบุรุษติดตามพระโพธิสัตว์แล้วเอาคาสพันคอในขณะที่กำลังบริโภคอาหารอยู่ โดยมีได้ระมัดระวังตัว พระมหาสัตว์สิ้นชีวิตแล้วไปเกิดในพรหมโลก เทพดาทั้งหลายพากันโกรธเคือง จึงบันดาลให้ฝนถ้ำร้อนอันร้อนตกลงในเมฆมรัฐ ทำให้แค้นแค้นทั้งหมดพินาศไป

ชาตคนี้ได้แสดงถึงการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ชัดเจนที่สุด ทั้งความหมายในแง่ที่เป็นความตั้งใจอย่างแน่วแน่ และความหมายที่เป็นการอธิษฐานจิตให้เกิดสิ่งที่ดีที่ต้องการให้เป็นไป คล้ายการแสดงฤทธิ์ และมีการอธิษฐานหลายเหตุการณ์ ดังที่ปรากฏอยู่แล้วในเรื่อง

จ.เนมิราชชาดก^{๖๗}

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิแห่งเมืองมิลินา ทรงยินดีในการบริจาคทาน รักษาศีลอุโบสถตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ พระองค์ทรงปราบอริราชศัตรูของแคว้นแคว้นแล้ว ทรงบริจาคทานแก่ประชาชนทั้งปวง โปรดให้สร้างโรงงาน ๕ แห่ง คือ ที่ประดูพระนคร ๔ แห่ง ท่ามกลางพระนคร ๑ แห่ง พระราชทานทรัพย์ที่โรงงานแห่งละ ๑๐๐,๐๐๐ ทรงบริจาคทรัพย์วันละ ๕๐๐,๐๐๐ กหาปณะทุก ๆ วัน ทรงเบญจศีลเป็นนิจ ทรงสมาทานอุโบสถทุกปักษ์ ขณะที่พระองค์ทรงบริจาคทานอยู่นั้น ก็ทรงเกิดความสงสัยขึ้นว่าระหว่างทานกับการประพฤติพรหมจรรย์ อย่างไหนจะมีผลมาก ท้าวสักกะทรงทราบพระดำริของพระเจ้าเนมิแล้ว จึงปรากฏพระองค์เพื่อกำจัดความสงสัยนั้น เมื่อพระเจ้าเนมิทรงเห็นแล้วก็มีพระโสมชาติสูงขึ้น ได้ตรัสถามและทรงทราบว่าป็นท้าวสักกะ จึงตรัสถามปัญหาที่พระองค์ทรงสงสัย ท้าวสักกะตรัสพยากรณ์ปัญหาของพระราชา และได้ทรงสรุปในตอนท้ายว่าการประพฤติพรหมจรรย์มีผลมากกว่าทานร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า มหาชนที่เห็นเหตุการณ์นั้นต่างพากันร่ำเรงยินดี

ลำดับต่อมา พระราชาได้ประทับนั่งรททิพย์โดยมีมาตลีเทพบุตรเป็นเทพสารภินำเสด็จพระราชทอดพระเนตรคนที่ทำบาปกับคนที่ทำบุญไว้เมื่อครั้งอยู่ในโลกมนุษย์ โดยพระองค์ทรงเลือกการทอดพระเนตรคนที่ทำบาปก่อน พระองค์ทอดพระเนตรเห็นสัตว์นรกถูกทรมานด้วยประการต่าง ๆ มากมาย เช่น ถูกฝูงสุนัข ฝูงแร้ง ฝูงกาปากเหล็กที่นำกลั้วรุมกัดจิกกิน มีร่างกายถูกโขนเดินเหยียบแผ่นดินเหล็กที่ถูโขน ถูนายนิรยบาลทั้งหลายโบยตีด้วยกระบองเหล็กอันร้อน ตกหลุมถ่านเพลิง ถูกไฟไหม้ทั่วร่างกาย ร้องครวญครางอยู่ ถูนาย นิรยบาลตัดคอ ผูกคอ นุดลากโยนลงไปใต้น้ำร้อน เป็นต้น พระองค์ทรงเกิดความกลัว จึงตรัสถามถึงกรรมที่สัตว์นรกเหล่านั้นทำไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ มาตลีเทพสารภีก็ทูลตอบทุกปัญหาที่พระราชาตรัสถาม ซึ่งว่าโดยสรุปแล้วที่สัตว์นรกเหล่านั้นต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ในนรกก็เพราะกรรมที่ตนได้ทำผิดศีล ๕ และประพฤติอกุศลกรรมบถ ๑๐

หลังจากพระเจ้าเนมิทอดพระเนตรสัตว์นรกแล้ว มาตลีเทพบุตรก็ทูลเชิญเสด็จขึ้นไปในลำนำของท้าวสักกะเทวราช ระหว่างทางพระเจ้าเนมิทอดพระเนตรเห็นเหล่าเทพบุตร เทพธิดา ผู้ประดับประดาด้วยอาภรณ์ทิพย์ต่าง ๆ สถิตอยู่ในวิมานของตน ๆ มีอานุภาพ และทิพยสมบัติแตกต่างกันตามบุญกรรมที่ได้กระทำไว้ จึงถามมาตลีเทพสารภีถึงกรรมอันเทพบุตรและเทพธิดาผู้มีอานุภาพมากเหล่านั้นกระทำไว้ มาตลีเทพสารภีก็ทูลพยากรณ์วิบากของเหล่าสัตว์ผู้ทำบุญไว้ตามที่ทราบแก่พระเจ้าเนมิ ซึ่งกรรมที่เทพบุตรและเทพธิดาเหล่านั้นกระทำไว้ก็ได้แก่การกระทำตามหลัก

^{๖๗} พ.ช. (ไทย) ๔/๒/๒๕๓๕-๓๐๒.

บุญกิริยาวัตถุ และกุศลกรรมบถ มีการให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น จากนั้นมาตลีเทพสารเถิดก็ทูลเชิญ พระราชาเสด็จเข้าไปในประตูลิตรกฎ ซึ่งเป็นสถานที่เสด็จเข้าออกของท้าวสักกเทวราช และได้เข้าไปสู่เทวสภาที่มีชื่อว่าสุธรรมา อันเป็นที่ประชุมของเทพชั้นดาวดึงส์ทั้งมวลซึ่งมีท้าวสักกะเป็นประธาน เทพเจ้าทั้งหลายเห็นพระเจ้าเนมิเสด็จมาถึง ต่างพากันยินดีต้อนรับ ทูลเชิญให้ประทับนั่ง ใกล้กับท้าวสักกเทวราช ท้าวสักกเทวราชก็ทรงยินดีต้อนรับพระองค์ และทรงเชื้อเชิญด้วยทิพย กามารมณ์และทิพยอาสน์ แต่พระองค์ทรงปฏิเสธ

พระเจ้าเนมิโพธิสัตว์ประทับอยู่ที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แสดงธรรมแก่เหล่าเทวดา เป็นเวลา ๗ วันของโลกมนุษย์ เมื่อจะตรัสยกย่องคุณของมาตลีเทพสารเถิดที่ได้แสดงสถานที่อยู่ของ ทวยเทพผู้มีกรรมดี และสถานที่อยู่ของเหล่าสัตว์นรกผู้มีกรรมชั่วว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พระองค์ จากนั้นจึงทูลลาท้าวสักกะและเหล่าเทพกลับมายังโลกมนุษย์ โดยมาตลีเทพสารเถิดนำเสด็จกลับไป ในกรุงมิถิลาตามพระบัญชาของท้าวสักกะ

หลังจากพระเจ้าเนมิเสด็จกลับมาสู่มนุษยโลก พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดย ธรรม ทรงสั่งสอนประชาชนของพระองค์ให้รักษาศีล ประพฤติธรรม เมื่อพระเกศาหงอกแล้วก็ทรง มอบราชสมบัติแก่พระราชโอรส ส่วนพระองค์เองเสด็จออกผนวชตามประเพณีแห่งพระวงศ์ของ พระองค์ เจริญพรหมวิหาร ๔ มีฉันทะไม่เสื่อม ลี้ภัยแล้วก็ไปบังเกิดในพรหมโลก

เนมิราชชาดกเป็นหนึ่งในทศชาดก เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชน ว่าพระชาตินี้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญอธิฐานบารมี แต่เมื่อได้ศึกษาเนื้อเรื่องโดยละเอียดแล้ว กลับ พบว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมี และศีลบารมีเป็นเรื่องหลัก ส่วนที่บ่งถึงความเป็นอธิฐาน บารมีอย่างชัดเจนแทบไม่มีเลย เรื่องนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการบำเพ็ญอธิฐานบารมีของพระเจ้าเนมิ คือ การที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ในการบริจาคและรักษาศีลนั่นเอง

ที่กล่าวมานี้ ท่านจัดว่าเป็นการบำเพ็ญอธิฐานบารมีของ พระโพธิสัตว์ ดังที่ผู้วิจัยได้ วิเคราะห์มาแล้ว ซึ่งบางเรื่องก็พิจารณาแล้วเห็นว่ามีความชัดเจนในนัยของการบำเพ็ญอธิฐาน บารมี แต่บางเรื่องก็ยังไม่ชัดเจน กล่าวคือ การบำเพ็ญบารมีข้ออื่นชัดเจนกว่า เช่น ในเรื่องเนมิราช ชาดก ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีและศีลบารมีเด่นชัดกว่าการบำเพ็ญ อธิฐานบารมี

๓.๓.๒ อธิษฐานบารมีที่ปรากฏในจรียาปิฎก

ในคัมภีร์จุททกนิคาย จรียาปิฎก ได้ปรากฏหลักฐานการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ไว้ในมุคปักษจรียา^{๖๘} ดังนี้

เมื่อครั้งที่พระโพธิสัตว์เป็นพระโอรสของพระเจ้ากาสิ ประชาชนทั้งหลายเรียกท่านว่ามุคปักษกุมารบ้าง เตมียกุมารบ้าง พระโพธิสัตว์เป็นพระราชโอรสเพียงพระองค์เดียวของพระราชบิดา พระราชบิดารับสั่งให้กัณเฑาะฏนัครให้เลี้ยงดูพระโพธิสัตว์เป็นอย่างดี

วันหนึ่ง ในขณะที่พระโพธิสัตว์ตื่นบรรทมแล้วได้เห็นเสวตฉัตรซึ่งเป็นเหตุให้ตกนรก จึงเกิดความสะดุ้งหวาดกลัวและตัดสินใจว่าจะเปลื้องพระองค์จากราชสมบัติให้ได้ เทวดาผู้เคยเป็นญาติสาโลหิตของพระโพธิสัตว์เห็นพระองค์ประสบทุกข์จึงแนะนำให้ประกอบเหตุ ๓ ประการว่า จงอย่าแสดงความเป็นบัณฑิต จงแสดงความเป็นคนโง่แก่ชนทั้งปวง ชนทั้งหมดก็จะดูหมิ่น แล้วจะเปลื้องพระองค์จากราชสมบัติได้

พระโพธิสัตว์ทรงสดับคำของเทวดาแล้วเหมือนได้พบฝักในสาคร ทรงรำเริง และตื่นตื่นพระทัย ได้อธิษฐานองค์ ๓ ประการ คือ เป็นคนโง่ เป็นคนหูหนวก เป็นคนง่อยเปลี้ย อธิษฐานองค์ ๓ ประการนี้อยู่ ๑๖ ปี เหล่าเสนาบดีตรวจดูพระหัตถ์ พระบาท พระชิวหาและช่องพระกรรณของพระโพธิสัตว์แล้ว เห็นความไม่บกพร่องก็คิดว่าเป็นคนกาลกนิ พระราชาจึงรับสั่งให้นำพระโพธิสัตว์ไปทิ้ง

หลังจากนั้นราชบุรุษทั้งหลายก็ถวายเป็นการประดับตกแต่งพระโพธิสัตว์มีการให้สรองสนาน และสวมราชมงกุฎราชากิเษก เป็นต้น ต่อมานายสารธิดีอุ้มพระโพธิสัตว์ขึ้นราชรถ นำเสด็จเข้าไปยังป่า และได้ขุดหลุมเพื่อจะฝังพระโพธิสัตว์ พระองค์จึงทรงแสดงให้ทราบว่าจะมีใช้คนโง่ คนหูหนวก หรือคนง่อยเปลี้ย นายสารธิดีทราบความแล้วทูลวิงวอนให้เสด็จกลับ พระโพธิสัตว์ตรัสบอกถึงเหตุที่ไม่เสด็จกลับ และความพอใจในบรรพชา ตลอดถึงเรื่องราวของพระองค์ในภพก่อน ๆ มีภัยในนรก เป็นต้น จากนั้นทรงส่งนายสารธิดีให้กลับไปแจ้งข่าวแก่พระราชบิดาทราบ ส่วนพระองค์เองก็ผนวชเป็นดาบส

เรื่องมุคปักษจรียานี้ จัดว่าเป็นการบำเพ็ญอธิษฐานบารมี ดังข้อความในตอนท้ายของเรื่องว่า

พระมารดาและพระบิดาจะเป็นที่น่ารังเกียจสำหรับเราก็อ้อไม่ คนของเราจะเป็นที่น่ารังเกียจก็หาไม่ แต่เพราะพระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเราเพราะฉะนั้น เราจึงอธิษฐานองค์ ๓ ประการนี้ เรา

^{๖๘} จุ.จรียา. (ไทย) ๘/๓/๔๔๒-๔๖๓

อธิษฐานองค์ ๓ ประการนี้อยู่ ๑๖ ปี บุคคลมีอธิษฐานเสมอเราไม่มี นี่เป็นอธิษฐานบารมีของเรา
ขณะนี้แล้ว^{๖๕}

เรื่องมุกปักษะนี้ เป็นเรื่องเดียวกันกับเตมิยชาคซึ่งปรากฏอยู่ในมหานิบาตชาค แต่ใน
เตมิยชาคท่านจัดว่าเป็นการบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ผู้วิจัยมีความเห็นว่าในเรื่องนี้ทั้งการบำเพ็ญขันติ
บารมีและอธิษฐานบารมี มีความชัดเจนพอ

๓.๓.๓ การบำเพ็ญอธิษฐานบารมีของเจ้าชายสิทธัตถะ

อีกเรื่องหนึ่งที่ต้องกล่าวถึงเกี่ยวกับการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ คือพระ
ชาติที่ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นชาติสุดท้ายที่พระองค์ทรงบำเพ็ญ
บารมีมาเต็มเปี่ยม ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรนำมาแสดงไว้ด้วย กล่าวคือ หลังจากที่พระโพธิสัตว์
(เจ้าชายสิทธัตถะ) เสด็จออกจากพระราชวังแล้ว สิ่งที่พระองค์ทรงกระทำคือการอธิษฐานเพศเป็น
บรรพชิต ส่วนนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นอธิษฐานบารมีเหมือนกัน เพราะเป็นพระปณิธานอันแน่ว
แน่ว่าจะถือเพศบรรพชิต เป็นเหตุให้พระองค์ทรงมุ่งบำเพ็ญเพียรเพื่อแสวงหาหนทางดับทุกข์ โดย
ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค อีกตอนหนึ่งที่แสดงถึงการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์คือ ตอนที่
พระโพธิสัตว์อธิษฐานตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ว่า คราบใดที่พระองค์ยังไม่ทรงบรรลุพระสัมมา
สัมโพธิญาณ แม้เลือดและเนื้อจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนังหุ้มกระดูกก็ตาม พระองค์จะไม่ทรงลุก
จากบัลลังก์ หลังจากนั้นพระองค์ก็นั่งบัลลังก์เดียวจนกระทั่งตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๓.๔ สรุปการบำเพ็ญอธิษฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

การบำเพ็ญอธิษฐานบารมีของพระโพธิสัตว์นั้น ถือเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นส่วนที่
สนับสนุนส่งเสริมการบำเพ็ญบารมีข้ออื่นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อธิษฐานบารมีจะเป็นสิ่งที่สร้าง
แรงใจของพระโพธิสัตว์ในการทำคุณงามความดีทุกอย่าง เป็นการอธิษฐานเพื่อที่จะทำสิ่งใดสิ่ง
หนึ่ง ไม่ใช่ขออธิษฐานเพื่อจะขอให้สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นมาเอง หรือเกิดด้วยอำนาจสิ่งภายนอกตัวมีเทพ
เจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นต้น

การบำเพ็ญอธิษฐานบารมีที่ผู้วิจัยได้แสดงไว้ในข้อ ๓.๒ ตอนที่ว่าด้วยการบำเพ็ญ
อธิษฐานบารมีก่อนได้รับพุทธพยากรณ์ เป็นลักษณะของการตั้งความมุ่งหมายอย่างแน่วแน่ของพระ
โพธิสัตว์ โดยเริ่มตั้งแต่การตั้งความปรารถนาไว้ในใจเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า ไม่มีการจัดลำดับขั้น
ของการบำเพ็ญบารมีว่าชาติไหนบำเพ็ญอธิษฐานบารมีขึ้นไหน

^{๖๕} บุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๖๕-๖๖/๗๖๖.

ในข้อ ๓.๓ ว่าด้วยการบำเพ็ญอุชิฐานบารมีหลังจากได้รับพุทพพยากรณ์แล้วนั้น ทุกเรื่องมีหลักฐานปรากฏอยู่คัมภีร์ชั้นพระไตรปิฎก แต่ในพระไตรปิฎกก็ไม่ได้ระบุไว้ชัดเจนทุกเรื่องว่าชาดกไหนบำเพ็ญบารมีอะไร มีปรากฏอยู่ในสโมธานกถา ซึ่งเป็นการสรุปบารมี ๓๐ ไว้เป็นบารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ และปรมัตถบารมี ๑๐^{๑๐} ส่วนที่เป็นอุชิฐานบารมี พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า “อะไรที่จะเป็นความพอใจไปกว่าอุชิฐาน นี่เป็นอุชิฐานบารมี ในภพที่เราเป็นมาดังคชภูคและช้างมาดังคชะ นี่เป็นอุชิฐานอุปบารมี ในภพที่เราเป็นมูกปิกขกุมารเป็นอุชิฐานปรมัตถบารมี”^{๑๑}

ร.ศ. พัฒน์ เฟื่องผลา ได้กล่าวไว้ในบทวิเคราะห์บารมี ในรายงานการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก” ไว้ว่า

“พระโพธิสัตว์ ๕๔๗ พระองค์ ในชาดก ๕๔๗ เรื่อง ในนิบาตชาดกได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ พระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการนั้น ส่วนมากไม่ได้ระบุชื่อบารมีและชั้นบารมีเอาไว้ ผู้อ่านเรื่องชาดก ๕๔๗ เรื่อง ต้องวินิจฉัยเอาเองว่า พระโพธิสัตว์องค์นั้น ๆ บำเพ็ญบารมีชั้นนี้ ๆ และบารมีชั้นนี้ ๆ อย่างไรก็ดี ยังมีหลักฐานกล่าวถึงชื่อพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีและชั้นบารมีทั้งสาม รวมเป็น ๓๐ ทศ เรียกว่าดังสบบารมี หลักฐานดังกล่าวมีปรากฏในหนังสือปฐมสมโพธิกถา”^{๑๒}

สำหรับชั้นของบารมีนั้น ท่านได้สรุปการบำเพ็ญอุชิฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ ที่ปรากฏในนิบาตชาดกไว้ในชั้นของบารมี ดังนี้

๑. ชั้นบารมี การบำเพ็ญอุชิฐานบารมี ได้แก่ นพปานชาดก^{๑๓} กุกกุรชาดก^{๑๔} ทุมเมธชาดก^{๑๕} มันทราตราชชาดก^{๑๖} เนมิราชชาดก^{๑๗}

๒. ชั้นอุปบารมี การบำเพ็ญอุชิฐานอุปบารมี ได้แก่ มาตังคชาดก^{๑๘}

^{๑๐} พ. จริยา. (ไทย) ๓๓/๒๗๖-๒๗๘.

^{๑๑} พ. จริยา. (ไทย) ๓๓/๒๗๘.

^{๑๒} พัฒน์ เฟื่องผลา, ร.ศ., “การวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), หน้า ๑๕๕.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

^{๑๔} อ้างแล้ว.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๘.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๖.

๓. ชั้นปรมัตถบารมี การบำเพ็ญอธิฐานปรมัตถบารมี ได้แก่ มุกปักขกุมาร เรื่องนี้ไม่ได้อยู่ในนิบาติชาดก แต่อยู่ในขุททกนิกาย จริยาปิฎก ซึ่งพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ตรัสเองว่าเป็นการบำเพ็ญอธิฐานปรมัตถบารมีของพระองค์ ดังที่ได้อ้างไว้แล้วในตอนต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าการบำเพ็ญบารมีที่ท่านจัดไว้ว่าเป็นอธิฐานบารมีนั้น เป็นลักษณะการอธิฐานจิตคล้ายกับการทำสังจิกิริยา ไม่ได้เป็นไปในความหมายที่ว่าความตั้งใจอย่างแน่วแน่ หรือการตั้งปณิธานเพียงอย่างเดียว ซึ่งจุดนี้เองทำให้ผู้ที่ไม่ได้ศึกษาอย่างถ่องแท้เกิดความเข้าใจไขว้เขวเรื่องความหมายของอธิฐานว่าหมายถึงการอ้อนวอน จนกลายเป็นความเข้าใจด้านเดียวของหมู่พุทธศาสนิกชนไทยเป็นจำนวนมาก ความหมายของคำว่าอธิฐานจึงกลายเป็นสิ่งที่คลุมเครือ แต่หากพิจารณาให้ดีจะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างจนเกือบจะตรงกันข้าม กล่าวคือ การอธิฐานของพระโพธิสัตว์ใช้คุณความดีของตนที่ได้บำเพ็ญมาเพื่อให้เกิดผลในสิ่งที่ต้องการ การอธิฐานตามความเข้าใจอีกด้านหนึ่งกลายเป็นความอ้อนวอนจากสิ่งภายนอกให้บันดาลสิ่งที่ตนต้องการให้เกิดขึ้น

บทที่ ๔

วิธีการประยุกต์ใช้อริยฐานบารมีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

๔.๑ ปัญหาเรื่องความเข้าใจผิดในเรื่องอริยฐานบารมีของคนใน สังคมไทย

เรื่องของการบำเพ็ญบารมี นั้นมีปรากฏในชาดก และอรรถกถาชาดก โดยเป็นนิทานชาดกที่มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นนิทานชาดกที่เกี่ยวข้องกับอริยฐานของพระพุทธองค์ ในพระชาติที่เสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ทรงยินดีมุ่งมั่นในการแสวงหาการตรัสรู้เองโดยชอบ^๑ ซึ่งเป็นอริยฐานที่พระองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีข้อที่ว่าด้วยเรื่องของการอริยฐานบารมี คือ การบำเพ็ญที่เกี่ยวข้องกับการอริยฐาน ความตั้งใจมั่น, การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว, ตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง และความปรารถนาแห่งจิตที่ต้องการสมความประสงค์

สามารถนำมาเป็นตัวอย่างในการสอนผู้อื่นได้ ซึ่งการศึกษาในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญอริยฐานบารมี เพื่อที่จะได้เป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาในประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป โดยประเด็นที่จะสามารถนำมาศึกษาในส่วนของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการอริยฐานบารมี นั้นมีดังนี้ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ปัญหาเรื่องความเข้าใจผิดในเรื่องอริยฐานบารมี

ในสังคมไทยบางคนคิดว่าการบนบานศาลกล่าวกับการอริยฐานเป็นเรื่องเดียวกันแต่จริงแล้วไม่ใช่ในพระพุทธศาสนา ไม่มีปฏิบัติให้ชาวพุทธบนบานศาลกล่าว ลองถามตัวท่านเองดูว่ายังนิยมบนบานศาลกล่าวอยู่หรือไม่ หากท่านยังเป็นชาวพุทธที่ฝากชีวิตไว้กับการบนบานศาลกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถือว่าท่านยังฝากชีวิตไว้กับสิ่งด้อยค่า ทำไมท่านไม่พัฒนาจิตของท่านให้ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อจิตศักดิ์สิทธิ์แล้ว จึงอริยฐานจิตแทนการบนบานศาลกล่าว

ในครั้งพุทธกาลที่พระพุทธเจ้ายังทรงดำรงพระชนชีพ มีเหตุการณ์คล้ายๆ การบนบานศาลกล่าว คือ เกิดภัยธรรมชาติในนครเวสาลี เกิดภัยแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกษตรกรรมได้รับความเสียหาย เกิดโรคระบาดชาวเมืองล้มตายกันมาก ชาวเวสาลีจึงส่งทูตมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าให้ทรงช่วยเหลือพระพุทธเจ้าทรงให้พระอานนท์นำพระสาวกไปสวดรัตนปริตร เป็นการสวดสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย แล้วอำนาจคุณของพระรัตนตรัยมาปกป้องคุ้มครองชาวเวสาลี

^๑ประพจน์ อัสววิรุฬหการ.โพธิสัตว์จรยา:มรรคาเพื่อมหาชน.(กรุงเทพมหานคร:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖),หน้า ๒๗.

เป็นเวลา ๗ วัน และในวันที่ ๘ พระพุทธเจ้าทรงเสด็จไปสวดเอง หลังจากครบ ๘ วัน เกิดฝนตกใหญ่ ชะล้างโรคระบาดให้หมดไป และความแห้งแล้งก็เปลี่ยนเป็นความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเกษตรเหมือนเดิม

ตัวอย่างนี้ ไม่ถือเป็นการบนบาน เพราะเราได้ต้องตอบแทนสิ่งใดๆ แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ประการใดเลย

สมัยหลังพุทธกาล มีบทสวดอัญเชิญขุมมเหศวร ซึ่งมาแต่งรจนากันภายหลัง ในสมัยพระพุทธเจ้าไม่เคยมีการรจนานี้ เพราะมิได้มีพระดำริที่จะอ่อนน้อมขอมสิโรราบต่อเทวดา สภาวะจิตของพระองค์อยู่เหนือสภาวะจิตของเหล่าเทวดา แต่ครูบาอาจารย์สมัยนี้มีบทอัญเชิญเทวดา เจตนาเพื่อเชิญเทวดามาฟังพระปริตรที่พระกำลังจะสาธยาย ขอให้เทวดามีความสุขแล้วจึงขอให้เทวดาช่วยเหลือ ขุมมเหศวรมนุษย์ เมื่อเทวดาได้รับสินบนด้วยการฟังพระปริตรแล้ว จะช่วยเหลือหรือไม่ก็เป็นเรื่องของเทวดา ไม่ถือเป็นการบนบานเพราะไม่ได้เป็นการสัญญาว่า จะให้สิ่งตอบแทนที่ได้ช่วยเหลือให้เราสำเร็จดังประสงค์แต่ประการใด การสวดสาธยายมนต์เหล่านี้จึงไม่ใช่การบนบาน เมื่อใดที่เรามีสติระลึกถึง เมื่อนั้นบารมีสั่งสมในดวงจิตได้ตลอดเวลา เช่น การฟังธรรมนี้ได้ปัญญาบารมี เราสงบกาย วาจา ใจ เป็นศีลบารมี ปลีกตัวเข้าปฏิบัติธรรมเป็นเนกขัมมบารมี เป็นต้น

๔.๑.๒ ประโยชน์ของการบำเพ็ญอธิฐานบารมีของคนในสังคมไทย

แรงอธิฐานสามารถนำไปใช้ให้เกิดผลดีแก่ชีวิต ถ้าเราเข้าใจว่าแรงอธิฐานจะสมดังที่ตั้งจิตปรารถนาได้อย่างไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง เมื่อเราทำให้ครบถ้วนสมบูรณ์ คำอธิฐานนั้นก็สมปรารถนาได้

อธิฐาน เป็นบารมีหนึ่งในทศบารมี ที่ผู้เจริญในธรรมพึงเจริญให้มีอยู่ในใจ

บารมี เป็นคุณธรรมความดีงาม หมายถึง ความเป็นเลิศหรือคุณสมบัติที่ทำให้เป็นเลิศ คุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่ หรือความดีที่สั่งสมในดวงจิตหรือเป็นคุณธรรมที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญครบบริบูรณ์แล้วสามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้

ทศบารมี ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฐาน เมตตา และอุเบกขา อธิฐานบารมี คือการตั้งความปรารถนาไว้ ให้สำเร็จผลในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตั้งความปรารถนาไว้ กำหนดไว้ ต่างกับการบนบานศาลกล่าวซึ่งหมายถึงการขอร้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ช่วยเหลือในสิ่งที่ตนประสงค์ให้สำเร็จสมปรารถนา เมื่อใดสำเร็จสมปรารถนาแล้ว จะให้สิ่งตอบแทนแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น

แต่ละระดับขั้นของการบำเพ็ญบารมีนั้นแบ่งออกเป็น คือ “ขั้นบารมี (บารมีสามัญหรือปกติธรรม)” “ขั้นอุปบารมี” (บารมีระดับกลาง) และ “ขั้นปรมัตถบารมี” (บารมีระดับสูง) เกณฑ์ใน

การแบ่งก็มีอยู่หลายวิธี มีการแบ่งตามสิ่งที่สะท้อนตามภูมิธรรมและตามการปฏิบัติ แต่โดยทั่วไปมักจะแบ่งตามสิ่งที่สะท้อน ดังนี้

๑) **อธิษฐานบารมี** ในทางพระพุทธศาสนา คือ ความตั้งใจมั่นในการอธิษฐาน หมายความว่าเมื่อเราตั้งใจอธิษฐานบารมีแล้ว จะต้องทำอย่างนี้เรื่อยไปจนกว่าจะประสบผลสำเร็จ เหมือนกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนหน้าที่พระพุทธองค์จะได้ตรัสรู้พระโพธิญาณจนวันสุดท้าย ตอนที่พระองค์รับหย้าความจากโศกตียพราหมณ์นั้น แล้วพระองค์ก็ทรงตั้งอธิษฐานจิตว่า “ถ้าเราไม่ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ トラบใด トラบนั่น ถึงแม้เนื้อเลือดในร่างกายเราก็จักเหือดแห้งไป เหลือแต่เอ็น หนัง และกระดูกก็ตามเกิด^๒ จะย่อยยับก็จงเป็นไปเถิด เราก็จักไม่ลุกขึ้นจากบัลลังก์สมาธิอันนี้” หากยังไม่ได้ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ”^๓

๒) **อธิษฐานบารมี** พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญความตั้งใจมั่นในนิทานชาดก ดังนี้

๑. **เนมิราชชาดก** พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราช ทรงยินดีในการบริจาทานและรักษาพรหมจรรย์ จึงรำพึงว่าการบริจาทานและการรักษาพรหมจรรย์ อย่างไหนจะมีผลมากกว่ากัน พระอินทร์ทรงทราบความรำพึงนั้นจึงให้มาตุเทพบุตรนำรถทิพย์ ไปรับพระองค์คู่ณรกและสวรรค์ ภายหลังได้เสด็จออกบวชเป็นฤาษี^๔

๒. **นพป่านชาดก** พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นวานรพาบวิวารไปในดื่มน้ำในสระที่มีอสุรสิงอยู่ จึงหาวิธีดื่มน้ำโดยไม่ให้อสุรจับได้ โดยทางไม้ไผ่แต่ก่อนไม้ไผ่ปล้องยังไม่ทะลุถึงกัน พอสิ้นคำอธิษฐาน (ตั้งใจอธิษฐาน) ก็สำเร็จความปรารถนา วานรทั้งหลายก็ได้ดื่มน้ำด้วยความปลอดภัย^๕

๓. **ทุมมะชาดก** พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช้างของพระเจ้ามคธราช พระเจ้ามคธราชต้องการฆ่าช้าง จึงให้หัตถาจารย์ (คนฝึกช้าง) นำไปฝึกบนภูเขา เพื่อจะให้ช้างตก

^๒ไกรลาส สุทธิเกิด และคณะ, **พุทธประวัติ ฉบับชาวบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๓๐), หน้า ๑๑๑.

^๓อ.ทศ.(ไทย) ๒๐/๕/๖๑.

^๔เรื่องเดียวกัน.

^๕พ.ช. (ไทย) ๒๘/๕๔๑/๒๔๖.

^๖พ.ช. (ไทย) ๒๗/๒๐/๘.

เหวตย พระโพธิสัตว์ทรงทราบ จึงตั้งจิตอธิษฐานและรอดพ้นจากอันตราย ได้เป็นข้างทรงของพระเจ้าพาราณสี^๖

เป็นการอธิษฐานบารมี ความตั้งใจมั่นในการตั้งจิตอธิษฐาน ด้วยแรงของการที่ตั้งจิตอธิษฐาน สามารถนำไปสู่ผลที่ดีกับชีวิต ทำให้เกิดมีกำลังใจในการกระทำสิ่งที่ได้ตั้งใจไว้ถ้าเข้าใจในการอธิษฐานบารมี แรงอธิษฐานนั้นครบถ้วนบริบูรณ์ก็ทำให้สมความปรารถนาได้

๒) อธิษฐานอุปบารมี ด้วยการตั้งความปรารถนาไว้ให้สำเร็จผลในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตั้งความปรารถนาไว้ ด้วยความมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า บุษาศันชมอธิษฐานยิ่งกว่าอวัยวะของคน^๗

๓) อธิษฐานปรมัตถบารมี ขอมเสียดสละชีวิตเพื่อรักษาความสัตย์ดังภาษิตที่ว่า เสียดชีพแต่ไม่ยอมเสียดสละในบางครั้ง ต้องยอมผจญกับอันตรายต่างๆ ที่อาจต้องสูญเสียชีวิต ตัวอย่างเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสุทโธทมิที่ถูกรัฐจัญแต่ก็ยังยอมรักษาสัตย์

สรุปการแบ่งชั้นของบารมี ในส่วนใหญจะแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. บารมี เป็นบารมีในขั้นต้น เช่น การบำเพ็ญทานบารมี โดยการเสียดสละทรัพย์สิน เงินทอง หรือสิ่งของนอกกายต่างๆ

๒. อุปบารมี เป็นบารมีในชั้นกลาง เช่น การให้ทานโดยยอมสละอวัยวะบางส่วนให้กับผู้อื่น

๓. ปรมัตถบารมี เป็นบารมีในขั้นสูงสุด เช่น การให้ทานโดยเสียดสละชีวิตของตนเองเพื่อผู้อื่น แนวทางในการปฏิบัติดังนี้^๘

ดังนั้นเมื่อผู้ปฏิบัติเกิดปัญญาซึ่งจะเป็นตัวเชื่อมในการปฏิบัติ ทำให้การบำเพ็ญบารมีประเภทต่าง ๆ ประสบความสำเร็จ ปัญญาในทางพุทธศาสนา หมายถึง ปัญญาที่เกิดจาก การเจริญวิปัสสนากัมมฐานจนรู้แจ้งเห็นจริง ในสรรพสิ่งตามความเป็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง จนกระทั่งเกิดความเบื่อหน่ายคลายความกำหนัดในสิ่งนั้น ๆ ได้ และผู้ปฏิบัตินั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีศีลและสมาธิเป็นพื้นฐาน ส่วนคุณธรรมอื่นๆ เป็นส่วนประกอบทำให้เกิดบารมีอย่างสมบูรณ์

^๖บุ.ชา. (ไทย) ๒๓//๑๒๒/๕๐.

^๗พระไกล่รุ่ง ปญญาวิชโร (มณิรัตน์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.หน้า ๓๖.

^๘บุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๒๑๕/๕๕.

^๙พระพรหมมุนี (พิมพ์ ฐมฺมโร), สากลศาสนา ภาค ๑-๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕), หน้า ๔๕๑.

๔.๒ การนำผลการบำเพ็ญอธิฐานบารมีมาใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมไทย

สังคมไทย หมายถึง สังคมของประชาชนที่มีวัฒนธรรมด้านเชื้อชาติศาสนาที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยโดยมุ่งหมายเอาประชาชนส่วนใหญ่หรือสังคมของคนส่วนใหญ่ของประเทศคือสังคมของชาวพุทธสังคมไทยเป็นสังคมของพระพุทธศาสนา แต่การอบรมสั่งสอนเยาวชนของชาติในด้านจริยธรรม ในอดีตเคยได้ชื่อว่าเมืองแห่งพระพุทธศาสนา เป็นสยามเมืองยิ้ม ประชาชนหน้าตาเบิกบาน ไม่เคร่งเครียดเหมือนในปัจจุบัน ประชาชนยากจนขึ้นแค้น นายทุนข่มเหงคนจนข่มผู้ใช้แรงงาน มองดูสภาพสังคมที่เดือนร้อนอยู่ทุกวันนี้ มีคนเข้าใจหรือยึดมั่นในพระพุทธศาสนาไม่น้อยแค่ไหน สภาพจริยธรรมศีลธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน จึงอับทึบกว่าได้ ไม่ว่าสังคมจะมีสภาพทางสังคมมากน้อยเพียงใด แต่ในทุกสถาบันก็มีปัญหาค้างค้ำกันแทบทั้งสิ้น

๔.๒.๑ การแก้ไขปัญหาสังคมไทยในด้านสังคม

ลักษณะปัญหาสังคม พอสรุปลักษณะปัญหาสังคมได้ดังนี้

๑. เป็นสภาวะการณ์ที่มีผลกระทบกระเทือนต่อคนเป็นจำนวนมาก
๒. เป็นสิ่งที่คนส่วนใหญ่พิจารณาว่าเป็นสภาวะการณ์ที่ไม่พึงปรารถนา
๓. ปัญหาสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อค่านิยมหรือการตีความในแบบแผนพฤติกรรมแตก
๔. ปัญหาสังคมย่อมผันแปร “ไปตามกาลเวลา”
๕. ปัญหาสังคมย่อมมีผลมาจากนโยบายของรัฐหรือจากพฤติกรรมสังคมที่มีได้คาดคิดล่วงหน้าไว้ก่อน
๖. บุคคลมีชนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกันย่อมมีความคิดเห็นการแก้ปัญหาสังคมที่แตกต่างกันทุกคนยอมรับ

การแก้ปัญหาสังคมที่เป็นประโยชน์แก่ตัวเองมากที่สุด

๑. ปัญหาสุขภาพจิต
๒. ปัญหาความยากจน
๓. ปัญหาโรคเอดส์
๔. ปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
๕. ปัญหาด้านการศึกษา
๖. ปัญหาครอบครัว
๗. ปัญหาความเสื่อมโทรมทางด้านจิตใจและศีลธรรม
๘. สุขภาพอนามัย
๙. ปัญหากลุ่มผู้ด้อยโอกาส

สังคมไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากผู้คนในสังคมมีการเบี่ยงเบนความสัมพันธ์ไปจากเดิมและสถาบันทางสังคมก็ทำหน้าที่ไม่ครบสมบูรณ์ดังเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดปัญหาสังคมปัญหาสังคมไทยมีอยู่มากมายดังนี้

๑. ปัญหายาเสพติด กำลังระบาดในหมู่เยาวชน ปัจจุบันนี้ประเทศไทยมีคนติดสิ่งเสพติดมากกว่าสองล้านคน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเยาวชน สารเสพติดที่ระบาดในประเทศไทย เช่น ฝิ่น กัญชา เฮโรอีน และแอมเฟตตามีน ซึ่งในประเทศไทยมีแนวโน้มขยายตัวมากขึ้นด้วยมีการลักลอบนำเข้ามายังบริเวณชายแดนใต้และภาคเหนือของไทย

แนวทางการป้องกันและแก้ไข

๑.๑ ภาครัฐ จะต้องส่งเสริมมาตรการป้องกันยาเสพติด เช่นการให้ความรู้ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาสิ่งเสพติดกับประชาชนอย่างทั่วถึง โดยวิธีต่างๆไม่ว่าจะเป็นสื่อทางโทรทัศน์ วิทยุ หรือผ่านหลักสูตรการสอนในสถานบันศึกษา นอกจากนี้ภาครัฐยังควรออกมาตรการเพื่อบำบัดรักษาให้ผู้ติดสิ่งเสพติดหยุดเสพให้นานที่สุดจนสามารถเลิกได้โดยเด็ดขาด ซึ่งเป็นการลดปัญหาความเดือนร้อนและยังสมารถการแพร่กระจายของสิ่งเสพติดได้

๑.๒ ภาคเอกชน ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการรณรงค์ช่วยเหลือผู้ติดยาเสพติดให้ลดละเลิกการใช้สิ่งเสพติด รวมทั้งจัดกิจกรรมสันทนาการต่างๆให้กับเยาวชนและผู้ที่เป็นกลุ่มเสี่ยงได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และห่างไกลจากยาเสพติด

๑.๓ ภาคประชาชน ให้ความร่วมมือกับภาครัฐในการสอดส่องดูแลไม่ให้เกิดการระบาดของสิ่งเสพติด โดยเฉพาะครอบครัวจะต้องให้ความรักและความอบอุ่นกับสมาชิกในครอบครัว โดยพ่อแม่ต้องถือว่าสิ่งนี้เป็นความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย

ผลเสียของผู้ติดยาเสพติดให้โทษ

๑. ผลเสียทางร่างกายและจิตใจ ร่างกายอ่อนเพลีย เบื่ออาหาร นอนไม่หลับ อารมณ์หงุดหงิด โกรธง่าย ฟุ้งซ่าน

๒. ผลเสียทางสังคม ผู้ติดยาเสพติดไม่คำนึงถึงกฎระเบียบของสังคม ชอบละเมิดกฎระเบียบ ผู้ติดยาเสพติดเป็นที่รังเกียจของสังคม เป็นผู้ทำลายชื่อเสียงวงศ์ตระกูล

๒. ผลเสียทางเศรษฐกิจ ผู้ติดยาเสพติดส่วนใหญ่อยู่ในวัยแรงงาน ติดยาเสพติดแล้วไม่ชอบทำงาน อ่อนแอ ทำให้สูญเสียแรงงาน การผลิตของประเทศลดลง รายได้ของประเทศลดลง นอกจากนั้นรัฐยังต้องสูญเสียงบประมาณจำนวนมากในการรักษาพยาบาลผู้ติดยาเสพติด

๒. ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหาเด็กและเยาวชนในสังคมไทยเป็นปัญหาที่สำคัญและมีความหลากหลาย เช่น เด็กเร่ร่อน ปัญหาเด็กติดยาเสพติด มั่วสุมตามสถานที่บันเทิง และปัญหาเหยื่อของโฆษณาทำให้เป็นผู้บริโภคนิยมเป็นต้น

แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหา

๒.๑ พ่อแม่จะต้องมีความรับผิดชอบต่อสมาชิกในครอบครัว โดยให้ความรักความอบอุ่นกับสมาชิกในครอบครัวและพร้อมทั้งส่งเสริมการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของบุตรหลาน

๒.๒ โรงเรียนและชุมชนต้องส่งเสริมการจัดเวลารวมทั้งพื้นที่ให้เด็กและเยาวชนได้แสดงศักยภาพความสามารถตามความสนใจและความต้องการตามวัย

๒.๓ หน่วยงานของรัฐและเอกชนต้องมีการเร่งรัดการจัดบริการนันทนาการให้เข้าถึงเด็กและเยาวชน

๒.๔ สื่อมวลชน ควรสนับสนุน เผยแพร่กิจกรรมความดี ความสามารถของเด็ก เพื่อเด็กจะได้มีความภาคภูมิใจในการทำงานกิจกรรมต่างๆ

๓. ปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ปัญหาทุจริตคอร์รัปชันเป็นปัญหาที่อยู่ในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน และนับวันยิ่งรุนแรงมากยิ่งขึ้น ปัญหาคอร์รัปชันทำให้ประเทศชาติต้องสูญเสียงบประมาณที่ต้องนำมาใช้ในการพัฒนาประเทศชาติเป็นเวลามหาศาล เช่น การทุจริตของข้าราชการบางคนในการจัดซื้อวัสดุเพื่อนำมาสร้างถนน ทำให้ได้วัสดุที่ไม่มีคุณภาพแต่ราคาสูง ซึ่งส่งผลกระทบต่อประชาชนโดยตรงเพราะประชาชนต้องใช้ถนนในการสัญจร หากถนนไม่ดี ชำรุด หรือทรุดตัวก็จะทำให้ประชาชนเดือดร้อนเกิดอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินได้

แนวทางการแก้ไขปัญหา

๓.๑ ปลุกฝังค่านิยมที่ดีให้กับเยาวชนในสังคม โดยผู้ใหญ่ควรเป็นแบบอย่างที่ดีและปลุกฝังเยาวชนให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วมเป็นสำคัญ

๓.๒ ภาครัฐควรณรงค์ให้คนในสังคมรังเกียจการทุจริต เน้นความซื่อสัตย์ และความภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนเอง

๓.๓ กฎหมายไทย ควรมีบทลงโทษทางสังคมต่อผู้ที่กระทำการทุจริตอย่างเข้มงวด เพื่อไม่ให้มีการใช้ช่องโหว่ทางกฎหมายในการช่วยเหลือพวกพ้องให้พ้นผิด

๓.๔ คนในสังคมจะต้องให้ความร่วมมือ ให้การสนับสนุนองค์กรที่ทำหน้าที่ตรวจสอบและจัดการทุจริต เช่น สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) เป็นต้น

๓.๕ สื่อมวลชนต้องให้ความสนใจในการติดตามการดำเนินงานของรัฐ และเปิดโปงปัญหาที่เกิดขึ้นให้สังคมได้รับรู้ เพื่อให้ประชาชนทราบว่าปัญหานี้เป็นอันตรายต่อสังคมมากเพียงใด

ผลเสียของการคอร์รัปชัน

๑. ด้านรัฐ ทำให้เกิดการผูกขาด ข้าราชการจะติดต่อซื้อขายกับพรรคพวกของตน หรือผู้ที่ให้ผลประโยชน์ต่อตนเอง เท่านั้น ทำให้สินค้านั้นแพงกว่าความเป็นจริง วัสดุสิ่งของคุณภาพต่ำ ทำให้เกิดกลุ่มผลประโยชน์ในวงราชการ ใช้สถานที่ราชการหากินในทางไม่สุจริต

๒. ด้านข้าราชการ ทำให้ข้าราชการที่ซื่อสัตย์สุจริตหมดกำลังใจในการทำงาน ถ้าผู้บังคับบัญชาร่วมกับลูกน้องใกล้ชิดกระทำการคอร์รัปชันด้วยแล้ว ข้าราชการที่สุจริตย่อมอยู่ในวงราชการยากเพราะจะโดนกลั่นแกล้งตลอดเวลา

๓. ด้านประชาชน ประชาชนเสื่อมศรัทธาข้าราชการ เพราะข้าราชการที่คอร์รัปชันจะทำให้ข้าราชการที่ซื่อสัตย์พลอยเสียชื่อเสียง เกียรติยศ ไปด้วย

๔. ปัญหาความยากจน ความยากจน คือ สภาพการดำรงชีวิตของบุคคลที่มีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย ไม่สามารถจะหาสิ่งจำเป็นมาสนองความต้องการทางร่างกาย และจิตใจได้อย่างเพียงพอ จนทำให้บุคคลนั้นมีสภาพความเป็นอยู่ที่ย่ำแย่กว่าเกณฑ์มาตรฐานที่สังคมวางไว้ ความยากจนขึ้นอยู่กับมาตรฐานของแต่ละสังคม

ผลเสียของความยากจน

๑. ผลเสียต่อบุคคลและครอบครัว ทำให้บุคคลสูญเสียบุคลิกภาพที่ดี ครอบครัวขาดเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นแก่การดำรงชีพ ไม่สามารถจะส่งบุตรหลานเล่าเรียนได้เท่าที่ควร

๒. เป็นภาระแก่สังคม สังคมต้องอุ้มชู ดูแลคนยากจน ทำให้ประเทศชาติไม่สามารถจะทุ่มเทการพัฒนาได้

๓. ทำให้เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองไม่มั่นคง ประเทศที่มีคนยากจนมากก็ไม่สามารถจะพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้ ทำให้เศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศไม่มั่นคง

๕. ปัญหาโรคเอดส์ โรคเอดส์ (AIDS : Aquired Deficiency Syndrome) แพทย์มาสู่ประเทศไทยจากประเทศตะวันตก ประเทศไทยได้รับอันตรายจากโรคเอดส์รุนแรงขึ้น โรคเอดส์เกิดจากสาเหตุที่สำคัญ เช่น การสำส่อนทางเพศ การใช้ เข็มฉีดยาร่วมกัน การถ่ายเลือดที่ขาดความระมัดระวัง ปัจจุบันยังไม่มียารักษาโรคเอดส์ ผู้ป่วยจะต้องเสียชีวิตทุกราย ประเทศไทยต้องสูญเสียงบประมาณจำนวนมากในการรักษาผู้ป่วยโรคเอดส์ซึ่งเป็นบุคคลที่สังคมรังเกียจปัญหาพื้นฐานของประเทศไทยใน ๕ ประเด็นหลักในปัจจุบันเร่งด่วนแก้ไข

๑. การศึกษาโดยเฉลี่ยของคนไทยต่ำกว่ามาตรฐาน

๒. การถูกฝึกให้เชื่อฟังผู้นำ ไม่ได้ถูกฝึกให้ใช้สติตนเอง

๓.การขาดจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม

๔. ปัญหาหนึ่งที่หยั่งรากลึกในสังคมไทย คือ สังคมไทยเป็นสังคมพวกพ้อง และมีลักษณะเป็นระบบอุปถัมภ์

๕. ปัญหาของระบบทุนนิยม

แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าว

๑. รัฐบาลควรออกระเบียบ กฎเกณฑ์ และกฎหมาย เพื่อกำหนดมาตรการการป้องกัน และปราบปรามผู้กระทำความผิดอย่างจริงจังและแน่นอน

๒. วางแผนและนโยบายการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยร่วมมือกับภาคเอกชนเพื่อรณรงค์และอนุรักษ์

๓. ให้การศึกษาแก่สมาชิกในสังคมเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจในปัญหาต่างๆ ให้มากขึ้น

๔. ปรับปรุงและพัฒนาสังคมให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

๕. พัฒนาเศรษฐกิจทั้งด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการบริการให้ดีขึ้น

๖. พัฒนาสังคม สร้างค่านิยม และรณรงค์ให้ประชาชนร่วมมือในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

๗. ให้การศึกษาแก่ประชาชนให้ทั่วถึงและสูงขึ้น การศึกษาเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้สูงขึ้นรัฐจึงควรทุ่มเทงบประมาณในการให้การศึกษาแก่ประชาชน

๘. รัฐต้องจัดสวัสดิการที่ดีให้แก่ประชาชน ต้องจัดให้ประชาชนมีการศึกษาที่ดีและมีงานทำทุกคนเพื่อเป็นหลักประกันของชีวิตควรจัดให้มีการประกันสังคมโดยทั่วถึง

๙. พัฒนาเศรษฐกิจอย่างเหมาะสมกับประเทศ โดยพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อส่วนรวมกระจายรายได้สู่ชนบทมากขึ้นพยายามลดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยให้อยู่ในระดับเดียวกัน

๑๐. มีการพัฒนาสังคม^{๑๑} ให้เหมาะสม โดยเฉพาะระดับครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันที่สำคัญต้องพัฒนาก่อนสถาบันอื่น ๆ ควรสร้างค่านิยมที่ดีให้กับเด็ก เช่น ให้มีความซื่อสัตย์ ขยัน ใฝ่ศึกษา ไม่เห็นแก่เงิน ชอบศึกษาค้นคว้า ฯลฯ รัฐต้อง พัฒนาบุคคลให้มีคุณธรรม จริยธรรม ดำเนินชีวิตในครรลองแห่งจริยธรรม คุณธรรม หรือตามหลัก

^{๑๑}เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, ผู้กระแสกระบวนทัศน์ใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์ดี, ๒๕๓๕), หน้า ๒๐๖.

ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนั้นก็มีความรุนแรงในหลายๆระดับซึ่งมีผู้กระทำผิดที่แตกต่างกันออกไป และยังเป็นสาเหตุของปัญหาต่างๆได้ดังที่กล่าวมาแล้ว โดยมากเรามักจะมานั่งในเรื่องของปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการล่วงละเมิดต่างๆ ปัญหาครอบครัว ปัญหาความเครียด ฯลฯ และหาทางแก้ไขจากปลายเหตุ ส่วนปัญหาสังคมอื่นๆก็ได้แก่ ปัญหาสิทธิส่วนบุคคล ปัญหาการจำกัดสิทธิ ปัญหาทางเศรษฐกิจสังคมซึ่งก่อให้เกิดปัญหาความเครียดและการกดดันปัญหาทางด้านการศึกษาเหล่านี้เป็นต้นซึ่งไม่ได้ได้รับความสนใจมากเท่ากับพวกปัญหาอาชญากรรมอย่างที่เราทราบกันดีว่าการที่ปัญหาสังคมจะเกิดขึ้นนั้นมันก็เริ่มมาจากคนที่ได้รับความกดดันความกระทบกระเทือนทางจิตใจ แต่อะไรเป็นสาเหตุของความกระทบกระเทือนและความกดดันเหล่านั้นละนี่จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการที่เราจะเริ่มค้นแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในยุคโลกาภิวัตน์ ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ กลุ่มผู้นำก็มักถูกฉวยเอาไปแปรรูปเป็นเงินตรา เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทำลายวิถีชีวิตชุมชนโดยสิ้นเชิง^{๓๒} ดังนั้น อธิษฐานบารมีบารมีจึงถือว่าเป็นการขาดคุณธรรมจริยธรรม อนึ่งการนำการอธิษฐานบารมีมาใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมไทยนั้นขึ้นอยู่กับปัญหาของสังคมนั้นๆอย่างมีประสิทธิภาพ

อธิษฐานบารมี ที่มีศีลและสัจจะกำกับ คืออย่างไร ศีล ในไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ศีลต้องคุมที่ใน ศีลต้องบริสุทธิ์ สมาธิจึงจะเกิดจิตนิ่งได้ง่าย ไม่ฟุ้งซ่าน ทั้งคิด พุด ทำ ต้องมีศีลคุม แม้ปากจะสงบไม่ว่าใคร กายสงบไม่ทำร้ายใคร แต่ถ้าใจคิดร้ายคนอื่น จิตไม่สงบ ถือว่าไม่มีศีลคุมใจ สมาธิไม่เกิด เมื่อศีลคุมใจ จิตมีสติ สมาธิย่อมเกิดได้ เมื่อพัฒนาจนมีสติมาก สมาธิก็จะพัฒนาสูงขึ้น เกิดเป็นฌาน ซึ่งมีพลังมากเพราะคลื่นจิตคงที่ ผู้ที่ขาดสติไม่มีสมาธิ คลื่นจิตไม่คงที่ ถ้าเรามีสติ จะมีสมาธิ คลื่นความถี่ของจิตคงที่ ซึ่งมีพลังมหาศาล บางคนเอาพลังนี้ไปรักษาคนไข้ เอาไปเป็นหมอคู่ได้ เหล่านี้เป็นมิจฉาสมาธิ พระพุทธเจ้าทรงห้ามต้องใช้สัมมาสมาธิ คือเอาไปพัฒนาปัญญาจึงจะถูกทาง สรุปว่าเมื่อมีศีลคุมใจ จิตจะมีโอกาสเกิดสมาธิ เมื่อจิตมีสมาธิจะเกิดพลังมหาศาล

ดังนั้นอธิษฐานบารมี ต้องเกิดทั้งกาย วาจา และใจ กายกับจิตตรงกันเมื่อใด กายนั้นศักดิ์สิทธิ์ จิตนั้นศักดิ์สิทธิ์ เมื่อใดกายศักดิ์สิทธิ์จิตศักดิ์สิทธิ์ เมื่อนั้นวาจาศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น อธิษฐานบารมีถ้ามีศีล และสัจจะกำกับจะแรงและ ได้สมความปรารถนา อธิษฐานแล้วเป็นจริง

^{๓๒}สุลักษณ์ ศิวรักษ์, อ้างใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ชีวิตและผลงานพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)** และนันทนัทธนะของนักวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๕ - ๘๘.

เสมอ เมื่อมาวิเคราะห์ดูว่าเป็นเช่นนั้นได้ด้วย อำนาจแห่งศิลปวิสุทธิ และต้องมีสัจจะ เพราะศิลปะเป็นบ่อเกิดแห่งพลังจิต และสัจจะเป็นบ่อเกิดแห่งความศักดิ์สิทธิ์

๔.๒.๒ การแก้ไขปัญหาสังคมไทยในด้านเศรษฐกิจ

จุดประสงค์ของเศรษฐกิจนั้น ก็เพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ หรือจะกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็เพื่อให้ประชาชนมีการอยู่ดีกินดี หรือมีมาตรฐานในการครองชีพสูงขึ้น ในทางเศรษฐกิจถือว่า ยังมีการอยู่ดีกินดีด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคมากเพียงใด ชีวิตย่อมมีความสุขและสะดวกสบายมากเพียงนั้น และเชื่อว่า เมื่อมีสินค้าและมีการบริการที่ผลิตได้ให้แก่ประชาชนโดยทั่วถึงมากยิ่งขึ้น ประชาชนก็มีความสุขและความเป็นอยู่ดีขึ้น ความสุขดังกล่าว จึงกล่าวได้ว่าเป็นความสุขในด้านวัตถุ จะกล่าวว่าความมุ่งหมายของเศรษฐกิจก็เพื่อจะสร้างความสุขใจด้านวัตถุให้แก่มนุษย์นั่นเอง ก็ย่อมเป็นการถูกต้องพระพุทธศาสนาที่มีความมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกัน แต่พระพุทธศาสนาแบ่งความสุขออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ โลกียสุข และโลกุตตรสุข โลกียสุข เป็นความสุขของปุถุชนหรือฆราวาสผู้ครองเรือน เป็นความสุขที่พัวพันกับทรัพย์สมบัติและวัตถุต่าง ๆ เป็นประเภทามิสสุข คือสุขที่เจือด้วยามิสสิ่งของ ความสุขทางเศรษฐกิจก็จัดอยู่ในความสุขประเภทนี้ เพราะเป็นความสุขของการแสวงหาและได้สิ่งของมาบำบัดความต้องการ ส่วนโลกุตตรสุขเป็นความสุขของผู้ตื่นกิเลสอาสวะ และสำเร็จอรหัตผลแล้ว เป็นความสุขที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน ไม่พัวพันอยู่กับวัตถุหรืออารมณ์กามใด ๆ เป็นประเภทนิรามิสสุข หรือสุขไม่เจือด้วยามิส ซึ่งเป็นความสุขที่เกิดขึ้นได้จากการบรรเทาความต้องการหรือทะยานอยากเสียได้ เป็นความสุขที่เกิดขึ้นจากการให้เสียสละ เมื่อมองปัญหาจะเห็นได้ดังนี้

๑. ปัญหาด้านเศรษฐกิจ คือทุนนิยมโลกตกต่ำ ไม่ใช่แค่เกิดจากความผิดพลาดทางเทคนิคในการบริหารจัดการของสถาบันการเงินในการปล่อยสินเชื่อให้กับผู้ซื้อบ้านและการใช้จ่ายอุปโภคบริโภคที่เกินตัว จนคนส่งไม่ไหวเกิดปัญหานี้เสียสถาบันการเงินล้มละลาย และธุรกิจอื่นๆ เสียหายตามมาเท่านั้น แต่สาเหตุหลัก ๆ ที่เป็นรากเหง้าของปัญหา คือตัวระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมผูกขาด ที่เน้นการแข่งขันกันผลิตสูงสุด ถ้าใครสูงสุดของเอกชนแบบสุดโต่ง ทำให้เกิดการพัฒนาแบบไม่สมดุล การ ที่ความ มั่งคั่งกระจุกตัวในมือคนส่วนน้อยแค่ ๑๐-๒๐% ไม่กระจายไปสู่คนส่วนใหญ่ ๘๐%อย่างเป็นธรรม ทำให้คนส่วนใหญ่ไม่มีรายได้มากพอจะมีบ้านและมีชีวิตทางเศรษฐกิจที่ดีได้ เศรษฐกิจไทยกำลังมีปัญหาหนัก เพราะว่าโครงสร้างเศรษฐกิจไทยเดินตามทุนนิยมตะวันตกที่เน้นการส่งออก(และ สั่งเข้า) มากเกินไป พึ่งพาตลาดภายในประเทศน้อยเกินไป เมื่อเศรษฐกิจประเทศอื่นที่เราเคยพึ่งพาในการส่งสินค้าไปขายตกต่ำลง พวกเขาจะซื้อของไทยลดลง ถ้า

นักเศรษฐศาสตร์ไทยคิดอยู่แต่ในกรอบตะวันตก ก็จะคิดได้อย่างเดียวว่า เราต้องปรับปรุงความสามารถในการส่งออกของเราให้เก่งกาจสู้กับคนอื่นได้มากขึ้น ลดต้นทุน หาสินค้าใหม่ หาตลาดใหม่ ฯลฯ ซึ่งแม้จะเป็นสิ่งที่ควรทำ แต่ต้องถือว่าไม่ใช่ทางเลือกเดียว ต้องทำอย่างอื่น เช่น การพัฒนาตลาดภายในประเทศด้วย

๒. ปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาทางเศรษฐกิจที่สำคัญมากเป็นปัญหาหนึ่งก็คือ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน คนรวยก็รวยเหลือเกิน ส่วนคนจนก็จนมากเหลือเกิน หรือคนร่ำรวยมีจำนวนน้อยแต่มีรายได้มาก ขณะเดียวกัน คนจนมีจำนวนมากและมีรายได้ต่ำมาก เมื่อความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจมีเช่นนี้ ก็ย่อมทำให้คนจนมีความเดือดร้อนเป็นทุกข์และก็มีโอกาสที่จะยากจนมากยิ่งขึ้น เมื่ออยากจะทำอะไรก็มักจะถูกขัดขวางเป็นอุปสรรคเป็นปัญหาไปเสียหมด และโอกาสที่จะต้องกู้หนี้ยืมสินก็มีมากขึ้น ความยากจนก็ดี การกู้หนี้ยืมสินก็ดี ล้วนแต่เป็นสาเหตุแห่งความเดือดร้อนทั้งสิ้น

๓. ปัญหาความขัดแย้งระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ในการทำงานต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งของกลาง คือ เงินไว้ใช้จ่ายใช้สอยบำบัดทุกข์บำรุงสุข เมื่อมีงานทำ ก็ย่อมจะได้เงินเป็นค่าตอบแทน ดังคำขวัญที่ว่า "งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข" ก็ย่อมมีผู้ที่เป็นเจ้าของงานในฐานะนายจ้าง และผู้ทำงานในฐานะลูกจ้าง นายจ้างกับลูกจ้างนี้ ก็มักจะมีปัญหาขัดแย้งกันอยู่บ่อยครั้ง สาเหตุความขัดแย้งอาจมีมากมายหลายอย่าง เช่น ลูกจ้างไม่สนใจและรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานเท่าที่ควร ขาดประสิทธิภาพในการทำงานหรือมีผลงานออกมาไม่เป็นที่พอใจของนายจ้าง ส่วนนายจ้างก็อาจจะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน นายจ้างใช้วิธีปกครองลูกจ้างไม่เป็นธรรม หรือไม่เข้าใจชีวิตจิตใจของลูกจ้างที่ต้องการเรียกร้องให้ขึ้นค่าจ้างเนื่อง จากค่าจ้างต่ำไม่เพียงพอต่อการครองชีพและนายจ้างไม่ยอมขึ้นให้เหล่านี้ เป็นต้น

ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นสังเกตได้ว่าความขัดแย้งต่าง ๆ ถ้าฝ่ายหนึ่งได้อีกฝ่ายหนึ่งมักเสีย เช่น ถ้านายจ้างขึ้นค่าแรงค่าจ้างแก่ลูกจ้างนายจ้างก็จะรู้ว่า เป็นการเสีย เพราะต้นทุนสูงขึ้น เป็นต้น แต่ความขัดแย้งส่วนมากเกิดขึ้นเนื่องจากลูกจ้างรู้สึกว่าคุณนายจ้างเอาเปรียบหรือปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ลูกจ้างจึงมีการรวมกลุ่มกันขึ้นเพื่อเรียกร้องสิ่งที่ลูกจ้างต้องการทำให้เกิดสมาคมลูกจ้างและการนัดหยุดงาน เป็นต้น เพื่อให้มีกำลังต่อรองกับนายจ้างในการเรียกร้องสิ่งต่าง ๆ ที่ตนต้องการ มีการรวมกำลังลูกจ้างเพื่อเจรจาท่องกับนายจ้างและใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น นัดหยุดงานก็เพื่อให้เกิดอำนาจการเจรจาต่อรอง กล่าวคือ ถ้าอำนาจการเจรจาต่อรองของฝ่ายใดมากกว่าก็จะมีสิทธิมีเสียงมากกว่าในการเจรจา ด้วยเหตุนี้ ความขัดแย้งจึงมักจะเกิดขึ้นเสมอ โดยเฉพาะในการอุตสาหกรรมและสาขาอื่น ๆ นอกจากการเกษตร การหยุดงาน หรือการทำลายซึ่งกันและกัน จึงเป็น

เหตุการณ์ธรรมดา ในระบบเศรษฐกิจ เป็นการทำให้สิ่งแวดล้อมทรัพยากรมนุษย์ ตลอดทำให้เกิด การสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติของประเทศไปอย่างน่าเสียดายเมื่อมีการหยุดงาน

ก. หลักการและวิธีการแก้ไขปัญหาสังคมไทยในด้านเศรษฐกิจ ตามตำราตะวันตก ด้วยการลดดอกเบี้ย ลดภาษี โครงการประชานิยมและปล่อยเงินกู้เพิ่มขึ้น จะแก้ปัญหาได้ชั่วคราว เท่านั้น แต่จะแก้ไขได้ไม่ยืนยาว เพราะเป็นการช่วยกระตุ้นการใช้จ่ายระยะสั้น แล้วนายทุนก็สูบเงิน กลับมาเข้ากระเป๋านายทุนอีก ไม่ได้ช่วยให้โลกเกิดความสมดุลและคนจนแข็งแรงจริง ๆ

ข. ต้องคิดนอกกรอบจึงจะแก้ปัญหาได้ ถ้าเรากลับมามองดูที่ตัวเราเอง คือประเทศไทย คนไทย ๖๕ ล้านคนมากขึ้นกว่าเราคือใคร เรามีอะไรที่จะแก้ปัญหามาจากภายในประเทศได้บ้าง เราน่าจะแก้ปัญหามาจากเราเอง ได้ดีกว่าการแก้ตามตำราตะวันตกหรือคอยดูตามโมเดลแก้ปัญหามาจากรัฐบาลสหรัฐหรือประเทศตะวันตกอื่น ๆ คนไทย ๖๕ ล้านคนในประเทศไทยนั้นมากกว่าคนในประเทศอังกฤษหรือฝรั่งเศสด้วยซ้ำ แต่ที่ตลาดภายในประเทศและขนาดเศรษฐกิจประเทศไทยเล็ก เพราะคนไทย ๘๐% ยากจน จึงขาดอำนาจซื้อ สินค้าที่ควรจะมีผลผลิตมาขายคนไทย(ซึ่งเป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุด) สัก ๕๐-๖๐ ล้านชิ้นได้ จึงขายไม่ได้ ต้องมุ่งไปที่ตลาดส่งออกซึ่งมีการแข่งขันสูง การส่งออก (และการหารายได้จากนักท่องเที่ยวต่างประเทศ) จำเป็นสำหรับการหาเงินมาซื้อสินค้าเข้าที่จำเป็น และมีประโยชน์อื่น ๆ ด้วย แต่ต้องเลือกสินค้าส่งออกที่มีมูลค่าเพิ่มสูง และต้องถือว่าการส่งออก และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจ ไม่ใช่เป็นส่วนเดียวหรือเป็นส่วนหลัก

การที่คนไทยส่วนใหญ่จน ไม่ได้แปลว่าประเทศไทยจน แท้จริงแล้วคนรวยคนชั้น กลาง ๒๐% แรกยังรวยอยู่มาก เงินฝากในธนาคารของไทยก็มีมาก(สักหกล้านล้านบาท) ทรัพยากร ที่ดิน การเกษตร ศิลปะหัตถกรรม ทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยว ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาตะวันออก ฯลฯ มีอยู่มาก ประเด็นคือ จะรู้จักนำมามองสิ่งที่มีมาหาทุนเวียนใช้ให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสม ทำให้คนมีงานทำ มีรายได้จับจ่ายใช้สอยที่จำเป็น ทำให้เศรษฐกิจภายในประเทศเติบโตอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และอย่างยั่งยืนได้อย่างไร

ถ้าคิดอยู่แต่ในกรอบทุนนิยมตะวันตก รัฐบาลก็ต้องลดดอกเบี้ย ลดภาษี เพื่อกระตุ้นให้ภาคธุรกิจเอกชนใช้จ่าย และรัฐเองก็ลงทุนภาครัฐเพิ่มขึ้นด้วย แต่ในระบบทุนนิมนั้น ภาคธุรกิจเอกชนจะใช้จ่ายลงทุนเพิ่มขึ้นจริงหรือไม่ อยู่ที่เขาคาดหมายว่าเขาจะทำกำไรได้หรือไม่ ไม่ใช่อยู่ที่อัตราดอกเบี้ยหรืออัตราภาษีที่ต่ำ(ตามตำรา)เสมอไป ถ้าเขายังไม่แน่ใจว่าลงทุนแล้วจะขาย ได้คุ้มทุน เขาก็จะไม่ลงทุน แม้ดอกเบี้ยและภาษีจะต่ำลงจากเดิมมากก็ตาม ทั้งการลดภาษีก็จะทำให้ รัฐมีรายได้ลดลง แล้วรัฐจะเอาเงินที่ไหนไปลงทุนเพิ่ม

ก.ระบบทุนนิยมผูกขาดไม่มีประสิทธิภาพ ในการแก้ปัญหาด้วยตัวของมันเอง เพราะไม่ใช่ระบบที่มีการแข่งขันอย่างเสรีหรือเป็นธรรมจริง ในสภาพวิกฤติเศรษฐกิจตกต่ำ กลไกตลาดในระบบทุนนิยมที่มีลักษณะผูกขาดกลุ่มอยู่แล้วยังทำงานล้มเหลวมาก ขึ้น เพราะคนที่ถูกระบบทุนนิยมสอนให้แข่งขันเพื่อกำไรสูงสุดของตัวเอง จะยิ่งเห็นแก่ตัว ปกป้องตัวเอง มองโลกในแง่ร้าย ลดการลงทุนมากกว่าเพิ่มการลงทุน การแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงไม่ค่อยได้ผลเมื่อคนรวยมีเงินแต่ไม่อยากลงทุน แต่คนจนไม่มีเงิน ไม่มีงาน รัฐบาลต้องใช้ทั้งการแทรกแซงและการกระตุ้นที่มากกว่าที่ตำราเศรษฐศาสตร์ตะวันตกของฝ่ายนิยมบอกไว้ นั่นก็คือต้องทำทั้งภาคบังคับและภาคส่งเสริมให้มีการนำเงินและทรัพยากรในประเทศมาหมุนเวียนใช้อย่างเหมาะสม เราต้องรู้จักคิดข้ามกรอบคิดของระบบการค้าเสรีแบบตัวใครตัวมันว่า คนไทยทั้งประเทศอยู่ในครอบครัวเดียวกัน ทีมเดียวกัน ในยามที่คนส่วนใหญ่อ่อนแอ แต่ยังมีคนรวย คนเข้มแข็งทางเศรษฐกิจอยู่ส่วนหนึ่ง คนรวยต้องเสียสละช่วยคนอื่น ๆ ในทีมให้อยู่ได้ และทำให้ทีมเข้มแข็งขึ้น ประเทศไทยทั้งประเทศถึงจะไปแข่งขันกับคนอื่นได้

ง. ฝ่าตัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ให้สมดุลมากขึ้น ด้วยการเก็บภาษีคนที่รวยมาก มาช่วยแก้ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจตกต่ำ โดยเฉพาะภาษี เช่นมรดก ทรัพย์สิน สิ้นค้าและการบริโภคฟุ่มเฟือยต่าง ๆ และแก้ไขกฎหมายหารายได้จากการให้สัมปทานน้ำมัน ก๊าซ ทรัพยากรต่าง ๆ คลื่นความถี่วิทยุ โทรศัพท์ โทรทัศน์ โทรศัพทเข้ารัฐมากขึ้น ทั้งเพื่อลดการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยประเภทคนรวยชอบใช้จ่ายเงินไหลออกนอกประเทศ และเพื่อให้มีงบประมาณเพิ่มมากขึ้นที่จะนำไปใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจภายในประเทศได้มากขึ้นการเก็บภาษีบางอย่างสำหรับคนรวย เช่นคนที่มีทรัพย์สินเกิน ๕๐ ล้านบาทขึ้นไป จะไม่ทำให้เกิดการบริโภคหรือการลงทุนลดลง เพราะคนเหล่านี้ถึงอย่างไรเขาก็จะมีเงินเหลือเพื่อที่จะบริโภคของเขาได้อยู่แล้ว ถ้าคนรวยของไทยใจกว้างพอ พวกเขาควรจะรู้ว่าการปฏิรูประบบภาษีเพื่อมาช่วยคนจนเพิ่มขึ้น คือสิ่งที่จะช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจภายในประเทศได้ และเมื่อเศรษฐกิจฟื้น พวกคนรวยจะได้ประโยชน์มากกว่าที่จะปล่อยให้เศรษฐกิจประเทศพัง ซึ่งในระยะยาว พวกคนรวยอาจเสียหายมากกว่าเพราะพวกเขามีสินทรัพย์และการลงทุนมากกว่าคนอื่น ๆ

นอกจากภาคบังคับแล้ว รัฐบาลควรส่งเสริมกระตุ้นให้คนรวย คนชั้นกลางที่พอมีเงินจับจ่ายใช้สอย จ้างงาน ซื้อสินค้าและบริการ รวมทั้งการท่องเที่ยวในประเทศมากขึ้น รัฐบาลอาจจะลดภาษีเพื่อช่วยกิจกรรมที่เน้นการจ้างงาน การผลิตสินค้าและบริการที่ใช้ทรัพยากรภายในประเทศเพื่อขายคนภายในประเทศ จัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการจ้างงาน ทำงานบ้าน ทำสวน ช่วยดูแลเด็ก คนชรา บัณฑิตอาสาสมัคร การวางแผนไทย ตลาดนัดขายสินค้าอุปโภคบริโภค ฯลฯ แนวคิดคือทั้งรัฐ คนรวย คนชั้นกลางควรช่วยให้คนจนมีงานทำ มีรายได้ โดยเน้นการใช้แรงงาน

ทรัพยากรภายในประเทศ เศรษฐกิจภายในประเทศจะได้หมุนเวียน ประคับประคองกันให้ผ่านช่วงวิกฤติเศรษฐกิจทุนนิยมโลกตกต่ำอย่างน้อย ๒-๓ ปีนี้ไปได้

จ. โครงการใช้จ่ายของรัฐไม่จำเป็นต้องเป็นเมกะโปรเจกต์ แบบก่อสร้างขนาดใหญ่ หากควรเน้นโครงการที่เพิ่มการจ้างงาน ใช้ทรัพยากรภายในประเทศ ลดการใช้พลังงานที่ต้องสั่งเข้า เช่น โครงการปลูกป่าไม้โตเร็วทั่วประเทศ การปรับปรุงระบบชลประทานขนาดเล็ก การพัฒนาการเกษตร, อุตสาหกรรมเกษตร ธุรกิจขนาดย่อม การพัฒนาทางการศึกษา สาธารณสุขและสังคมด้านต่าง ๆ โครงการประชานิยมที่ต้องมาปฏิรูปเสียใหม่ ต้องแก้ไขจุดอ่อนที่ปล่อยให้ชาวบ้านกู้เงินไปเพื่อการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค หรือเอาไปลงทุนแบบสะเปะสะปะและขาดทุนไปไม่รอดได้มากเกินไป และส่งเสริมจุดแข็ง ให้ชาวบ้านมีความรู้ในการบริหารจัดการ การตลาด การจัดตั้งองค์กร เช่น สหกรณ์ผู้ผลิตและผู้บริโภค เพื่อสร้างอำนาจต่อรองเพิ่มขึ้นได้อย่างแท้จริง

ง. ผลกระทบต่อสังคมไทย

๑) ในแง่ของปัจเจกบุคคล คนไทยย่อมกินอยู่อย่างเร่ร่อนแค้นอดอยาก ไม่สามารถตั้งตนได้ เป็นต้นไม่สามารถจะกระทำอะไรตามที่ต้องการ

๒) ในแง่ของสังคม ย่อมก่อให้เกิดช่องว่างเหลื่อมล้ำกันระหว่างคนรวยกับคนจน เป็นภาระของสังคมที่จะต้องให้ความช่วยเหลือ ก่อให้เกิดความล่าช้าในการพัฒนาประเทศ ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และความไม่มั่นคงทางสังคม ก่อให้เกิดปัญหาสังคมอื่นๆ ตามมาเช่น ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น

๓) ในแง่ของการเมือง เศรษฐกิจของชาติย่อมเป็นตัววัดคุณภาพของประเทศ คุณภาพของนักปกครอง คุณภาพของประชาชน และการให้ความเชื่อมั่นระหว่างประเทศ

ก. การแก้ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจตกต่ำ ทำได้จริงนั้นต้องนำอธิฐานบารมีมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ไม่ใช่แค่ส่งเสริมให้คนรวยประหยัด คนรวยควรประหยัดการความเป็นผู้รู้จักตนเอง คือ ต้องรู้ตัวอยู่เสมอว่าเรามีชาติตระกูลยศตำแหน่ง หน้าที่การงานความรู้ความสามารถแค่ไหนเพียงไร แล้วต้องประพาศตนให้สมกับภวะนั้น ๆ อย่าหลงตัวเอง อย่าลืมห่วงตัวเองเป็นเด็ดขาด เช่น เป็นนายจ้างจะต้องเอาใจใส่ดูแลในเรื่องค่าจ้างที่เป็นธรรมรวมทั้งสวัสดิการอื่น ๆ พระพุทธเจ้าได้ทรงวางวิธีที่นายจ้างจะพึงปฏิบัติต่อลูกจ้างไว้ ๕ ประการ คือ

(๑) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง เพศ วัย ความสามารถ

(๒) ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่

(๓) ให้สวัสดิการมีช่วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ เป็นต้น

(๔) มีอะไรได้พิเศษมา ก็แบ่งปันให้

(๕) ปลดปล่อยในสมัย คือ เลิกงานตามเวลา และให้โอกาสพักผ่อนรื่นเริงตามสมควร

ข. บริโภคสินค้าฟุ่มเฟือย หลงใหลวัตถุตามกระแสจากต่างประเทศหรือไปเที่ยวต่างประเทศ แต่คนรายชั้นกลาง ควรบริโภคสินค้าและบริการในประเทศ รวมทั้งการเที่ยวในประเทศให้มากขึ้น ประเด็นสำคัญคือคนรวยต้องรู้จักแบ่งปันกัน เอื้อเฟื้อกัน ช่วยทำให้คนจนได้มีกินมีใช้สิ่งที่จำเป็นด้วย สำหรับแต่ละคนแบบตัวใครตัวมัน ต้องคิดในเชิงเศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจพึ่งตนในระดับประเทศได้มากขึ้น

ดังนั้นต้องให้แก่งคิดประชาชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตผ่านระบบสหกรณ์ผู้ผลิตวิสาหกิจชุมชนเพิ่มขึ้น รัฐต้องลงทุนให้คนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาพัฒนาความรู้ความสามารถอย่างมีคุณภาพ เน้นการใช้แรงงาน ทรัพยากรและเทคโนโลยีที่เหมาะสมในประเทศ ทำให้ชุมชนและประเทศผลิตสินค้าและบริการได้เองเพิ่มขึ้น ซื่อซายกันภายในชุมชนและภายในประเทศกันมากขึ้น กิจกรรมและเงินจึงจะหมุนเวียนในประเทศ ช่วยให้คนไทยมีงานทำ มีรายได้ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีคุณภาพอย่างพอเพียงโดยทั่วหน้ากัน

๔.๒.๓ การแก้ไขปัญหาล้าหลังของไทยในด้านการศึกษา

สังคมไทยเห็นมาอย่างต่อเนื่องถึงคุณภาพการศึกษาของไทยที่ตกต่ำ ทั้งที่เป็นการสำรวจโดยองค์กรระหว่างประเทศ และการประเมินโดยองค์กรภายในประเทศ เช่น สมศ.หรือผลการทดสอบการศึกษาระดับชาติ (NT) ซึ่งต่าง ก็พบภาพซ้ำๆ กันว่า นักเรียนไทยส่วนใหญ่มีความรู้ต่ำกว่ามาตรฐาน ความรู้ที่ว่ามีหมายถึงวิชาที่สำคัญต่างๆ เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ การคิดเชิงวิเคราะห์ ภาษา ซึ่งรวมถึงภาษาไทย นักเรียนที่จัดว่ามีความรู้จริงที่พอมีอยู่บ้าง ก็มีจำนวนน้อย เช่น การศึกษาขององค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economics CO-Operation and Development, OECD) ที่รู้จักกันในชื่อของ PISA (Programme for International Students Assessment) พบว่านักเรียนไทยที่จัดได้ว่ามีความรู้วิทยาศาสตร์อยู่ในระดับสูงมีเพียง ๑% เท่านั้นเอง ซึ่งคงจะได้แก่นักเรียนที่ไปชนะการแข่งขันโอลิมปิกวิชาการสาขาต่างๆ และย่อมไม่ได้หมายถึงคุณภาพโดยเฉลี่ยของระบบการศึกษาไทย PISA ยังพบว่า เด็กไทย ๙๔% อ่าน ภาษาไทยไม่รู้เรื่อง คือมีตั้งแต่อ่านไม่ออก อ่านแล้วตีความไม่ได้ วิเคราะห์ความหมายไม่ถูก หรือแม้แต่ใช้ภาษาให้เป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาอื่นๆ ไม่ได้ คุณภาพที่ตกต่ำย่อมหมายถึงวิชาการ และองค์ความรู้ที่เราที่มีอยู่ในระบบการศึกษาไทยต่ำกว่ามาตรฐาน หมายถึงระบบการถ่ายทอดความรู้ รวมทั้งครูผู้สอนมีความรู้ต่ำกว่ามาตรฐาน หมายถึงความด้อยคุณภาพของระบบสนับสนุนการเรียนรู้ต่างๆ เช่น การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือการสร้างบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ เป็นต้น

ก. ปัญหาของการปฏิรูปโครงสร้าง กฎหมาย ที่กำหนดการปฏิรูปการศึกษาของไทย มีผลให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของกระทรวงศึกษาธิการครั้งใหญ่ กรมต่างๆ ถูกยุบไป

ได้มีการรวมเอาทบวงมหาวิทยาลัย และสภาการศึกษาแห่งชาติเข้ามาไว้ในกระทรวงศึกษาธิการ กลายเป็นโครงสร้างใหม่ คือมีหน่วยงานที่เรียกว่าองค์กรหลักห้าองค์กร ได้แก่ สำนักปลัดกระทรวง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษา และสำนักงานสภาการศึกษา มีหัวหน้าองค์กรเหล่านี้เป็นข้าราชการ ระดับปลัดกระทรวงถึง ๕ คน ได้แก่ ๓ เลขาธิการ และ ๑ ปลัด กระทรวง ในระดับปฏิบัติ ได้มีหลักการให้มีการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา โดยกำหนดให้มีสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา อยู่ในทุกจังหวัด มีจำนวนเขตมากขึ้นตามขนาดของประชากร และวางหลักไว้ว่า ในที่สุด โรงเรียนต่างๆ จะถูกถ่ายโอนจากโครงสร้างรูปแบบกรมแบบเดิม ไปสังกัดเขตพื้นที่ แต่จากวันนั้นมาถึงวันนี้ เรากลับพบปัญหาอันเกิดจากสูตรที่ไม่สำเร็จของการปฏิรูปโครงสร้างทัพบกทวิคูณ จนปรากฏออกมาในรูปของข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ และข้อเรียกร้องต่างๆ ดังมีตัวอย่าง เช่น การถ่ายโอนสถานศึกษาไปสังกัดเขตพื้นที่ที่ยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้ มีข้อเรียกร้องให้กลับมาตั้งกรมต่างๆ ขึ้นในสำนักงานปลัดกระทรวง เนื่องจากเห็นว่าโครงสร้างใหม่ไม่สามารถครอบคลุมภารกิจได้ครบถ้วน ในเขตพื้นที่ได้มีการเคลื่อนไหวให้แยกการบริหารระดับประถม และระดับมัธยมออกจากกัน (ซึ่งเป็นการกลับไปหาจุด เดิมก่อนการปฏิรูป) มีข้อเรียกร้องให้ตั้งทบวงการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งมีการชี้ประเด็นว่าการรวมเอาทบวงมหาวิทยาลัยเข้ามาไว้ในกระทรวงเดียว กันเป็นการบั่นทอนพัฒนาการของอุดมศึกษา การปรับโครงสร้างที่เกิดขึ้นมาแล้วนั้น จะเป็นรูปธรรมเพียงประการเดียวที่ปรากฏให้เห็นจากกระบวนการปฏิรูปการศึกษา ที่ขับเคลื่อนโดย พ.ร.บ. ๒๕๔๒ แต่ปัญหาที่ผุดขึ้นมา ตามรายทางเหล่านี้ ชี้ประเด็นว่า แม้รูปธรรมประการเดียวนี้อาจยังมีปัญหา เพราะโครงสร้างใหม่น่าจะมีความไม่เหมาะสมจนมีข้อเรียกร้องให้ทบทวน หรือปรับปรุงเกิดขึ้นตลอดเวลา

ข. ปัญหาการทุจริตทางการศึกษา ตั้งแต่ลอกข้อสอบถึงจ้างทำวิทยานิพนธ์ พบจนเป็นสภาพปกติ อาจารย์มหาวิทยาลัยไทยในภาพรวมจัดว่ามีคุณวุฒิต่ำ เพราะจบการศึกษาขั้นปริญญาเอกรวมกันแล้วไม่ถึง ๓๐% (นอกจากมหาวิทยาลัยชั้นนำไม่กี่แห่งที่อาจมีอาจารย์ปริญญาเอกเกิน ๕๐%) ในขณะที่ในมหาวิทยาลัยระดับโลกทั้งหลาย ชีวิตของการเป็นอาจารย์จะต้องเริ่มต้นที่ระดับปริญญาเอก หรือสูงกว่า สกอ. ในปัจจุบันเปรียบเสมือนยักษ์ไร้ตะบอง คือไม่มีกลไกที่จะไปติดตามตรวจสอบ หรือลงโทษมหาวิทยาลัยนอกแถวเหล่านี้ได้ สกอ. ได้รับการพัฒนาวัฒนธรรมการทำงานมาโดยต้องเป็นผู้สร้างความเป็นอิสระให้ แก่มหาวิทยาลัย สกอ. จึงมีหน้าที่หลักเพียงการออกกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่หากมหาวิทยาลัยไม่ปฏิบัติตาม สกอ. ก็ไม่มีกลไกใดที่จะทำให้ทราบได้ หรือแม้ว่าทราบแต่ก็ไม่มีอำนาจโดยตรงที่จะดำเนินการใดๆ ได้ อย่างมากก็ทำได้เพียงดักเตือน เราจึงจะพบอยู่บ่อยๆ ว่า มหาวิทยาลัยเปิดหลักสูตร โดยมีองค์ประกอบต่างๆ

ปัญหาสังคมไทยในด้านการศึกษาที่เกี่ยวกับการอธิษฐานก็มาจากการเข้าใจแบบผิดๆ ที่คิดว่าการอธิษฐานนั้นเราไม่ต้องทำอะไรแค่นั่งภาวนาอธิษฐานเฉยๆ ก็ได้ตั้งใจหวังพอไม่ได้ก็เกิดคำถามขึ้นมาว่าทำไมเราอธิษฐานแล้วไม่ได้เหมือนเขา นั่นถือว่าการเข้าใจผิดการอธิษฐานก็ต้องมีเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดด้วย

การอธิษฐาน คือ การตั้งใจแน่วแน่ที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่ได้ตั้งความปรารถนา หรือการตั้งจุดมุ่งหมาย ซึ่งเป็นเรื่องของ การวางแผนอนาคตไว้ ดังนั้นถ้าเป็นการขอแล้วไม่ทำ หรือไม่มีจิตที่แน่วแน่ก็ไม่ถือว่าการอธิษฐานซึ่งท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ว่า “เหมือนกับเราพูดถึงกันอยู่บ่อย ๆ ว่า ไม่อาจทำให้เด็กรู้ได้ว่า เกิดมาทำไม ไม่มีหลักสูตรใดจะสอนให้เด็กรู้ว่า เกิดมาทำไม นั่นแหละคือการไม่เอาเรื่องบรมธรรมเข้าไปในหลักสูตรการศึกษา”^{๑๑}

สิ่งที่กล่าวมานี้ แสดงถึงความผิดพลาดที่กำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษาในสังคมโลกปัจจุบัน ซึ่งตามทฤษฎีของท่านพุทธทาสภิกขุแล้วไม่ใช่จุดมุ่งหมายการศึกษาที่มุ่งสอนคนเพียงแต่ให้คนเอาตัวรอดอยู่ในสังคมได้ (Education for survival) ถือเป็นปัญหากระบวนการสั่งสอนของคนไข้ขาด และโง่เขลาเบาปัญญาทั้งนั้น นี่เป็นปัญหาการศึกษาเหมือนกับโรคความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด มองว่าระบบการศึกษาในปัจจุบันเต็มไปด้วยความฟุ้งเฟ้อ เต็มไปด้วยความงมงาย ไม่แจ่มกระจ่าง ทำให้คนเอาตัวไม่รอด ถือเป็นจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อได้ปริญญาเท่านั้น

แนวทางแก้ไขปัญหาก็จะต้องทำจิตให้รู้จริงปฏิบัติจริง ทำหน้าที่จริง จึงได้ผลจริง จึงจะแก้ไขปัญหาเรื่องโรควิชาการท่วมหัวเอาตัวไม่รอดได้ การศึกษาก็ต้องอาศัยความสนใจใฝ่เรียนรู้อย่างพยายามศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่างๆ ที่เราต้องการจะศึกษาการตั้งใจแน่วแน่ที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งอธิษฐานตามที่ได้ตั้งความปรารถนาไว้หรือได้ตั้งจุดมุ่งหมายไว้ให้สำเร็จ

^{๑๑}พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๓๘.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

จากการดำเนินการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดเรื่องอริยฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท นั้นผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการวิจัยไว้ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาการบำเพ็ญอริยฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อนำเสนอวิธีการประยุกต์ใช้อริยฐานบารมีในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ผลการศึกษาการวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องบารมี หมายถึง การตั้งใจแน่วแน่ที่จะทำสิ่งอันเป็นคุณงามความดี หรือการตั้งจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นกำลังใจให้ประสบความสำเร็จในคุณความดีที่สั่งสมและบำเพ็ญบารมีอย่างเต็มที่แล้วสามารถทำให้เป็นพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ได้ และอริยฐานบารมีนั้น เป็นบารมีข้อหนึ่งในบรรดาบารมี ๑๐ ข้อ หรือ เรียกทศบารมี มีทานบารมี เป็นต้น มีอุเบกขาบารมี เป็นที่สุด

อริยฐานบารมี บารมีความเป็นเลิศ เป็นที่สุดแห่งอภิญญา ในทฤษฎธรรม ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับภราทวาชะว่า ดูภราทวาชะ เราย่อมกล่าวความต่างกัน (แยกประเภท) ของสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้บรรลุความเป็นเลิศ (บารมี) อันเป็นที่สุดแห่งอภิญญาในทฤษฎธรรมแล้ว ย่อมปฏิบัติ คือยอมรับซึ่งอาทิพรหมจรรย์ ของพระพุทธเจ้าเมื่อยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาโดยลำดับ จนในที่สุดได้บำเพ็ญพระบารมีอย่างสูงสุด ก็ได้บรรลุปรমัตตประโยชน์ คือประโยชน์อย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ ผลการวิจัยพบว่า การบำเพ็ญบารมี นั้นเป็นการสร้างความดีให้กับตน และบารมี ที่มีการตั้งมั่นสมาทานอย่างไม่หวั่นไหว คือความตั้งมั่นที่เป็นไปในอาการต่างๆ อันกำกับด้วยความกรุณาและอุบายโกศล กำกับ มีลักษณะคือ การตั้งมั่นในโพธิสมภารทั้งหลาย มีรสคือ การข่มขจัดปฏิบัติของโพธิสมภารทั้งหลายเหล่านั้น สภาพที่ปรากฏคือ ความไม่หวั่นไหวในที่นั้น มีพื้นฐานคือ โพธิสมภาร การสร้างสมทำความดี ดังนี้

การบำเพ็ญอริยฐานบารมีของพระโพธิสัตว์ในประเด็นที่เป็นการตั้งความปรารถนา โดยนำเรื่องราวการตั้งความปรารถนาครั้งแรกของพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีหลักฐานอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ โสตตถกิมหานิทาน แม้บางคัมภีร์อย่างเช่นโสตตถกิมหานิทาน จะได้มีการสันนิษฐานกันว่าอาจไม่ใช่คัมภีร์ของฝ่ายเถรวาทโดยตรง หรือได้รับอิทธิพลมา

จากฝ่ายมหายานก็ตาม แต่ผู้วิจัยเห็นว่าสมควรจะนำมากล่าวไว้ด้วย เพื่อให้ได้ความสมบูรณ์ของเนื้อหา ในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ชินกาลมาลินีปกรณ์และโศตตถกิมหานิทาน เป็นต้น ได้กล่าวถึงการตั้งความปรารถนาของพระโพธิสัตว์

การตั้งความปรารถนาไว้ในใจ ของพระโพธิสัตว์ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าของเรา (พระมหาสมณ โคดมพุทธเจ้า) ซึ่งเป็นพระปัญจาริกพุทธเจ้านั้น ชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวไว้ว่าใช้ระยะเวลาถึง ๓ อสงไขย

การตั้งความปรารถนาด้วยวาจา ในพระชาติหนึ่งพระโพธิสัตว์เป็นพระราชาทรงพระนามว่าพระเจ้าสาคร เป็นพระราชาผู้ทรงธรรม วันหนึ่ง ทรงมีพระราชประสงค์จะเห็นพระพุทธเจ้า พระนามว่าปูลานศักยมุณี จึงรับสั่งให้ราชบุรุษทั้งหลายถือประทีป รูป ของหอม และดอกไม้ เป็นต้น เสด็จออกไปพร้อมด้วยเสนายาว ๑๒ โยชน์ ด้วยยานุภาพแห่งจักรพรรดิอันยิ่งใหญ่ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระผู้มีพระภาคผู้สมบูรณ์ด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ผู้ทรงรุ่งเรืองด้วยอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ แล้วเกิดศรัทธา เสด็จมาชนบทพบพระบาทพระศาสดากราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว ได้กราบทูลชมเชยพระผู้มีพระภาค ทรงมีพระกายและพระหฤทัยขบขันด้วยปีติมิพลึง เพราะได้เห็นพระศาสดาจึงดำริว่า

“เราได้จักรพรรดิสมบัติซึ่งคล้ายกับสมบัติของพระอินทร์ในอดีตภพนี้ ก็เพราะทานที่เคยให้แล้วในภพก่อน และเพราะศีลที่รักษาศีลแล้วในภพก่อน แม้เราเปลื้องตนเองให้พ้นจากสังสารทุกข์ก่อนแล้ว จึงเป็นพระพุทธเจ้า เพื่อช่วยเปลื้องสัตว์เหล่าอื่นให้พ้นด้วย เหมือนพระตถาคตศักยมุณินี้เปลื้องตนเองให้พ้นจากสังสารทุกข์แล้ว จึงเปลื้องสัตว์เหล่าอื่นให้พ้นด้วยฉันนั้นเหมือนกัน”

การตั้งความปรารถนาด้วยกายและวาจา ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ตอนที่ว่าด้วยสุเมธกถา ได้ปรากฏเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ว่า ย้อนหลังไป ๔ อสงไขยกาลไรแสนกัป สมัยนั้น มีพระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกร พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ชื่อว่าสุเมธ อาศัยอยู่ในเมืองชื่อว่าอมรวดี ได้สั่งสมทรัพย์ไว้หลายโกฏิ มีทรัพย์สมบัติและธัญญาหารมากมาย เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงจำนงค์ จบไตรเพท สำเร็จในคัมภีร์ทำนายลักษณะ และอิติहाสะ และในธรรมของตน วันหนึ่งท่านนั่งอยู่ในที่สงัดแล้วคิดว่า

“การเกิดในภพใหม่ และการแตกไปแห่งสรีระเป็นทุกข์ ความหลงตายเป็นทุกข์ ชีวิตถูกขร่าย่ำยี มีความเกิด ความแก่ ความป่วยไข้เป็นธรรมดา เราจักแสวงหาพระนิพพานที่ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นแดนเกษม เอาเถิด เราควรเป็นผู้ไม่มีความห่วงใย ไม่มีความต้องการ ละทิ้งร่างกายที่เปื่อยเน่า เต็มไปด้วยซากศพต่าง ๆ นี้ไป

เสีย มรรคนั้นไม่อาจจะไม่เป็นเหตุ มรรคนั้นที่มีอยู่ที่จักมี เราจักแสวงหามรรคนั้น เพื่อหลุดพ้นไปจากภพ”

ครั้นคิดอย่างนี้แล้ว พระโพธิสัตว์ได้ให้ทรัพย์หลายร้อยโกฏิแก่คนทั้งหลาย แล้วเข้าไปยังภูเขาคิณนิพพานต์ สร้างอาศรมและบรรณศาลาอย่างดีไว้ ณ ภูเขาศรรณิกะ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากภูเขาคิณนิพพานต์ นอกจากนี้ยังได้สร้างที่งักรมซึ่งไม่แจ้งกระด้าง มีดินไม่อยู่ภายใน มีกอไม้ปกคลุม มีขนาดพอดี เป็นที่นำมาซึ่งอภิญญาพละ เปลี่ยนจากการนั่งผ้าสาฎกมานั่งผ้าคากรอง (ผ้าเปลือกไม้) แทนละทิ้งบรรณศาลาแล้วเข้าไปอาศัยอยู่ที่โคนต้นไม้ ละทิ้งข้าวเปลือกที่หว่านไว้ ปลูกไว้เสียโดยไม่เหลือ บริโภคผลไม้ที่หล่นเอง

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้อริยฐานบารมีในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังนี้

การนำอริยฐานบารมีไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านสังคม

อริยฐานบารมีก่อให้เกิดผลดีงามต่อสังคมมากมาย ทั้งสังคมเล็กหรือสังคมใหญ่ กล่าวคือ สังคมที่น่าอยู่ มีสภาพแวดล้อมและบุคคลในสังคมดี คือ มีใจมั่นคง ตั้งมั่นในการทำความดีความ ต่อกันในสังคมที่ทำให้สังคมเกิดความมั่นคง

ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ยกตัวอย่างเช่น ปัญหาความแตกร้างในครอบครัว ครอบครัวนับว่าเป็นสถาบันมูลฐานของสังคม สมาชิกของสังคมทุกคน ก็ถือกำเนิดเกิดมาจากแต่ละครอบครัวนั่นเอง และเป็นสภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดคนมากที่สุดถ้าสัมพันธ์ภาพ หรือสภาพครอบครัวที่ดี ไม่พิการ หรือแตกร้างปัญหาทางสังคมอื่นๆ เช่น การหย่าร้างคนจรจัด หรือโสเภณี ศีลธรรมเสื่อม เป็นต้น

การนำอริยฐานบารมีมาใช้ ฝึกปลูกจิตสำนึกให้เป็นคุณธรรมสร้างความคิด เช่นการสมาทานรักษาศีลอย่างตั้งใจ และช่วยแนะนำให้บุคคลในสังคมเริ่มตั้งแต่สังคมครอบครัวก่อน เมื่อสังคมครอบครัวเกิดความแนบแน่นเป็นปึกแผ่น แล้วค่อยๆขยายไปสู่สังคมรอบข้าง เพราะการเป็นอยู่ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต นี้มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม

การนำอริยฐานบารมีไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจ

ในด้านเศรษฐกิจมุ่งเน้นสนองความต้องการของมนุษย์ หรือวิธีการดับทุกข์ อันเกิดมาจากความต้องการของมนุษย์ เพราะชีวิตของเราดำรงชีวิตไว้ด้วยปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ซึ่งในหลักพระพุทธศาสนาได้สอนวิธีปฏิบัติเพื่อให้เหมาะสมกับความเป็นอยู่ตามหลักธรรม คือ ให้บุคคลมีความตั้งมั่นในความคิด ชื่อสัตย์ สุจริต จริใจต่อกัน โดยเน้นให้ประกอบสัมมาอาชีพด้วยการมีความตั้งมั่นในการประกอบสัมมาอาชีพ ย่อมส่งผลให้เศรษฐกิจมั่นคงและเจริญก้าวหน้าและเกิดความสุขในสังคมได้

การนำอริยฐานบารมีมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจ เช่น ปัญหาทางเศรษฐกิจที่สำคัญมากเป็นปัญหาหนึ่งก็คือ ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน คนรวยก็รวยเหลือเกิน ส่วนคนจนก็จนมากเหลือเกิน หรือคนร่ำรวยมีจำนวนน้อยแต่มีรายได้มาก ขณะเดียวกัน คนจนมีจำนวนมากและมีรายได้ต่ำมาก เมื่อความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจมีเช่นนี้ ก็ย่อมทำให้คนจนมีความเดือนร้อนเป็นทุกข์และก็มีโอกาสที่จะยากจนมากยิ่งขึ้น เมื่ออยากจะทำอะไรก็มักจะติดขัดกลายเป็นอุปสรรคเป็นปัญหาไปเสียหมด และโอกาสที่จะต้องกู้หนี้ยืมสินก็มีมากขึ้น ความยากจนก็ตี การกู้หนี้ยืมสินก็ตี ล้วนแต่เป็นสาเหตุแห่งความเดือดร้อนทั้งสิ้น

อริยฐานบารมีที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านเศรษฐกิจ ปัญหาดังกล่าวแบบนี้ได้ต้องอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักประกอบสำคัญในการพัฒนาด้วย ดังนี้

หลักทฤษฎีนี้มีกัตตะประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักสร้างความสำเร็จทันตาเห็น บางทีท่านเรียกว่า หัวใจเศรษฐกิจ (อุ.อา.กะ.สะ.) อันเป็นคำสอนให้ตั้งเนื้อตั้งตัวได้ในทางเศรษฐกิจ ๔ ประการ คือ

๑) ต้องมีความหมั่น คือ มีความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต รู้จักใช้ปัญญาความสามารถจัดการดำเนินการไปให้ได้ผลดี ซึ่งเป็นทางให้ได้ทรัพย์ ซื่อนี้ตรงกับหลักเศรษฐกิจข้อแรกคือ Production หลักผลิตกรรม

๒) ต้องการรักษา คือ ต้องรู้จักเก็บคุ้มครองทรัพย์ หน้าที่การงานและผลงานที่ตนได้มาหรือได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรนั้น ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียโดยเฉพาะ ถ้าเป็นทรัพย์ ก็ต้องยิ่งรู้จักเก็บออม ซื่อนี้ตรงกับหลัก Saving หลักเก็บออม

๓) ต้องเลือกคบคนดีเป็นเพื่อน คือ เลือกคบแต่สุทนต์มิตร ได้แก่ มิตรแท้ เพื่อนจริง ที่มีอุปการคุณ สมานสุขทุกข์ แนะนำประโยชน์ให้และมีความรักใคร่จริงใจ ถ้าดำเนินธุรกิจเป็นบริษัทหรือสหกรณ์ ก็จำเป็นต้องเลือกสมาชิกที่ดี ตรงกับหลัก Cooperation หลักสหกรณ์

๔) ต้องมีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฟืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ตรงกับหลัก Household Budget งบประมาณประจำบ้านหรือการวางแผนการใช้จ่ายประจำครอบครัว

หลักทฤษฎีนี้มีกัตตะสามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจส่วนบุคคลหรือครอบครัวได้ ประกอบอริยฐานบารมี แบบตั้งใจทำจริง ปฏิบัติจริง เมื่อแก้ที่บุคคลหรือครอบครัวได้ ก็ชื่อว่าแก้ปัญหาเศรษฐกิจของประชาชนและประเทศชาติได้

การนำอริยฐานบารมี ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านการศึกษา

อริยฐานบารมีในด้านการศึกษานี้ซึ่งต้องเกี่ยวข้อง ทั้งด้านผู้สอนหรือผู้ให้การศึกษาและ ผู้เรียน คือ ผู้รับการศึกษาต้องมีความจริงใจต่อกัน วิถีชีวิตของผู้ต้องศึกษาทั้งสิ้นในหลักการของ พุทธศาสนาสอนตามธรรมชาติว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ ด้วยการเรียนรู้ ชีวิตของมนุษย์ ถ้าจะเป็นชีวิตที่ดี ต้องมีการศึกษาตลอดเวลา แม้กระทั่งพระภิกษุที่เรียกว่าพระเสขะบุคคล ก็ยัง ต้องศึกษาอยู่ซึ่งรวมไปถึงชาวพุทธทั้งหมดด้วย ที่จะต้องศึกษา คือยึดเป็นหลักสูตรที่ต้องศึกษาก็ เรียกว่าไตรสิกขา อันได้แก่ ศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา

การศึกษาเพื่อการปลูกฝัง การปลูกฝังพื้นฐานด้านวิชาการ การเรียนการสอน การศึกษาของไทยมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างเป็นเนื้อเดียวกัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า หลักสูตร ต่าง ๆ ที่นำมาใช้จะมีลักษณะแนวทางที่เป็นไปในทางเดียวกันกับพุทธปรัชญา

โดยมุ่งเน้นให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ด้วยความประพฤติดันบุคคลจะพึงแสดงต่อกัน มีความ บริสุทธิ์ใจและความจริงใจต่อกัน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่น ประพฤติที่ดียิ่ง การเรียนการสอนนั้น จะต้องมุ่งที่ความบริสุทธิ์ใจหรือความจริงใจต่อกันเป็นสำคัญ จึงจะเกิดประโยชน์ต่อการศึกษา

อริยฐานบารมีที่จะช่วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านการศึกษา ปัญหาในด้านต่างนั้น แท้จริงยาก เพียงแค่คนมีจิตสำนึก รู้จักคำว่า "หน้าที่ และวินัย " ปัญหาต่าง ๆ ก็คงไม่เป็นแบบวันนี้ และคงไม่ฝังรากจนเติบโตจนยากแก่การแก้ไข แต่ถ้าคิดจะแก้ไขก็คงไม่สายถ้าคิดจะทำ กระแส ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อ ชุมชนและบุคคลในสังคม ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และค่านิยม ควรที่ทุกฝ่ายทั้ง อาณาจักรและศาสนจักรต้องประสานร่วมมือกันป้องกันแก้ไขปัญหาในระบบสังคม ค่านิยม อุดมการณ์ รวมทั้งคุณธรรม จริยธรรม และร่วมกันปลูกจิตสำนึกบุคคลในสังคมให้มีความ รับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมมากขึ้น

และที่สำคัญแก้ปัญหายังเป็นระบบ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการนำเอาหลักธรรมทาง ศาสนาประยุกต์เข้ากับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ควบคู่กับการสร้างคุณภาพชีวิตเยาวชนผู้เป็น ประชากรใหม่ของสังคมในยุคต่อไป โดยสถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อเยาวชนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันแรกที่ทำให้การอบรมทางด้านจิตใจ ให้ความรัก ความอบอุ่น เอาใจใส่ดูแล ทะนุ ถนอม ปกครองดูแลอย่างถูกต้องแล้วก็จะสามารถให้เยาวชนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและคุณธรรมได้ อย่างแน่นอน อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาให้กับสังคม ส่งผลให้สังคมมีความสุข เพราะเยาวชนใน วันนี้ก็คือผู้นำและพัฒนาสังคมประเทศชาติในวันข้างหน้า

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษามาทั้งหมดในเรื่องการศึกษาริธานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เกรวาท ผู้วิจัยเห็นว่ามิต้องที่เราจะสามารถนำแนวคิดเรื่องบารมีนี้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ทางปฏิบัติในสังคมไทยได้ โดยที่ผู้วิจัยมีความเห็นว่าคนในสังคมไทยปัจจุบันนี้ควรนำเรื่องอริยฐานบารมีไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมในฐานะที่เป็นสังคม

ดังนั้น ในฐานะของผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและได้ดำเนินการวิจัยมาเกี่ยวกับเรื่องอริยฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเกรวาท ดังกล่าวนั้นเห็นว่ายังมีประเด็นที่สังคมน่าจะนำไปประยุกต์ใช้ได้ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการพัฒนา

๑. ควรมีการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอด้วยการฝึกปลูกฝังในการทำความดีทุกวัน โดยเริ่มจากการจดลงในสมุดบันทึกความดี ทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์
๒. ควรส่งเสริมให้บุคคล หรือหน่วยงานต่าง ๆ ในสังคมให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการสร้างสมทำความดีแล้วตั้งพึงจิตอริยฐานมุ่งมั่นในความดีของตน
๓. ควรให้การสนับสนุนหรือยกย่องบุคคลหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้ความสำคัญต่อหลักการอริยฐานบารมี ให้ปรากฏต่อสังคม

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาเปรียบเทียบอริยฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเกรวาท กับอริยฐานบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาฝ่ายนิกาย
๒. ควรศึกษาบารมีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เปรียบเทียบบารมี ในพระพุทธศาสนาปัจจุบัน ในเชิงวิเคราะห์
๓. ควรศึกษาเรื่องอริยฐานในพระพุทธศาสนาเกรวาท ที่เกี่ยวกับการบำเพ็ญอริยฐานบารมี ของพระโพธิสัตว์ ให้ครอบคลุมในทุกๆ ด้านรวมทั้งบารมีอื่น ๆ ด้วย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ .พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ .พระไตรปิฎก พร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กัตติญญ ชูชื่น. ประวัติวรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.

กุหลาบ มลลิกามาต. ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :

ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๑.

คณะกรรมการกลุ่มผลิตชุดวิชาภาษาไทย ๔. เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย ๔ : วรรณคดีไทย

หน่วยที่ ๑ - ๗ . พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๖.

จิตติศักดิ์ นันทพานิช และ สมศักดิ์ ศรีมาลี. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กองทุนสนับสนุนการวิจัย,

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธีระฟิล์มและไซเท็กซ์, ๑๕๔๒.

เจ้าพระยาพระคลัง (หน). วรรณคดี. กรุงเทพมหานคร : องค์การคำครุสภา, ๒๕๐๗.

เจือ สตะเวทิน. ประวัติวรรณคดี. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ครุสภา, ๒๕๕๕.

จำรูญ ยาสุมทร. ตามรอยพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทศบารมี. เชียงใหม่ : บริษัท กลางเวียงการพิมพ์, ๒๕๔๖.

_____ .พุทธประวัติ : ประสูติ ตรัสรู้. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ .อสังกัสมหาชาดก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, **สู่กระแสกระบวนทัศน์ใหม่**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิมพ์ดี,
๒๕๓๕.

นิยะดา เหล่าสุนทร, **พินิจวรรณลักษณ์**, กรุงเทพมหานคร : ลายคำ, ๒๕๔๕.

บุญชัย นิลเกษ, ดร., **อุดมการณ์ชีวิตแบบโพธิสัตว์ เล่มที่ ๑๐ ตอน การบำเพ็ญอธิษฐานบารมี**,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป..

ปิ่น มุกขนันต์, **ประมวลศัพท์ศาสนาสำหรับนักศึกษาและประชาชน**, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๕.

ฝ่ายการพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, **วรรณคดีไทย**, กรุงเทพมหานคร : รุ่งศิลป์การพิมพ์,
๒๕๒๕.

พงษ์จันทร์ คล้ายสุวรรณ, **วรรณคดีและประเพณี**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ร่วมสาส์น, ๒๕๒๗.

_____. **วรรณคดีศาสนาและขนบประเพณี**, กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **จาริกบุญจาริกธรรม**, กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๔๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๕๓, กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สวย, ๒๕๔๖.

_____. **การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
สหธรรมิก, ๒๕๔๑.

_____. **การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๓๕.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **พุทธธรรม**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ), **มลล ๓๘ ประการ**, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมโกศาจารย์, **พุทธสาวิกา**, ธนบุรี : ธรรมเสวีการพิมพ์, ๒๕๑๕.

พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร), **ศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทธเจ้า**, กรุงเทพมหานคร: สารมวชน,
ม.ป.ป.,

พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต), **ปัจจุบันสำคัญที่สุด**, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์, ๒๕๔๘.

พระพจนารถ ปภาโส, **ปัญญาบารมี**, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๔.

พระพุทธโฆษาจารย์. **วิสุทธิมรรค เล่ม ๓**. แปลโดย พระเมธีกิตติโยคิน (พิน กิตติปาโล), และธนิต อยู่โพธิ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๑.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **ศิลปะศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร :

บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๑.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๓๓).

พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, แปลโดย ร.ค.ท. แสง มนวิฑูร,(ม.ป.ท.), ๒๕๐๑.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, **บทละคร เรื่องอิเหนา**, กรุงเทพมหานคร : ศิลปา

บรรณาการ, ๒๕๑๐.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธี ๑๒ เดือน**, กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา,

๒๕๐๗).

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, **ขุมนุมเรื่องพระลอ**, บทละครเรื่องพระลอ,

กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๔๗.

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินันท์, สมเด็จพระสังฆราช, **คัมภีร์อภิธานปิฎก**, พิมพ์

ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พุทธทาสภิกขุ, **การศึกษาคืออะไร**, กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๑๗.

พจนันท์ ศรีทรา. **พระเจ้าสิบชาติ (ทศชาติ)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาการ,

๒๕๓๐.

พัฒน์ เฟื่องผลา. **การวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

พระมหาวิลาส ญาณวโร ป.ช.ธ **โลกนาถทีปนี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จำลองศิลป์, ๒๕๐๘.

พระมหาสมปอง มุทิโต, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**, กรุงเทพมหานคร: ประยูรพรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗.

พระพจนารถ ปภาโส, **ปัญญาบารมี**, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๔.

พันตรีประยุทธ์ หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมคธ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร, ๒๕๔๖.

ภิญโญ ทศนะพยัคฆ์. **พระโพธิสัตว์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๖.

กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๖.

กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น. ๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. สารานุกรมราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๑๓.

วันเนาวัน ยูเด็น. ประวัติวรรณคดีสมัยสุโขทัยและอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. ประวัติศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รวมสาสน์, ๒๕๓๓.

เสฐียร พันธงสี. พุทธศาสนมหายาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๑๒.

_____. พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สุนทร ณ รังสี. พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สืบพงษ์ ธรรมชาติ รัต.ดร, วรรณคดีชาดก กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์ ๒๕๔๒.

สุริย์ มีผลกิจ. พระพุทธประวัติ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมพิวเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๑.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์, อ่างใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ชีวิตและผลงานพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) และนันททัศนะของนักวิชาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. ธรรมะสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕)

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ทศบารมี ทศพิธราชธรรม, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔)

(๒) วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

ประพจน์ อัสววิรุฬหการ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

พระครูปลัดสมชาย จิตตคุตโต (โถมจันทร์) “การศึกษาการบำเพ็ญสัจจบารมีของวิชรบัณฑิต”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระณรงค์ฤทธิ์ ฐมมรฤจิโต (สุขอัน) “ศึกษาหลักการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ใน
พระพุทธรูปนามหายาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ไพลิน องค์สุพรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ประโชชน์ สังกลัน . “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า : ศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดใน
พระพุทธรูปนามเถรวาทและหายาน”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐.

พระมหาบุญทัน อานนโท (พาหา). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาะ
ทานบารมี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาประกิต ประทุมรัตน์. “ศึกษาวิเคราะห์หลักฐานการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าของพระสมณโคตมพุทธเจ้า : ศึกษาเฉพาะกรณีการแสวงหาที่ปรากฏใน พระวินัย
ปิฎก และสุตตันตปิฎก”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓.

พัฒน์ เพ็งผลา, รศ. “การวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก”. รายงานการ
วิจัย. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐.

ไพลิน องค์สุพรรณ. “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพา”. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๕๖.

พระมหาจุลลอม ชูเลื่อน, “ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ในทศ
ชาติชาดก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล,
๒๕๕๖.

พระมหานัส กตสาโร (ทิมนิม) “การศึกษาวิเคราะห์อริยฐานบารมีในพระพุทธรูปนามเถรวาท”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี, “ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”,
 วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย),
 ๒๕๒๔.

ศรีนวล ศรีจินดาภรณ์. “การศึกษาเปรียบเทียบเรื่องความหลุดพ้นตามทรรศนะพระพุทธศาสนานิกาย
 เถรวาทและนิกายเซ็น”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕

๒. ภาษาอังกฤษ

Bapat, P.V. (General Ed.). **2500 Years of Buddhism**. Faridabad : Government of India Press,
 1964.

Bhikku Yen-kiat. **Mahayana Buddhism**. Bangkok : Prachandra Printing Press, 1961.

Bhikku Yen-kiat. **Mahayana Vinaya**. Bangkok : Prachandra Printing Press, 1960.

But – Inds, Siddhi. **The Social Philosophy of Buddhism**. Bangkok : Mahamakut Buddhist
 University, 1973.

Edward, Paul, (ed.). **The Encyclopedia of Philosophy and Religion**. New York : The Macmillan
 Company & the Free Press, 1967.

William Dwight Whitney **The Root, Verb Form and Primary Derivative of the Sanskrit
 Language**, (Delhi : Motilal Banarasidass, 1963.

ภาคผนวก ก.

การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติ

๑. พระเทมียราชกุมาร : ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเทมียราชกุมาร มีความกลัวไม่ยากเป็นกษัตริย์ เพราะต้องตัดสิ้นความโดยลงอาญาประหารชีวิตผู้คน จึงเกลี้ยทำเป็นคนไข้ ย่อยเปลี้ยเสียวา จนกระทั่งโต พระราชบิดาจึงได้นำไปฝังทั้งเป็นกลางป่า พระองค์จึงได้บวชเป็นฤาษี สำเร็จญาณและอภิญญาณ

๒. พระมหาชนก : ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นชนกราชกุมาร เมื่อเรือแตกต้องว่ายน้ำอยู่ในกลางมหาสมุทร นางเมณฑาเทพธิดา ทดลองใจให้ทอดอาลัยในชีวิตพระองค์ไม่ทรงละความเพียร นางเมณฑาเลื่อมใสและช่วยให้พ้นจากมหาสมุทรแล้ว พระองค์ได้ไปครองเมืองมิลินทร แคว้นวิเทหะ ภายหลังเสด็จออกผนวชเป็นฤาษี

๓. พระสุวรรณสาม : ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์เลี้ยงบิดาที่ตาบอดถูกพระเจ้าปิลยักข์ยิงด้วยธนู ได้รับความทุกข์แสนสาหัส แต่พระโพธิสัตว์ไม่ได้โกรธและยังแสดงความเมตตาแก่พระเจ้าปิลยักข์ ในที่สุดก็รอดพ้นอันตราย และถวายโอวาทธรรมจนพระเจ้าปิลยักข์ตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรม

๔. พระเนมิราช : ทรงบำเพ็ญอธิฐานบารมี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราช ทรงยินดีในการบริจาคทานและรักษาพรหมจรรย์ จึงรำพึงว่าการบริจาคทานและการรักษาพรหมจรรย์ อย่างไหนจะมีผลมากกว่ากัน พระอินทร์ทรงทราบความรำพึงนั้นจึงให้มาตุเทพบุตรนำรถทิพย์ ไปรับพระองค์สู่ณรกและสวรรค์ ภายหลังได้เสด็จออกบวชเป็นฤาษี

๕. พระมหอสถ : ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นมโหสถบัณฑิต เป็นผู้ที่มีปัญญาแก้ปัญหาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้คิดอุบายให้กษัตริย์ ๑๐๑ พระองค์ รอดพ้นจากการวางยาพิษ

๖. พระภูริทัต : ทรงบำเพ็ญศีลบารมี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานาคชื่อภูริทัต เบื่อหน่ายในนาคพิภพ บำเพ็ญอุโบสถศีลตลอดชีวิต เมื่อสิ้นชีวิตจึงไปเกิดยังสวรรค์

๗. พระจันทกุมาร : ทรงบำเพ็ญขันติบารมี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระโอรสพระเจ้าเอกราชทรงพระนามว่า จันทกุมาร ทรงตัดสิ้นด้วยความยุติธรรม พราหมณ์ที่รับสินบนเกลี้ยกล่อมให้เอาจันทกุมารไปฆ่าบูชาชย แต่ก็มีผู้มาช่วยให้พ้นจากอันตราย

๘. พระพรหมนารถ : ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ชื่อนารถ ได้ช่วยพระนางจุฬาราชกุมารี แสดงธรรมะเพื่อทำลายมิถิลาทมิฬของพระเจ้าอังคตราชจนพระองค์ทรงยอมจำนนและตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรม

๕. พระวิสุทธิบัณฑิต : ทรงบำเพ็ญสังฆบารมี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นวิสุทธิบัณฑิต ถวายอรรถธรรมแก่พระเจ้าโกธิยรักษาสัตว์ยอมสละชีวิตให้กับปณณักษ์ที่ฆ่าเอาหัวใจให้กับนางวิมาลา และรอดชีวิตได้เพราะความฉลาดในการแสดงธรรมและรักษาความจริง

๑๐. พระเวสสันดร : ทรงบำเพ็ญทานบารมี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรราชกุมารของพระเจ้าสัณชัยพระราชบิดาทรงขับออกจากพระนครเพราะไปบริจาคช้างจากปัจฉินาเคนทร์ (ช้างคู่บ้านคู่เมือง) แก่พราหมณ์เมืองกลิงกราษฎร์ เมื่อเสด็จออกจากพระนคร พระองค์จึงทรงบริจาคบุตรธิดาแก่พราหมณ์ชุก และบริจาคภรรยาแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์ไปขอ ในที่สุดพระองค์ก็ได้เสด็จกลับไปครองราชสมบัติ

ภาคผนวก ข.

การบำเพ็ญบารมี

๑. พระเตมียราชกุมาร : ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี

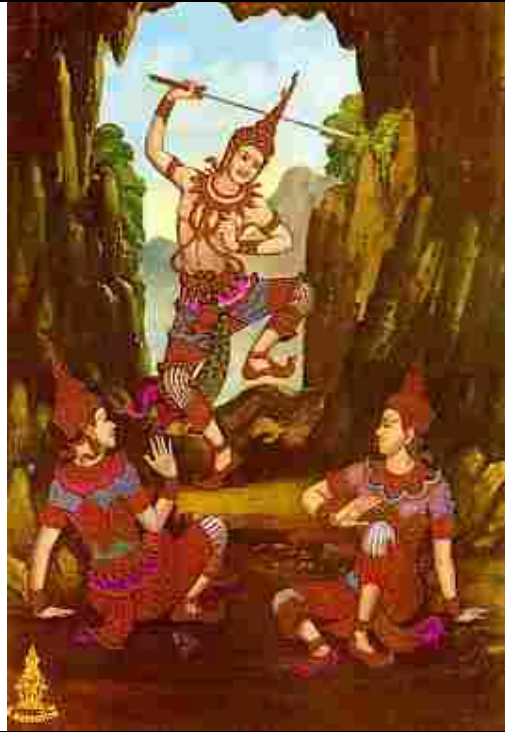
๒. พระมหาชนก : ทรงบำเพ็ญวิริยบารมี

๓. พระสุวรรณสาม : ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมี

๔. พระเนมิราช : ทรงบำเพ็ญอุชิฐฐานบารมี

๕. พระมหาสด : ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมี

๖. พระภูริทัต : ทรงบำเพ็ญศีลบารมี

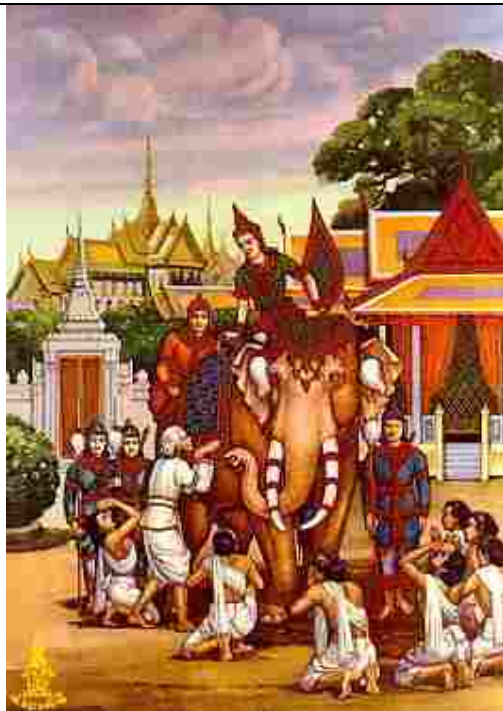
๗. พระจันทกุมาร : ทรงบำเพ็ญขันติบารมี

๘. พระพรหมนารถ : ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี

๕. พระวิรุณบัณฑิต : ทรงบำเพ็ญสัจจบารมี

๑๐. พระเวสสันดร : ทรงบำเพ็ญทานบารมี

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : นางสาวสุภาพร พรหมเถื่อน
- เกิด : วันที่ ๑๘ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๘
- สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๒๓ หมู่ ๑ บ้านโคกเคื่อ ตำบลโคกเคื่อ
อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์
- การศึกษา : ประถมศึกษา โรงเรียนบ้านโคกเคื่อ(อนุบาลไพศาลี)จังหวัดนครสวรรค์
มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนไพศาลีพิทยา จังหวัดนครสวรรค์
มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนไพศาลีพิทยา จังหวัดนครสวรรค์
ปริญญาตรีสาขาบริหารธุรกิจทรัพยากรมนุษย์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ นครสวรรค์ (รุ่นที่ ๑)
- ที่อยู่ปัจจุบัน : บ้านเลขที่ ๒๓ หมู่ที่ ๑ ตำบลโคกเคื่อ
อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์
- สถานที่ทำงาน : โรงเรียนวัดโคกเคื่อวิทยา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์
โรงเรียนนิมิตศึกษา อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ (ปัจจุบัน)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(พระมหาพรชัย สิริวิโร,ดร.)

.....กรรมการ

(รศ.บุญเรือง อินทวรัตน์)

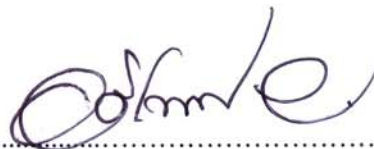
.....กรรมการ

(พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร.)

.....กรรมการ

(ผศ.ดร.วรกฤต เกื่อนช้าง)

.....กรรมการ

(ดร.อริเทพ ผาทา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.วรกฤต เกื่อนช้าง

กรรมการ

ดร.อริเทพ ผาทา

กรรมการ